

ACCESUL LA STUDII UNIVERSITARE ȘI MOBILITATEA SOCIALĂ ÎN ROMÂNIA

Volumul are la origine două secțiuni organizate în cadrul ediției a IV-a a Congresului Național al Istoricilor Români (Chișinău-Suceava, 28-31 august 2024): *Studiile universitare și mobilitatea socială (1919-2020)* (moderator Bogdan Murgescu) și *Sistemul universitar din România – de la contracție la expansiune (1980-2000)* (moderator Matei Gheboianu). Ne propunem să reunim preocuparea pentru analiza mobilității sociale cu rezultate ale unor cercetări referitoare la accesul la studii universitare și, totodată, să indicăm unele direcții care să fie aprofundate în viitor. Analiza pornește de la premisa că în România, la fel ca în alte țări, studiile universitare au reprezentat un factor care a favorizat mobilitatea socială ascendentă a absolvenților; în oglindă, incapacitatea acumulării de capital educațional a reprezentat un risc major de mobilitate descendentă pentru tinerii care nu reușeau să intre la facultate sau nu izbuteau să finalizeze cu succes studiile universitare și care nu puteau compensa această carență prin alte forme de capital.

ACCESUL LA STUDII UNIVERSITARE ȘI MOBILITATEA SOCIALĂ ÎN ROMÂNIA

Coordonatori

Bogdan MURGESCU, Matei GHEBOIANU

EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI
BUCHAREST UNIVERSITY PRESS

Editura Universității din București – Bucharest University Press
folosește sistemul de peer review dublu anonim.

Volum elaborat în cadrul proiectului PN-III-P4-PCE-2021-0981
„Accesul la învățământ superior în România post-comunistă”,
susținut printr-un grant al Consiliului Național al Cercetării Științifice.

Referenți științifici: Virgil și Ana-Maria STAN
Redactori: Matilda BREAZU, Cristian Mihai IANCU
Coperta: Roxana LĂZĂRESCU
Tehnoredactor: Meri POGONARIU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Accesul la studii universitare și mobilitatea socială în România / coord.: Bogdan Murgescu, Matei Gheboianu. - București : Editura Universității din București - Bucharest University Press, 2024
Conține bibliografie

ISBN 978-606-16-1548-3

I. Murgescu, Bogdan (coord.)
II. Gheboianu, Matei (coord.)

378

© EUB-BUP pentru prezenta versiune

<https://editura-unibuc.ro/>

Bd. Mihail Kogălniceanu nr. 36-46, Cămin A (curtea Facultății de Drept), Corp A, Intrarea A, etaj 1-2, Sector 5,
București, România; tel.: + (4) 0726 390 815
e-mail: editura@g.unibuc.ro
Librărie online: <https://editura-unibuc.ro/magazin/>
Centru de vânzare: Bd. Schitu Măgureanu nr. 9, parter (holul Facultății de Sociologie și Asistență
Socială); tel. + (4) 021 305 37 03

CUPRINS

Bogdan Murgescu, Matei Gheboianu	
Introducere	7
Bogdan Murgescu	
Studiile universitare și mobilitatea socială în România 1919-2020 – o agendă de cercetare.....	9
Dragoș Sdrobiș	
Studii superioare și mobilitate socială în România interbelică: propuneri pe marginea unei direcții necesare de cercetare.....	19
Cosmin Popa	
Noul mecanism economic și criza modernizării comuniste în România anilor '70	39
Matei Gheboianu	
De la contracția sistemului universitar românesc la expansiunea postdecembristă. Abordări statistice.....	59
Valentin Maier	
Învățământul superior de medicină și farmacie în primii ani 1990	73
Gabriela Nisipeanu	
Impactul Programului TEMPUS asupra învățământului superior din România. Relansarea discuțiilor	91
Marius Deaconu	
Învățământul superior în Valea Jiului: relevanță socială și adaptare economică (1989-2000).....	115
Ion Alexandru Liță	
Experiența studentescă într-o universitate dintr-o zonă defavorizată: demers explorator în cadrul Universității din Petroșani.....	139
Răzvan Bădău	
Studentii români din Regatul Unit – înainte și după Brexit.....	161

INTRODUCERE

Acest volum are la origine două secțiuni organizate în cadrul ediției a IV-a a Congresului Național al Istoricilor Români (Chișinău-Suceava, 28-31 august 2024) cu sprijinul proiectului PN-III-P4-PCE-2021-0981 „Accesul la învățământ superior în România post-comunistă” (abreviat AHE-RO): *Studiile universitare și mobilitatea socială (1919-2020)* (moderator Bogdan Murgescu) și *Sistemul universitar din România – de la contracție la expansiune (1980-2000)* (moderator Matei Gheboianu). Dintre cele 11 comunicări prezentate la Suceava în 29 și 30 august 2024, în acest volum au fost incluse doar cinci, pe de o parte deoarece coordonatorii au decis că în acest volum fiecare autor poate publica doar un singur studiu și pe de altă parte deoarece una dintre comunicări a fost deja publicată altundeva. În schimb, s-au adăugat patru studii care nu au fost prezentate la Suceava, dar care au fost alcătuite de membri ai echipei proiectului AHE-RO și se încadrează în mod fericit în tematica volumului.

Dorim să ne exprimăm aici gratitudinea pentru referenții care au evaluat demersul nostru, ca și pentru echipa Editurii Universității din București – Bucharest University Press, care a asigurat publicarea rapidă și în bune condiții a acestui volum. Acestea fiind spuse, responsabilitatea atât pentru eventualele erori și curențe, cât și pentru merite, ne revine nouă, coordonatori și autori. Iar dacă acest volum va contribui la stimularea cercetării într-o tematică importantă pentru cunoașterea unor aspecte reale din istoria contemporană a României înseamnă că demersul nostru își va fi atins obiectivul.

Bogdan Murgescu & Matei Gheboianu

Bogdan MURGESCU¹

Facultatea de Istorie, Universitatea din București

STUDIILE UNIVERSITARE ȘI MOBILITATEA SOCIALĂ ÎN ROMÂNIA 1919-2020 – O AGENDĂ DE CERCETARE

Deși în istoriografia occidentală au înflorit începând din anii 1960 (Kaelble 2001: 19), studiile referitoare la mobilitatea socială reprezintă un domeniu puțin cercetat până acum în istoriografia română. Desigur, referințele la diverse aspecte ale mobilității sociale nu lipsesc, dar acestea sunt rareori analizate sistematic. Este poate simptomatic faptul că o căutare electronică în textul unei recente sinteze de istorie socială a României (Zamfir 2019) a identificat trei utilizări ale termenului „mobilitate”, dintre care două cu referințe la migrația transfrontalieră din perioada recentă, iar una ca trimitere la un studiu din 1989 despre România interbelică (Larionescu, Tănăsescu 1989). Pentru perioada comunistă, problema impactului regimului asupra stratificării și mobilității sociale a fost pusă în termeni tranșanți de către Daniel Barbu, care a argumentat că ponderea numerică a celor care au avut de suferit direct din cauza regimului comunist a fost de câteva ori mai mică decât cea a celor care au beneficiat material și/sau simbolic de pe urma acestuia „prin generalizarea metodelor de lucru moderne, prin migrația masivă a populației dinspre rural spre urban, prin constituirea unei elite tehnice dominante, prin întărirea rolului de protector al statului” (Barbu 1999: 88); dincolo de această argumentare generală și cu însemnătate polemică în economia generală a cărții sale, nici Daniel Barbu nu a insistat pe studii specifice referitoare la mobilitatea socială ascendentă din timpul regimului comunist, iar cercetările care sunt relevante pentru mobilitatea descendentă a unora dintre membrii fostelor elite pre-comuniste au fost efectuate mai degrabă sub semnul reconstituirii formelor represiunii comuniste decât sub cel al analizei sociologice a mobilității sociale.

În acest volum nu ne propunem să realizăm o cercetare exhaustivă asupra mobilității sociale din România contemporană. Dat fiind stadiul cunoașterii, un asemenea demers nici nu ar fi realist. Ne propunem însă să reunim preocuparea pentru analiza mobilității sociale cu rezultate ale unor cercetări referitoare la accesul la studii universitare și, totodată, să indicăm unele direcții care să fie aprofundate în viitor.

---

¹ Profesor, Facultatea de Istorie, Universitatea din București & președinte de onoare, Societatea de Științe Istorice din România, bogdan.murgescu@istorie.unibuc.ro.

Analiza noastră pornește de la premisa că în România, la fel ca în alte țări, studiile universitare au reprezentat un factor care a favorizat mobilitatea socială ascendentă a absolvenților (o discuție nuanțată poate fi găsită la Teichler 2011); în oglindă, incapacitatea acumulării de capital educațional a reprezentat un risc major de mobilitate descendentă pentru tinerii care nu reușeau să intre la facultate sau nu izbuteau să finalizeze cu succes studiile universitare și care nu puteau compensa această carență prin alte forme de capital (capital economic, capital social etc.).

Față de aceste afirmații generale se cuvine să introducem două nuanțări.

Prima dintre acestea privește faptul că accesul la studii universitare, chiar și în condițiile în care este aparent meritocratic, depinzând fie de concursuri de admitere, fie de rezultatele de la nivelul anterior de învățământ, nu se realizează printr-un sistem care să asigure egalitatea de șanse a tuturor candidaților. Așa cum au arătat studiile referitoare la diverse societăți occidentale, accesul la studii universitare depinde masiv de mediul familial din care provin tinerii, de capitalul economic și cultural al familiilor acestora, precum și de mediul social și de calitatea școlilor primare și secundare pe care le-au urmat. Concluzia este că deseori performanța educațională contribuie de fapt la reproducerea transgenerațională a ierarhiilor sociale pre-existente (Bourdieu, Passeron 1964; Bourdieu, Passeron 1970; OECD 2018).

A doua nuanțare privește faptul că în România, la fel ca în alte țări, impactul capitalului educațional reprezentat de diplomele de studii superioare a variat în funcție de ponderea deținătorilor lor în societate, sau în cohorta demografică relevantă, ca și de măsura în care accesul la anumite ocupații și/sau funcții în diverse profesii era condiționat sau nu de deținerea acestor diplome. Mai concret spus, valoarea unei diplome de învățământ superior depinde de raritatea/abundența respectivei diplome în societate, precum și de drepturile pe care ea le conferă. Din acest punct de vedere, contează desigur dacă numărul celor care accesau studiile universitare era de 1-2% dintre membrii unei generații, 30%, 50% sau mai mult, ceea ce i-a făcut pe unii analiști să scrie despre „supraproducția de diplome” (Turchin 2023: 84-89); totodată, contează și numărul concret al deținătorilor de diplomă de un anumit fel, ca și măsura în care respectiva diplomă era sau este o condiție obligatorie pentru exercitarea anumitor profesii sau pentru ocuparea anumitor funcții.

Atunci când trecem la analiza concret-istorică, trebuie să observăm faptul că în România interbelică numărul studenților și al absolvenților de studii superioare raportat la populația totală a țării, deși a crescut comparativ cu situația de dinainte de Primul Război Mondial, a rămas modest. Astfel, la recensământul din 1930 au fost consemnați 91.139 absolvenți studii universitare (1,1% din populație), la care mai putem adăuga 42.543 absolvenți categorisiți „alte școli superioare” (0,5%) (Sdrobiș 2015: 128). O cercetare statistică ce raportează numărul studenților la populația totală consemnează pentru anul 1938 valoarea de 1,3 studenți/1000 locuitori, ceea ce plasa România împreună cu Bulgaria și Ungaria pe locurile 14-16 dintre 20 de state europene (Dobre 1996: 278). În ceea ce privește oportunitățile de mobilitate socială

ascendentă deschise de studiile universitare, acestea au fost reale și pot fi documentate cu un număr relativ mare de trasee biografice, dar se cuvine să observăm, totodată, că societatea și economia României interbelice au oferit doar un număr relativ mic de poziții în care să fie integrați absolvenții de studii universitare, iar în anii 1930 s-a discutat enorm despre șomajul intelectual și s-au aplicat măsuri care au limitat numărul studenților (Sdrobiș 2015: 132-185). Studiul lui Dragoș Sdrobiș din acest volum explorează una dintre nișele generate de dezvoltarea industriei pentru absolvenții de studii superioare tehnice, iar alte cercetări în curs se focalizează asupra deschiderilor de carieră pentru femeile care urmau studii universitare în alte țări (Stan 2024) și asupra modului în care literatura a integrat problematica mobilității sociale ascendente prin studii universitare.

Regimul comunist a implementat un plan de inginerie socială, care viza restructurarea societății și o masivă schimbare la nivelul elitelor. În cele ce urmează nu ne vom referi la componenta represivă, prevalentă la finele anilor 1940 și în anii 1950, și care la nivelul universităților a cuprins masive epurări ale corpului profesoral. Se cuvine însă să remarcăm faptul că regimul comunist a restructurat încă din 1948 rețeaua instituțiilor de învățământ superior și a promovat în cadrul universităților un număr important de persoane noi, dintre care multe nu corespundeau ca standarde academice. Mai important pentru discuția noastră este faptul că a fost mărit numărul de locuri de studii, mai ales în domeniile ingineresti, și au fost implementate măsuri pro-active vizând admiterea prioritară la studii universitare a tinerilor „cu origine sănătoasă”, proveniți din familii de muncitori și/sau țărani, fiind totodată aplicate restricții pentru descendenții vechilor elite (Cazan, Pașca 2013). Aceste politici discriminatorii au fost treptat abandonate în favoarea unei admiteri bazate pe concurs unic la fiecare universitate și specialitate. Se cuvine remarcat faptul că această evoluție nu a fost specifică doar României, ci s-a aplicat și în Uniunea Sovietică încă din anii 1930, și în celelalte state socialiste din Europa central-răsăriteană la finele anilor 1950 sau la începutul anilor 1960 (Fitzpatrick 1979; Ganzeboom, Nieuwbeerta 1999). Expansiunea cantitativă a sistemului de învățământ superior a fost semnificativă mai ales în anii 1960 și a continuat pentru domeniile ingineresti și în anii 1970, când însă s-a redus numărul de locuri de studii mai întâi pentru domeniile universitar-pedagogice, iar apoi și pentru alte domenii neingineresti; începând cu anul 1981 sistemul universitar a intrat într-o fază de contracție, numărul locurilor de studii alocate centralizat fiind redus la nivel național, astfel încât în 1989 România avea 71 de studenți la 10.000 locuitori; această valoare era de peste 5 ori mai mare decât în 1938, dar plasa România pe ultimul loc dintre țările europene, la numai 35% din media europeană și 43% din media statelor socialiste din Europa (Grigorescu 1993: 221-227). Așa cum au arătat Robert Reisz și Manfred Stock, restrângerea accesului la învățământul superior a fost comună mai multor țări socialiste europene, reflectând reticența regimurilor comuniste față de absolvenții de studii universitare și preferința pentru a direcționa pe tineri spre statutul de muncitori calificați, ceea ce în contextul

lărgirii accesului din majoritatea statelor Europei occidentale a condus la o divergență accentuată între cele două părți ale Europei în ceea ce privește ratele de cuprindere în învățământul superior în anii 1970 și 1980 (Reisz, Stock 2006: 78-82). Chiar și în acest context regional, contracția accesului la studii universitare din România lui Nicolae Ceaușescu a fost un caz extrem, atât la nivelul numărului total al locurilor de studii aprobate în raport cu populația eligibilă pentru studii universitare, cât și în ceea ce privește prevalența locurilor de studii rezervate studiilor ingineresti în raport cu toate celelalte domenii de studii (Sadlak 1990: 60-65). Cercetările din cadrul proiectului PN-II-ID-PCE-2011-3-0476 *Planificare economică, învățământ superior și acumularea capitalului uman în România în timpul regimului comunist (1948-1989)*, pe care l-am coordonat în anii 2011-2016 și ale cărui rezultate sunt accesibile online la <https://ephe-ro1948-1989.blogspot.com/p/publicatii.html>, au evidențiat numeroase incoerențe și simptome de voluntarism în alocarea centralizată a locurilor de studii și resurselor pentru învățământul superior, care nu a ținut cont nici de tendințele demografice, nici de nevoile economiei, și nici de aspirațiile și preferințele tinerilor și familiilor lor (un exemplu, dintre multe altele, este analizat în Gheboianu 2014). Preferințele decidenților pentru studiile de subingineri și pentru forma de studii seral în dauna studiilor la zi au fost în clară contradicție cu cele ale candidaților la studii universitare și au condus la scăderea numărului de locuri de studii disponibile pentru alte specializări, cu efecte asupra nivelurilor concurenței la concursurile de admitere și asupra ratei eșecurilor în ceea ce privește accesul la studii universitare (Cazan, Pașca 2014). Desigur, stocul de educație a crescut, România a acumulat la finele regimului comunist (de fapt la recensământul din 1992) un număr de 967.570 absolvenți de învățământ superior (Pașca 2015: 185), dar această valoare reprezenta încă mult sub 5% din populația totală a țării și plasa țara pe unul dintre ultimele locuri din Europa la acest indicator.

Dacă anii 1980 au fost o perioadă de severă contractare pentru învățământul superior, prăbușirea regimului comunist a determinat o amplă reacție față de ceea ce fusese perceput ca nerezonabil și/sau dăunător din politicile impuse anterior (acest paragraf reia idei și uneori chiar formulări din Murgescu 2024). La fel ca celelalte țări din Europa Centrală și de Răsărit, România a cunoscut în primele două decenii care au urmat revoluției din 1989 o impresionantă expansiune, diversificare și transformare a învățământului superior (Biliga-Nisipeanu 2022). În contextul cererii sociale susținute pentru studii universitare, a fost mărit numărul de locuri la universitățile de stat existente și au fost întemeiate instituții universitare noi, unele de stat (Maier 2023), altele private (Gheboianu 2023). Comparativ cu perioada regimului comunist, a scăzut rolul alocării centralizate a locurilor de studii (din 1999 Ministerul Educației a renunțat la alocarea locurilor de studii pe specializări și a lăsat la latitudinea universităților împărțirea cifrei de școlarizare transmisă pașal) și a crescut posibilitatea de a alege a candidaților, pe de o parte prin amplificarea și diversificarea ofertei didactice și pe de altă parte prin posibilitatea de a urma studii universitare cu

taxă, atât la universitățile private, cât și la cele de stat. În acest context, a avut loc o amplă reșezare a ponderilor diverselor domenii fundamentale de studii universitare. A scăzut ponderea studiilor ingineresti, care deși au beneficiat de multe locuri de studii de la buget transmis universităților cu profil tehnic, de multe ori nu au reușit să atragă candidați suficienți pentru ocuparea tuturor acestor locuri de la buget, și care aveau în 2022/2023 (incluzând și studiile agronomice) sub 25% dintre studenții de la programe de licență (față de peste 66% în 1989/1990); a crescut în schimb ponderea tuturor celorlalte domenii fundamentale de studii universitare, și mai ales cea a științelor sociale, care au beneficiat pe de o parte de cererea mare pentru studii juridice și economice și pe de altă parte de deschiderea unor specializări noi (științele politice, sociologia, științele comunicării, științele administrative, științele educației, psihologia etc.), și care au ajuns să reprezinte circa 40% dintre studenții de la programe de licență (Raport 2023: 26).

Cu o întârziere de 2-3 decenii față de majoritatea celorlalte state europene, România s-a angajat și ea pe calea masificării învățământului superior. Având în vedere și extinderea duratei studiilor universitare prin introducerea studiilor aprofundate la mijlocul anilor 1990 și prin adoptarea sistemului Bologna licență-master-doctorat în 2004-2005, numărul total al studenților a crescut de la 164.507 în anul universitar 1989/1990 la 896.258 în 2007/2008. Tendința spre masificare a fost stopată prin efectul combinat al scăderii duratei studiilor de licență, al epuizării cererii reziduale de studii universitare din partea persoanelor care nu reușiseră să fie admise în anii 1980, al reducerii natalității (generațiile ajunse la vârsta de 18 ani după 2008/2009 sunt sensibil mai puțin numeroase decât cele născute înainte de 1990), al abandonului școlar înainte de finalizarea studiilor secundare și al rigorii mai mari a examenului de bacalaureat începând din 2011. S-a intrat astfel într-o fază de contracție cantitativă, care a afectat mult mai puternic universitățile particulare, dintre care unele și-au încetat activitatea din lipsă de studenți, în timp ce universitățile de stat au rezistat mai bine, în principal datorită menținerii la același nivel a numărului de locuri de studii finanțate de la bugetul de stat. Totodată, un număr crescând de absolvenți ai liceului au preferat să-și continue studiile la nivel universitar în străinătate, ceea ce a amplificat suplimentar o cale alternativă față de accesul la învățământ superior prin intermediul universităților din România. În acest context, studentul bun a devenit o resursă rară, iar raportul dintre cerere și ofertă în ceea ce privește admiterea la studii universitare a fost radical schimbat (cu excepția unui număr relativ mic de domenii de studii pentru care cererea încă depășește oferta de locuri de studii).

Per total, ca urmare a masificării din primele două decenii postcomuniste, numărul total al absolvenților de studii superioare a crescut ajungând în 2022 la circa 2,4 milioane de persoane; aceasta însemna 15,1% din populația totală având peste 16 ani; diferențele generaționale sunt semnificative, procentul în grupa de vârstă 25-34 de ani fiind 24,1% față de doar 4.9% la grupa de vârstă peste 75 de ani (Pisică,

Rădoi, Barti 2023: 80-83). Dincolo însă de aceste variații, România este codașa Uniunii Europene în ceea ce privește ponderea în populație a absolvenților de studii universitare (Raport 2023: 10-11).

Informațiile prezentate mai sus se referă cu precădere la accesul la învățământ superior și stocul de absolvenți la nivel național. Cercetările viitoare referitoare la legătura dintre acces și mobilitatea socială ascendentă vor trebui să identifice situațiile pentru care avem informații detaliate pe categorii de studenți/absolvenți sau pornind de la stocul de persoane care au ocupat anumite funcții în instituții reprezentative. Unele dintre izvoarele relevante au fost deja identificate (a se vedea studiul lui Dragoș Sdrobiș din acest volum), altele sunt deja cunoscute, dar abia în curs de valorificare (a se vedea rapoartele și informările despre concursurile de admitere editate în Murgescu, Cazan 2013 și în Cazan, Gheboianu 2015). În prima parte a anilor 1970, Ministerul Educației a colectat date statistice detaliate cu privire la caracteristicile corpului studențesc pe instituții de învățământ superior și specializări; aceste date au fost până acum valorificate punctual (Murgescu, Gheboianu 2015) și analizate sistematic în cadrul tezei de doctorat susținute recent de Ștefan Marius Deaconu (Deaconu 2024), care sperăm să fie publicată sub formă de carte cât mai curând. Foarte interesant (și oarecum singular ca nivel de analiză) este studiul publicat de Ion Diaconu cu privire la rezultatele concursului de admitere din 1982 la Academia de Studii Economice (ASE); aflăm astfel că pe ansamblul ASE au fost înscriși 12.057 de candidați, dintre care au fost admiși 1.923 (15,95%, adică sub 1 din 6). Dintre candidați peste două treimi (67,75%) au fost fete, băieții fiind majoritari doar la specialitatea Economia serviciilor pentru alimentație publică și turism. Doar 37,36% dintre candidați aparțineau cohorței care luase bacalaureatul în anul respectiv în timp ce 18,16% luaseră bacalaureatul în 1981, iar 44,48% promovaseră bacalaureatul cu doi sau mai mulți ani înainte; această structură documentează persistența multor candidați de a da concursul de admitere timp de mai mulți ani, până când eventual reușeau sau se decideau să abandoneze. Deși absolvenții de licee industriale erau grupul cel mai numeros dintre candidați, rata lor de admitere (10%) a fost sensibil mai mică decât cea a candidaților proveniți de la alte categorii de licee și, mai ales, comparativ cu absolvenții liceelor de matematică-fizică (25,44%). Se observă și o discrepanță între candidații proveniți din mediul rural și cei proveniți din mediul urban, cei dintâi reprezentând peste 25% dintre candidații înscriși și doar 12,35% dintre cei admiși. În fine, dar nu în cele din urmă, remarcăm discrepanța dintre notele de la bacalaureat și cele de la concursul de admitere; astfel, deși toți candidații avuseseră note de trecere la bacalaureat și dintre ei 71,83% obținuseră medii de peste 7, la concursul de admitere 73,13% au avut medii sub 5 (Diaconu 1983). Rămâne desigur ca alte studii sectoriale să ofere date comparabile pentru alte instituții de învățământ superior, profiluri sau date în timp. De asemenea, informațiile colectate începând cu anul universitar 2015/2016 în cadrul Registrului Matricol Unic,

în măsura în care vor fi accesibile pentru cercetare, vor permite trecerea analizelor la un nivel de granularitate mai mare.

Izvoarele disponibile tind să ofere informații cu precădere despre cei care au reușit la concursurile de admitere și apoi în viață. Ar fi interesant de știut ce se întâmplă cu cei care au picat de mai multe ori la concursurile de admitere sau care nu au reușit să finalizeze studiile universitare: câți au perseverat, dar și câți și după cât timp au abandonat (au fost zdrobiți de sistem). A găsi informații despre cei care nu au reușit, sau care au cunoscut o mobilitate socială descendentă, este însă destul de dificil; desigur, mulți dintre noi cunoaștem asemenea situații la nivel anecdotic, fie din familie, fie din cercurile de prieteni/colégi de liceu, dar asemenea situații sunt greu de analizat și ar fi imprudent să generalizăm pornind de la cazuri singulare și poate netipice. Totuși, realizarea de microstudii pornind de la asemenea situații ar putea ajuta la constituirea unui lot semnificativ de cazuri individuale, care apoi să ajute la conturarea unor analize pe implicațiile lipsei accesului la învățământul superior. Pe de altă parte, trebuie să avem în vedere și cazurile de succes social în lipsa studiilor universitare și să analizăm formele de capital (economic sau social) care au compensat carența culturală. În fine, studiile referitoare la dimensiunea de mobilitate socială trebuie să ia în considerare schimbările dintre rolul statului și cel al pieței în determinarea condițiilor de acces la studii universitare; de remarcat faptul că o anumită componentă de piață (manifestată prin concurența la admitere) nu a lipsit nici în timpul în care regimul comunist impusese alocarea centralizată a locurilor de studii, după cum o anumită tendință a statului de a favoriza anumite domenii de studii și/sau instituții de învățământ superior se manifestă chiar și în perioade de liberalizare a accesului la studii universitare.

În cadrul proiectului PN-III-P4-PCE-2021-0981 „Accesul la învățământ superior în România post-comunistă” am prevăzut studii de caz referitoare pe de o parte la populația studentescă dintr-o zonă defavorizată din punct de vedere economic (a se vedea în acest volum contribuțiile lui Marius Deaconu și Alexandru Liță cu privire la Universitatea din Petroșani) și pe de altă parte la accesul la o categorie de studii considerate de elită, cum ar fi medicina (a se vedea o primă componentă a analizei în studiul lui Valentin Maier din acest volum). O zonă încă puțin cercetată sunt atitudinile familiilor cu privire la investiția în studii universitare pentru copiii lor, fie prin înscrierea la universități din țară, fie prin realizarea parțială sau totală a studiilor la universități din străinătate (a se vedea aici contribuțiile Gabrielei Biliga-Nisipeanu și ale lui Răzvan Bădău).

Alte direcții interesante de studiu ar fi, fără pretenția exhaustivității, analiza impactului studiilor universitare asupra raporturilor de gen din societate (de remarcat trecerea graduală de la o majoritate masculină la nivelul corpului studentesc la situația în care fetele sunt majoritare în cele mai multe domenii de studii) sau cea a universităților în calitate de catalizatori ai urbanizării și/sau mobilității geografice. În

cea ce privește ultimul aspect menționat, există deja unele studii referitoare la mobilitatea forțată dinspre orașele mari spre sate și spre urbanul mic prin repartițiile absolvenților din anii 1980 (Rotaru 2014); evident, dincolo de cazul aberant al anilor 1980, pe ansamblul perioadelor interbelică, comunistă și postcomunistă a prevalat rolul universităților în determinarea migrației de la sate și orașe mici spre centrele universitare. Rămâne însă ca studii ulterioare să evidențieze dacă au existat deosebiri regionale din acest punct de vedere, precum și măsura în care acest fenomen a cunoscut evoluții în timp și variații în funcție de specificul diverselor domenii de studii.

Bibliografie

- Barbu, Daniel, 1999, *Republica absentă. Politică și societate în România postcomunistă*, București: Nemira.
- Biliga-Nisipeanu, Gabriela, 2022, „Comparative statistics of educational attainment in Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Romania, and Poland (1990-2020)”, *Astra Salvensis. Review of History and Culture*, X, no. 20, 139-156.
- Bourdieu, Pierre, Jean-Claude Passeron, 1964, *Les Héritiers. Les étudiants et la culture*, Paris: Les Éditions de Minuit.
- Bourdieu, Pierre, Jean-Claude Passeron, 1970, *La Reproduction. Éléments d'une théorie du système d'enseignement*, Paris: Les Éditions de Minuit.
- Cazan, Marius, Vlad Pașca, 2013, „Lupta de clasă la porțile facultăților. Politici de promovare socială prin învățământul superior în epoca Gheorghiu-Dej (1948-1965)”, în Lucian Nastasă-Kovács (coord.), *Politici culturale și promovare socială în România secolului XX*, Cluj-Napoca: Editura Mega.
- Cazan, Marius, Vlad Pașca, 2014, „Concurența la admiterea în învățământul superior românesc în perioada comunistă (1956-1979). Reconstituiri cantitative”, *Studii și articole de istorie*, LXXXI, 244-266.
- Cazan, Marius, Matei Gheboianu (coord.), Valentin Maier, Vlad Pașca, Mirela Rotaru, 2015, *Admiterea în învățământul superior din România între cerere socială și planificare economică. Documente (1969-1989)*, București: Editura Universității din București.
- Deaconu, Ștefan Marius, 2024, *Social Dimension of Higher Education in Romania (1968-1989)*. Teză de doctorat susținută la Școala Doctorală de Istorie, Universitatea din București.
- Diaconu, Ion, 1983, „Aspecte semnificative privind rezultatele concursului de admitere pentru anul universitar 1982/1983 la profilul economic”, *Forum*, XXV, nr. 3, 12-19. Republicat în Marius Cazan (coord.), Matei Gheboianu (coord.), Valentin Maier, Vlad Pașca, Mirela Rotaru, 2015, *Admiterea în învățământul superior din România între cerere socială și planificare economică. Documente (1969-1989)*, București: Editura Universității din București, 354-366.
- Dobre, Gheorghe (coord.), 1996, *Economia României în context european – 1938*, București: Editura Fundației Științifice „Memoria Oeconomica”.
- Fitzpatrick, Sheila, 1979, *Education and social mobility in the Soviet Union, 1921-1934*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Ganzeboom, Harry B.G., Paul Nieuwbeerta, 1999, „Access to education in six Eastern European countries between 1940 and 1985. Results of a cross-national survey”, *Communist and Post-Communist Studies*, 32, 339–357.
- Gheboianu, Matei, 2014, „Policy of Reduction of Study Places in Communist Romania: Case Study of the Academic Year 1982-1983”, *International Review of Social Research*, nr. 4, 97-110.
- Gheboianu, Matei, 2023, „Începutul învățământului superior privat din România”, *Studii și articole de istorie*, XC, 180-192.
- Grigorescu, Constantin (coord.), 1993, *Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european, 1989*. București: Editura Expert.
- Kaelble, Hartmut, 2001, „Social Mobility”, în Peter Stearns (ed.), *Encyclopedia of European social history from 1350 to 2000*, vol. III, New York: Charles Scribner's Sons, 19-26.
- Larionescu, Maria, Florian Tănăsescu, 1989, „Structură și mobilitate socială în România interbelică: tradiții sociologice”, în Ion Drăgan, Călin Anastasiu (coord.), *Structura socială a României socialiste: studii*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 303-349.
- Maier, Valentin, 2023, „Evoluția rețelei de instituții de învățământ superior de stat în România postcomunistă”, *Studii și articole de istorie*, XC, 193-215.
- Murgescu, Bogdan, 2024, „Cadrul general al funcționării învățământului superior în România după 1990”, în Ovidiu Bozgan, Bogdan Murgescu (coord.), *Universitatea din București 1864-2024*, București: Editura Universității din București – Bucharest University Press, 381-389.
- Murgescu, Bogdan (coord.), Marius Cazan (coord.), Matei Gheboianu, Valentin Maier, Vlad Pașca, Mirela Rotaru, 2013, *Documente privind reglementările referitoare la admiterea în învățământul superior din România (1948-1968)*, București: Editura Universității din București.
- Murgescu, Bogdan, Matei Gheboianu, „Studentii Facultății de Istorie-Filozofie ai Universității Babeș-Bolyai în anii 1973-1974”, în Ioan Bolovan, Ovidiu Ghitta (coord.), *Istoria ca datorie. Omagiu academicianului Ioan-Aurel Pop la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, 909-915.
- OECD, 2018, *A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility*, Paris: OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264301085-en>.
- Pașca, Vlad, 2015, „Educația în România comunistă: un joc cu sumă nulă? O analiză a stocurilor de educație”, în *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc*, vol. IX, 181-195.
- Pisică, Silvia, Steluța Rădoi, Cornelia Barti, 2023, *Condițiile de viață ale populației din România în anul 2022*, București: Institutul Național de Statistică.
- Raport, 2023, *Raport privind starea învățământului superior din România 2022-2023*, București: Ministerul Educației (accesibil online la https://www.edu.ro/sites/default/files/_fișiere/Minister/2023/Transparenta/Rapoarte_sistem/Raport-Starea-Invatamantului-superior-2022-2023.pdf).
- Reisz, Robert D., Manfred Stock, „Zwischen Expansion und Kontraktion: Zur Entwicklung der Hochschulbildung in Osteuropa 1950–2000”, *Berliner Journal für Soziologie* 16, no.1: 77-93.
- Rotaru, Mirela, 2014, „Job Assignment of Graduates of the University of Bucharest and Their Integration with the Labor System of the 1980s”, *International Review of Social Research*, nr. 4, 159-168.

- Sadlak, Jan, 1990, *Higher Education in Romania, 1860-1990: Between Academic Mission, Economic Demands and Political Control*, Buffalo: State University of New York at Buffalo.
- Sdrobiș, Dragoș, 2015, *Limitele meritocrației într-o societate agrară. Șomaj intelectual și radicalizare politică a tineretului în România interbelică*, Iași: Polirom.
- Stan, Ana-Maria, 2024, „From Scholarly to Social Emancipation: Reflections Regarding the Academic Peregrination of Romanian Women to Western Universities”, *Journal of Research in Higher Education*, VIII, nr. 1, 53-71 (accesibil online la <https://jrehe.reviste.ubbcluj.ro/index.php/2024-issue-no-1-vol-viii/ana-maria-stan/>).
- Teichler, Ulrich, 2011, „Graduation and Careers”, în Walter Rüegg (ed.), *A history of the university in Europe. Volume IV. Universities since 1945*, Cambridge: Cambridge University Press, 319-368.
- Turchin, Peter, 2023, *Istoria viitorului. Elite, contraelite și calea spre dezintegrare politică*. București: Litera.
- Zamfir, Cătălin, 2019, *Istoria socială a României*, ediția a II-a, București: Editura Academiei. Volum accesibil online la <https://bibliotecadesociologie.ro/en/download/zamfir-catalin-2019-istoria-sociala-a-romaniei-2-ed-bucuresti-editura-academiei-romane/>.

STUDII SUPERIOARE ȘI MOBILITATE SOCIALĂ ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ: PROPUNERI PE MARGINEA UNEI DIRECȚII NECESARE DE CERCETARE

„Războiul dădu lui Felix, peste câțiva ani, prilejul de a se afirma încă de tânăr. După încheierea păcii fu aproape numaidecât profesor universitar, specialist cunoscut, autor de memorii și comunicări științifice, colaborator la tratate de medicină, cu profesori francezi. Se căsătorii într-un chip care se cheamă strălucit și intră, prin soție, într-un cerc de persoane influente” (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, vol. 2: 310-311).

Considerat cel mai bun roman al lui George Călinescu, *Enigma Otiliei* desenează o „frescă din viața burgheziei bucureștene” din preajma izbucnirii Primului Război Mondial (Constantinescu 1938: 25). Și, chiar dacă este un aspect marginal în construcția epică, fragmentul de mai sus poate fi privit ca o metaforă a mobilității sociale într-o societate tradițională și agrară. Dincolo de meritul personal consacrat prin educație, ceea ce i-a permis lui Felix să-și consolideze poziția socială a fost căsătoria, care l-a introdus unui „cerc de persoane influente”. În ciuda caracterului ficțional al literaturii, aceasta rămâne un document social al epocii, care are meritul de a surprinde într-o cheie subiectivă realitatea socială cu toate procesele sale, printre care și pe cel numit în disciplinele sociale mobilitate socială. Ceea ce nu poate literatura să facă este să surprindă amploarea unui asemenea proces, sarcină dificilă și pentru istoric având în vedere lipsa unor date socio-demografice reprezentative pentru un astfel de demers.

Atunci când discutăm despre mobilitate socială, trebuie avută în vedere istoricitatea acestui concept. Mai precis, trebuie să înțelegem care era sistemul de valori care stătea la baza organizării socio-economice și politice într-o anumită perioadă. Conceptul de mobilitate socială a fost formulat pentru prima dată de sociologul Pitirim Sorokin în 1927 (Sorokin 1927: 133), într-o analiză mai amplă care viza înțelegerea fenomenului de stratificare socială în societățile occidentale sub impactul alfabetizării și al industrializării. Vor mai fi trecut încă vreo trei decade pentru ca procesul de mobilitate socială să fi devenit un subiect de real interes științific și metodologic. Începând cu anii 1960, una dintre direcțiile în care s-a

---

¹ Lect. dr., Universitatea de Artă și Design Cluj-Napoca.

dezvoltat „noua istorie socială” a fost aceea de cuantificare a impactului modernizării asupra societăților europene. Drept urmare, o atenție deosebită a fost acordată analizei sistemelor educaționale și a carierelor socio-profesionale, în care s-a evidențiat în special școala istorică germană, prin nume ca Fritz Ringer și Hartmut Kaelble. Două direcții principale de studiu asupra mobilității sociale s-au conturat atunci: „istoria generală a egalității de oportunități” și adoptarea unei perspective comparative asupra acestui fenomen în societățile occidentale (Kaelble 2015: 426). Împrumutând multe elemente și metode specifice științelor sociale, analizele istorice s-au concentrat mai ales asupra mobilității sociale a elitelor. Această limitare a câmpului de cercetare s-a datorat în special lipsei datelor statistice. De altfel, chiar și acolo unde aceste date au fost disponibile, rezultatele obținute oferă o imagine parțială asupra acestui proces.

Un beneficiu major este că studiul mobilității sociale s-a extins interdisciplinar, integrând perspectiva istorică, sociologică și pe cea politologică (Popovici 2024: 9). În cazul Europei Centrale și de Est, sociologii s-au arătat primii interesați de abordarea mobilității sociale, cu accent deosebit asupra elitelor politice și culturale (Popovici 2024: 10), fapt valabil și pentru cazul românesc (Lazăr 2002; Rădulescu 1998; Gheorghiu 2007). În ultimii ani, în România subiectul a intrat și în atenția istoricilor, în special a celor preocupați de istoria formării și a ascensiunii grupurilor elitare (Sora 2011; Popovici 2024).

Un cadru conceptual pentru analiza mobilității sociale prin educație

Fritz K. Ringer se numără printre pionierii analizei relației dintre mobilitate socială și educație dintr-o perspectivă cantitativă. Premisa de la care pleacă Ringer este aceea a privirii educației ca sistem, în care formele și nivelurile de învățământ reprezintă în fapt părți complementare ale unui plan concertat de construcție identitară și de dezvoltare a capitalului uman în societățile moderne. Analiza comparativă a educației din Germania, Franța și Anglia a urmărit să evalueze cât de *inclusive*, *progressive* și *segmentate* au fost cele trei sisteme (Ringer 1979: 22), devenite modele de organizare și dezvoltare instituțională pentru statele din Europa Centrală și de Est. Dintre cele trei criterii, cel mai greu de cuantificat este caracterul *progressiv* al unui sistem educațional. Definită drept ponderea persoanelor din straturile inferioare ale societății în diferitele tipuri de educație (în special în cea superioară) (Ringer 1979: 25-29), *progresivitatea* este și indicatorul cel mai relevant al mobilității sociale. Deși este o condiție necesară, *progresivitatea* nu este suficientă pentru cuantificarea mobilității sociale, deoarece „social mobility through education also requires that these students end up in desirable positions after graduation” (Ringer 1979: 28). Ultimul criteriu de analiză, cel al segmentării (*segmentation*), analizează deosebirile

instituționale și curriculare ale liniilor de învățământ, cărora le corespund și cursanți cu origini sociale diferite (Ringer 1979: 29).

Fiecare dintre cele trei criterii ale sistemelor educaționale moderne era însoțit de simptome, adesea considerate semne ale unei crize în diferite epoci. O critică recurentă la adresa învățământului superior a fost cea a „proletariatului academic”. Văzut drept un pericol social, „proletariatul academic” (Ringer 2004: 234) a devenit un argument împotriva democratizării învățământului superior și, astfel, utilizat ca premisă pentru restrângerea accesului la educație superioară. Printre măsurile cele mai des întâlnite în vederea contracarării acestei crize s-au regăsit măsuri ca prelungirea duratei minime obligatorii pentru obținerea diplomei, introducerea examenului de admitere sau creșterea cuantumului taxelor de școlarizare.

Pentru România interbelică, o analiză cantitativă a mobilității sociale în raport cu educația superioară ar necesita întâi de toate centralizarea datelor socio-demografice ale absolvenților. În situația în care aceste date ar mai fi disponibile, este lesne de observat că un astfel de demers implică un efort colectiv în vederea colectării și a prelucrării datelor. Având în vedere această limitare documentară, în acest studiu mi-am propus să relev acele elemente care ar putea contribui la o evaluare parțială a sistemului educației superioare din România Mare, având ca punct de plecare criteriile propuse de Fritz Ringer. Drept urmare, analiza este construită pe trei niveluri distincte. Primul nivel de analiză chestionează nivelul de *inclusivitate* al politicilor culturale din România Mare, mai precis care a fost rata de cuprindere a populației de vârstă școlară în sistemul educațional. Din acest motiv, am adus în discuție criticile formulate în epocă vizavi de modul de organizare al sistemului educațional, al cărui scop declarat a fost acela al alfabetizării populației. Cel de-al doilea nivel este construit în jurul unui indicator important al mobilității sociale: cel al situației în profesie. În acest caz, analizez preocupările unei instituții de învățământ superior de cuantificare a inserției profesionale a absolvenților. Ultimul nivel de analiză aduce în prim plan influența crescândă a asociațiilor profesionale în delimitarea câmpului profesional și în acordarea dreptului la liberă practică. Această influență a devenit tot mai pregnantă în anii 1930, când, în sialul mării crize economice din 1929, se vorbea tot mai mult de pericolul șomajului intelectual. Preocupările Asociației Generale a Inginerilor din România (AGIR) în această direcție, situate la joncțiunea dintre prestigiul și interesele economice ale unei profesii, au dus la crearea a ceea ce consider a fi una dintre sursele documentare esențiale în analiza istorică a mobilității sociale pentru perioada interbelică.

Este necesară, înainte de toate, o clarificare a sensului noțiunii de mobilitate socială în epocă. Printre mențiunile publice ale acestei noțiuni, se regăsește un editorial din „Universul” (26 septembrie 1932: 1), în care se remarcă faptul că „[î]n epoca noastră, mobilitatea socială este mai accelerată”. Aducând în discuție chiar cartea semnată de Pitirim Sorokin, editorialistul a utilizat această chestiune pentru a

se poziționa împotriva proiectelor partidelor politice din România de a construi un stat pe criterii de clasă: „Statul român nu poate fi nici «țăranesc», nici «orașenesc»; el trebuie să rămână «național» și să fie consolidat prin concursul tuturor păturilor sociale”. Sensul pe care îl avea în vedere gazetarul era cel al mobilității sociale ca mobilitate geografică, împărtășit și de sociologi². Într-o societate agrară, în care cca 75% din populație trăia în mediul rural, simpla migrațiune spre așezări urbane era interpretată drept o dovadă peremptorie a mobilității sociale, care aducea cu sine individului o schimbare a statutului social și economic.

Studiul propune și o alternativă în studierea mobilității sociale în România Mare. Deși munca istoricului este aceea de a analiza *ceea ce a fost*, la fel de important este să arătăm și *ceea ce s-a crezut că a fost*, iar din această ultimă perspectivă literatura reflectă starea de spirit a unei epoci.

Alfabetizarea populației: un obiectiv ratat?

Dezvoltarea sistemului educațional din Vechiul Regat a avut ca obiectiv principal alfabetizarea populației, considerată atât mijloc, cât și indicator al modernizării societății după model occidental. Acest proces presupunea în subsidiar și lărgirea corpului politic al națiunii. Tocmai acestui motiv datorăm primul recensământ dedicat inventarierii știutorilor de carte din România, coordonat de Leonida Colescu. Fiind o cercetare pentru o reformă politică punctuală (introducerea colegiului universal, care trebuia să cuprindă populația masculină de cetățenie română, majoră și știutoare de carte), formularele completate de recenzori nu cuprindeau decât două rubrici importante: *știe să scrie și să citească și nu știe să scrie și să citească*³ (Colescu 1915: I-II). Drept urmare, rezultatele recensământului nu ofereau date despre nivelul de instrucție al populației alfabetizate. Leonida Colescu remarca ritmul alfabetizării impus de reformele lui Spiru Haret, ceea ce l-a făcut să creadă că menținerea acestui ritm, alături de o concentrare pe învățământul primar, ar fi dus la eradicarea analfabetismului în circa 25 de ani.

După Marea Unire, „ofensiva culturală” demarată de ministrul liberal dr. Constantin Angelescu a privilegiat tocmai acest nivel de instrucție, cu o campanie de construcții de edificii pentru școlile primare în întreaga Românie, care i-au adus

---

² Sociologa Christina Galitzi propunea o schemă de organizare a unei Facultăți de Științe Sociale în cadrul Universității din București, care trebuia să includă specializări ca: Antropologia, Economia politică, Sociologia, Psihologia, Istoria și Serviciul Social (sau știința sociologiei aplicate). Printre cursurile fundamentale ale specializării Sociologie, Galitzi îl enumera pe cel de „Mobilitate socială și problemele imigrației” (Galitzi 1938: 9).

³ Pentru a estima dimensiunea corpului electoral alfabetizat, populația masculină de cetățenie română a fost divizată în 3 grupe de vârstă (8-17 ani, 18-20 ani și peste 21 de ani). În cazul femeilor și al străinilor au fost recensate doar persoanele peste 7 ani împliniți (Colescu 1915: II).

renumele de „doctorul Cărămidă”. În ciuda optimismului lui Colescu și a investițiilor statului, în 1937 analfabetismul era departe de a fi eradicat. În plus, vocile critice la adresa acestei direcții de dezvoltare a sistemului au devenit tot mai numeroase. Profesorul Ștefan Bârsănescu de la Universitatea din Iași a publicat lucrarea „Politica culturii” (1937), un studiu consistent asupra politicilor culturale ale statului român de după Marea Unire. Subsumată politicii culturii *in extenso*, Bârsănescu observa că politica școlară a statului român a fost una prevalent liberală și individualistă, a cărei funcție normativă reieșea din obligativitatea și gratuitatea învățământului primar. Prin intermediul acestor norme, statul român „fixează reguli obligatorii privitoare la desfășurarea procesului culturii, indică scopul educației, face selecția creațiilor culturale, în sfârșit, impune un regim de cultură dirijată” (Bârsănescu 2003: 39). Faptul că mai bine de trei generații această politică culturală rămăsese neschimbată – atât ca formă, cât și ca anvergură – nu mai corespundea noilor provocări ale perioadei interbelice:

Spiritul politicii culturii din Constituția română de la 1923 s-a dovedit că este în genere spiritul constituțiilor secolului al XIX-lea: cel liberalist și individualist. În cadrul pactului nostru fundamental se prevăd – e drept – cele trei mari teme ale politicii culturii, dar nu în forma corespunzătoare epocii noastre. Politica educației e prevăzută într-adevăr, dar ea este concepută numai ca politică a instrucției, numai cu obligativitatea învățământului primar și cu o libertate a învățământului vag formulată. Politica creației culturii și a propagării ei sunt exprimate numai într-o formă indirectă, prin dispoziții care garantează libertatea ideilor, a comunicării și publicării lor și prin recunoașterea dreptului de întrunire. În raport cu dispozițiile din alte pacte fundamentale noi, cât și cu necesitățile statului român, Constituția noastră a prevăzut o politică culturală mică și exprimată vag. Acest fapt și-a avut urmările lui: dacă constituțiile înseamnă planuri supreme de lucru ale națiunilor și dacă, comparativ cu constituțiile noi din statele democratice sau cu legile noi din statele totalitare, Constituția noastră nu conține norme care să dispună o politică mare, ea devine un pact inactual și nerodnic. [...]

La gânditorii români, spiritul politicii culturii e cu totul diferit: e nou, e larg, e actual” (Bârsănescu, 2003: 127).

În analizele sociologice, cele trei variabile principale avute în vedere pentru cuantificarea mobilității sociale sunt: originea socială, capitalul cultural (nivelul de educație) și statutul socio-profesional (cariera). Recensământul din 1930 derulat sub coordonarea statisticianului Sabin Manuilă rămâne o radiografie solidă a realităților socio-economice ale României Mari. Rezultatele arătau că, la o populație de circa 18 mil. locuitori, 56% din populație era alfabetizată, dintre care cca 133.600 de persoane au fost înregistrate cu studii superioare (universitare sau alte instituții de învățământ superior; vezi Tabel 1). Datele recensământului au fost mai apoi prelucrate în volume dedicate științei de carte, profesiunilor și structurii populației României.

Datele comparative ale recensământului din 1912 și 1930, la nivelul Vechiului Regat, arătau o creștere a nivelului de alfabetizare, în special în rândul categoriilor de vârstă 8-20 de ani. Astfel, în 1930, „din 10 persoane de 8-12 ani știu carte 8, de 13-19 ani 7, de 20-64 ani 5, de 65 și peste 2” (Golopenția 1934: XIII). În același timp, datele relevau o disparitate între mediul rural și cel urban („Știu carte $\frac{3}{4}$ dintre orășeni și numai $\frac{1}{2}$ dintre sătenii de 8 ani și peste” (Golopenția 1934: X)), în vreme ce din totalul știutorilor de carte, $\frac{2}{3}$ erau bărbați, iar $\frac{1}{3}$ femei.

Progresele realizate în privința alfabetizării au rămas considerabile, dar departe de performanța altor societăți europene. Analiza realizată de sociologul Anton Golopenția pe baza datelor statistice centralizate în timpul ministeriatului lui Dimitrie Gusti la Ministerul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor (1932-1933) reprezintă una dintre cele mai fidele radiografii ale sistemului. Golopenția observa că previziunile făcute de Leonida Colescu în 1915, „desigur sub impresia epocii Haret”, conform cărora analfabetismul în rândul populației masculine va fi de sub 1% în mai puțin de 25 de ani, se dovediseră prea optimiste. Un factor perturbator important a fost Primul Război Mondial, dar Golopenția observa că evoluțiile socio-economice în sialul reformei agrare au cântărit considerabil. Cercetările realizate de Institutul Social Român arătau că există o relație de cauzalitate între nivelul material al familiei și gradul de instrucție. Mai precis, era vorba de problema „suprapopulației agricole” în contextul natalității crescute din mediul rural și a fărâmițării proprietăților țărănești. Rezultatul acestui proces a fost apariția „proletariatului agricol”, cu „părinți nevoiți a-și da copiii argați sau neînstare să-i încălțe și [să-i] îmbrace iarna” (Golopenția 1934: XXIII). Aceste procese sociale explică de ce în mediul rural predominau în rândul celor alfabetizați cei cu un nivel minim de educație (94,2% erau absolvenți doar de studii primare), doar 5,4% având studii secundare și un procent infim, de 0,4% fiind absolvenți de studii superioare. De cealaltă parte, 68,5% din populația alfabetizată din mediul urban avea studii primare, 27% studii secundare și 4,4% erau absolvenți de studii superioare. „Raporturile de ponderi evidențiază un decalaj între rural și urban de 5 ori referitor la învățământul secundar și de 11 ori referitor la învățământul superior” (Pavelescu 2016: 110). În ceea ce privește cheltuielile bugetare cu educația, creșterea nominală a acestora din anii 1930 a fost atenuată masiv de inflație și de efectele crizei economice. „Din acest motiv, progresele reale determinate de adoptarea unor legi prin intermediul cărora a fost asigurată modernizarea diferitelor componente ale sistemului național de educație au fost limitate”. Și, chiar dacă existau „insule de excelență”, mediana sistemului educațional românesc era mult sub cea la nivel european, având în vedere nivelul ridicat al analfabetismului (raportat la standardele din epocă), gradul redus de extindere al învățământului secundar și „slaba adecvare” a învățământului secundar la „nevoile practice ale dezvoltării impetuoase a activității economice și sociale” (Pavelescu 2016: 139-140).

Tabel 1. Populația României de la recensământul din 29 decembrie 1930, după gradul de instrucție

Gradul de instrucție	Total		Bărbați		Femei	
	Cifre absolute	%	Cifre absolute	%	Cifre absolute	%
Total	8.250.183	100%	4.893.947	100%	3.356.236	100%
Extrașcolară	126.078	1,5%	73.059	1,5%	53.019	1,6%
Primară	7.018.263	85,1%	4.172.988	85,3%	2.845.275	84,8%
Secundară	708.581	8,6%	369.945	7,6%	338.636	10,1%
Profesională	263.579	3,2%	170.749	3,5%	92.83	2,8%
Universitară	91.139	1,1%	69.844	1,4%	21.295	0,6%
Alte școli superioare	42.543	0,5%	37.362	0,8%	5.181	0,9%

Sursa: Bréviaire statistique de la Roumanie 1940: 20.

Datele recensământului de la 1930 nu realizează o corelație clară între originea socială (mediul de rezidență și statutul economic) și nivelul de studii atins, iar în privința profesiilor, analiza se rezumă la a arăta nivelul studiilor pentru fiecare ramură de activitate, fără a fi precizată profesia (inginer, medic, avocat, profesor etc.). Din acest motiv, concluziile referitoare la relația dintre educația superioară și ocupație/profesie au un grad ridicat de generalitate.

Un alt neajuns se referă la metodologia de colectare a datelor. Repartizarea pe grupe de instruire a respondenților s-a făcut după ultima școală începută. Această carență metodologică apare menționată în analiza datelor recensământului din 1956, care arată că:

în recensământul din anul 1930 au fost incluse, deci, la fiecare nivel de instruire, pe lângă persoanele care au absolvit școlile de nivel corespunzător și persoanele care le-au întrerupt sau se găseau în cadrul acestor școli în curs de școlarizare (Recensământ, 1956, vol. III: VII).

Recensământul din 1930 oferă, în schimb, date importante cu privire la amploarea fenomenului de urbanizare, probabil ca urmare a preocupărilor științifice pentru fenomenul de mobilitate geografică pe axa rural-urban. Totalul populației urbane era de circa 3,6 milioane, dintre aceștia 51,5% fiind considerați „autohtoni” (Georgescu 1938: 61), ceea ce însemna că ceilalți locuitori migraseră de la sat la oraș în decurs de o generație. Dumitru C. Georgescu interpreta urbanizarea ca un efect al industrializării marilor orașe, care ofereau astfel debușeuri atractive pentru populația rurală precară.

Aceste precizări întăresc și mai mult viziunea prevalentă asupra educației a decidenților din domeniul politicilor culturale ale României Mari. Avem de-a face cu o *segmentare* a sistemului educațional, în care misiunea învățământului primar se rezuma la alfabetizarea maselor rurale, în vreme ce învățământul secundar urban și cel superior erau rezervate cu precădere populației urbane, pentru a asigura o formare preponderent intelectualistă. Două au fost consecințele acestei arhitecturi instituționale. În primul rând, trebuie notată absența unei convergențe între sistemul educațional și sistemul economic al ocupațiilor, ceea ce explică gradul scăzut de tineri cuprinși în educația secundară și, mai apoi, superioară. În al doilea rând, și ca o consecință a plajei restrânse de opțiuni, impactul educației în procesul de schimbare și mobilitate socială a fost unul mai degrabă modest.

Astfel se explică criticile vehemente din cel de-al doilea deceniu interbelic, formulate în sîjalul mării crize economice. Pe lângă Ștefan Bârsănescu, printre cei care au criticat această stare de fapt se regăseau Iosif Gabrea, conferențiar la Catedra de pedagogie de la Facultatea de Filozofie și Litere din București, care milita pentru dezvoltarea învățământului profesional ca deosebit pentru tinerii cu origini sociale modeste (Gabrea 1937); profesorul universitar G.G. Antonescu (Universitatea București), preocupat de o racordare a principiilor educative și pedagogice cu realitatea socială pentru a evita căderea educației românești în „diletantism periculos” sau „știință pură fără efecte practice” (Antonescu 1935: 4); sau profesorul universitar Florian Ștefănescu-Goangă (Universitatea Cluj), interesat de dezvoltarea unor mecanisme de selecție și orientare profesională a tinerilor încă de pe băncile școlii (Ștefănescu-Goangă 1929). Toate acestea puneau sub semnul întrebării caracterul *inclusiv și progresiv* al sistemului educațional din România Mare.

Dincolo de aceste critici de pe poziții pedagogice, se remarcă și analizele statistice referitoare la învățământul superior, printre cele mai importante fiind cele realizate de Constantin Kirițescu. Cu funcții de conducere în minister, printre care și cea de director al Direcției Învățământului Superior (până în 1938), studiile realizate de Kirițescu referitor la problemele învățământului superior sunt o urmare a numeroaselor contacte pe care le-a avut cu Biroul Internațional al Muncii (Geneva), Institutul Internațional pentru Cooperare Intelectuală (Paris) sau cu Biroul Internațional de Statistică Universitară. Prin congrese, cercetări cantitative sau publicații, aceste organizații au contribuit la formarea unui corp internațional de experți în problemele învățământului superior și ale absolvenților de studii superioare, cu scopul (mai mult sau mai puțin atins) de a corecta politicile educaționale la nivel național (vezi Royen 2024: 89-450). Analizele lui Kirițescu s-au rezumat la prezentarea – atât în România, cât și la conferințele internaționale – a unor statistici universitare, care evidențiau numărul mare de studenți și de licențiați, dar fără date referitoare la situația în profesie (Kirițescu 1935: 166-178; vezi și Sdrobiș 2018a: 210-213).

Capital cultural și (pseudo)burghezia: o (pseudo)cuantificare a mobilității sociale din România

Un demers de stabilire a unei corelații între nivelul de educație superioară și profesie a fost realizat de Mihail Manoilescu în *Rostul și destinul burgheziei românești*, prima lucrare teoretică de mari dimensiuni publicată în limba română. Aprecierea autorului pentru regimurile fasciste, care i-au influențat orientarea ideologică, alături de contextul politic în care a fost publicată (1942), sunt explicate în această lucrare, în care argumentația a fost construită de pe poziția unei critici sociale, economice și politice a dezvoltării liberale a societății românești. În viziunea lui Manoilescu, statul român modern, de la 1866 la 1940, fusese un stat croit de și pentru a asigura ascensiunea și monopolul puterii burgheziei:

Un elev al nostru ne-a întrebat odată cum s-ar putea sintetiza evoluția noastră politică la începutul Statului românesc modern. Răspunsul a fost simplu: Străinătatea a creat ambianța favorabilă pentru o nouă economie și un nou Stat românesc. Boierimea a creat Statul. Statul a creat burghezia. Iar burghezia, drept recunoștință, a mâncat pe boieri și a confiscat Statul.

Povestea burgheziei românești este povestea lui Dinu Păturică, extinsă de la individual la social (Manoilescu [1942]: 190; subliniat în original).

Critica lui Manoilescu s-a îndreptat și împotriva sistemului educațional, al cărui defect principal ar fi fost *inclusivitatea* acestuia, mai ales după Marea Unire. Dacă în România antebelică, calea de acces spre lumea burgheziei pentru studenții proveniți din straturile inferioare era „bursa”, în România Mare „căminul” însuși a devenit anticamera burgheziei: „Dar bursa însemna *concurs și selecție*, pe când căminul înseamnă *intrare de-a-valma*, pe principiul democratic al dreptului la ascensiune” (Manoilescu [1942]: 285). „Nu poate fi elită un grup social care nu are sentimentul intim și adânc al inegalității, al inegalității creată de merit”⁴ (Manoilescu [1942]: 285).

Acest tip de critică era des întâlnit în epocă, prin care era denunțată scăderea standardelor educaționale, mai ales în învățământul superior, unde singurul criteriu de admitere era diploma de bacalaureat⁵. Chiar dacă se pronunța împotriva democratizării educației superioare, Manoilescu atrăgea atenția asupra amplorii scăzute a fenomenului de mobilitate socială, estimând la 123.500 ceea ce considera a fi (pseudo)burghezia României. Un număr surprinzător de mic. Dacă socotim pentru fiecare burghez o familie de 4 membri în total, atunci toată clasa noastră burgheză se

⁴ Manoilescu relua o frază atribuită lui Eminescu pentru a da greutate și justete afirmației sale: „Dacă secretul unei rase este păstrarea calităților ei musculare, secretul vieții lungi a unui Stat este păstrarea ierarhiei meritului” (Manoilescu [1942]: 286, nota 22).

⁵ În 1930, de exemplu, profesorii Facultății de Științe din Cluj se plâneau că tinerii nu erau deloc pregătiți pentru educația universitară, afirmând că «nu aveau nici cele mai elementare și fundamentale noțiuni» de biologie sau din studiul clasicilor (Clark 2015: 44).

ridică la 500.000 oameni față de un popor de 20 milioane! Burghezia nu înseamnă la noi decât abia 2,5% din întreaga populație a țării și abia a opta parte din populația orașelor (Manoilescu [1942]: 110).

Această situație statistică a fost realizată de Manoilescu pe baza datelor culese în 1941 de la diverse asociații profesionale (UGIR, AGIR, Colegiul medicilor), ceea ce oferă o imagine de ansamblu asupra dimensiunii corpurilor de profesioniști intelectuali. De altfel, implicarea sa în organizarea profesiilor pe criterii corporatiste în timpul regimului de dictatură regală (1938-1940) reflectă o cunoaștere aprofundată a mediilor profesioniștilor intelectuali. Două inconveniente știrbesc validitatea statisticii întocmite de Manoilescu. În primul rând, deși datele pe care le primise de la aceste asociații se refereau la granițele politice ale României din 1941, Manoilescu a extrapolat datele la nivelul României Mari, „singura pe care o recunoaștem și pe care astăzi, în septembrie 1941, o putem considera pe cale de reconstituire”. În al doilea rând, cei avuți în vedere au fost doar românii (Manoilescu [1942]: 103), fiind excluși profesioniștii proveniți din rândul minorităților naționale.

Trebuie reținut că, în interpretarea sa, accesarea în rândul (pseudo)burgheziei presupune deținerea unui capital cultural însemnat: educația superioară. Din acest punct de vedere, estimarea lui Manoilescu este foarte apropiată de rezultatele recensământului din 1930: 133.682 (dintre care 91.139 absolvenți de universități, iar 42.543 absolvenți de alte școli superioare) (vezi Tabel 1 și Tabel 2).

După cum am precizat mai sus, lipsa sau disparitatea datelor socio-demografice pentru perioada interbelică fac dificilă o analiză concludentă a fenomenului mobilității sociale în cazul României Mari. O excepție o reprezintă Școala Politehnică din București, probabil singura instituție de învățământ superior din România care a adunat și publicat date referitoare la inserția pe piața muncii a absolvenților săi. Cum ar putea fi explicată această preocupare?

Un prim argument ține de numărul restrâns al absolvenților. Spre deosebire de universități, unde numărul studenților era foarte mare, sarcina colectării acestor date era în cazul Școlii Politehnice din București una mult mai facilă. Un al doilea argument ține de specificul procesului de selecție. Dacă universitățile aveau un sistem liberal de selecție pe parcurs, în care diploma de bacalaureat era singura condiție a înscrierii la studii, școlile politehnice realizau o selecție a viitorilor ingineri prin concurs de admitere, pe baza unui număr limitat de locuri. Iar dacă studiile universitare erau condiționate de plata taxelor universitare, la școlile politehnice studiile pentru admitere erau gratuite.

Tabel 2. Structura burgheziei românești

Burghezie propriu-zisă		Pseudoburghezia		bugetari	profesii liberale
Marii industriași	3000	Inginerii (servicii publice)	4000	4000	
Marii comercianți	2000	Economiștii (servicii publice)	4000	4000	
Bancher	1500	Avocații	14000	500	13500
Marii agricultori	10000	Medicii	6000	3500	2500
Ingineri (când exercită funcțiuni economice private)	3000	Universitarii	2500	2500	
Economiști (idem)	1500	Profesorii de liceu	10000	10000	
Rentieri	1500	Funcționari publici înalți	6000	6000	
TOTAL	22500	Magistrați	3000	3000	
		Ofițeri	19500	19500	
		Ziarști, scriitori, artiști	1000		1000
		Diverși	5000	2000	3000
		Pensionari și rentieri	26000	23000	3000
		TOTAL	101000	78000	23000
TOTAL GENERAL	123500				

Sursa: Manoilescu [1942]: 109-110

Preocupări pentru calcularea mobilității sociale în lumea inginerilor

Menținerea unui sistem strict de selectare a studenților ținea de specificul studiilor ingineresti, în care științele matematice aveau o pondere însemnată. Or, recuperarea unor eventuale decalaje în această privință era considerată imposibilă în perioada studiilor, care s-ar fi tradus, în primul rând, printr-o scădere a standardelor educaționale. Respectarea cifrei de școlarizare poate fi privită și ca o măsură de planism educațional, prin care se urmărea corectarea dezechilibrelor de pe piața muncii. În această privință, eforturile școlilor politehnice s-au conjugat cu cele ale principalelor asociații profesionale (Societatea Politehnică și AGIR), pentru care o direcție strategică de activitate era aceea a monitorizării și reglării fluxului de ingineri pe piața forței de muncă. Cele două elemente (concursul și cifra de școlarizare), alături

de controlul asupra înscrierilor în Corpul Tehnic al Ministerului Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor, urmăreau consolidarea prestigiului profesiei și prevenirea suprapopulării pieței muncii, care ar fi putut atrage după sine o scădere a veniturilor sau chiar șomajul în rândul inginerilor.

O ultimă explicație aduce în discuție statutul învățământului superior tehnic în arhitectura educațională a României Mari. Deși echivalente ca grad de cultură universităților, cele două școli politehnice de la București și Timișoara nu se bucurau de un prestigiu similar celor al universităților. În plus, acestea din urmă au încercat să spargă monopolul formării inginerilor, provocând reacția directă a politehniștilor, care acuzau o concurență neloială (Sdrobiș 2018: 250-256). Astfel, publicarea datelor referitoare la locul de muncă al absolvenților avea rolul de a arăta greutatea unei astfel de diplome și, în general, a profesiei de inginer în asigurarea unui statut social și economic superior. Într-o perioadă în care criza economică afectase piața profesiunilor intelectuale, opțiunea ingineriei se dovedea o alegere solidă din acest punct de vedere.

În 1931, Școala Politehnică din București a publicat lista tuturor celor peste 1.500 de ingineri diplomați din intervalul 1878-1931, cu precizarea promoției, a specialității⁶ și a situației în profesie (75 de ani 1931: 237-295). Câțiva ani mai târziu, demersul este reluat, în paginile Anuarului Școlii Politehnice București pe anii 1934-1937 fiind publicată lista inginerilor diplomați între 1931-1936, cu precizarea acelorași date (Anuar 1938: 857-889).

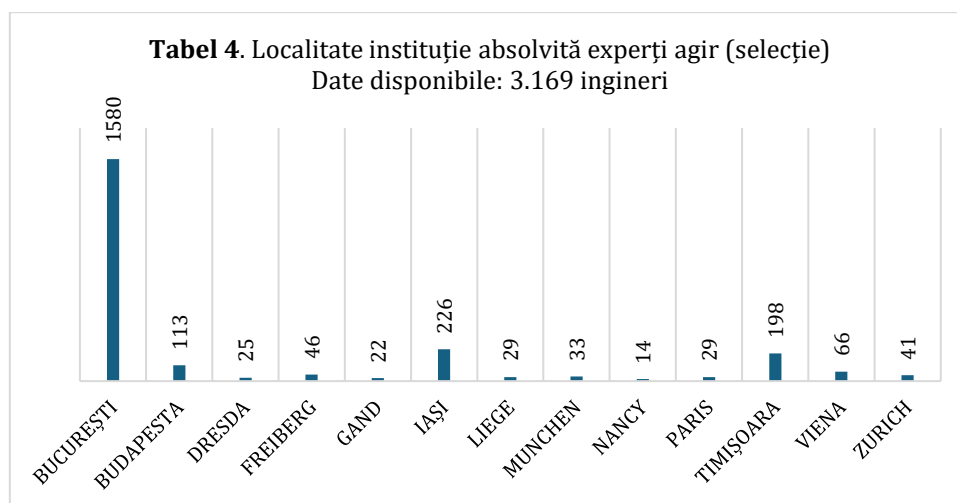
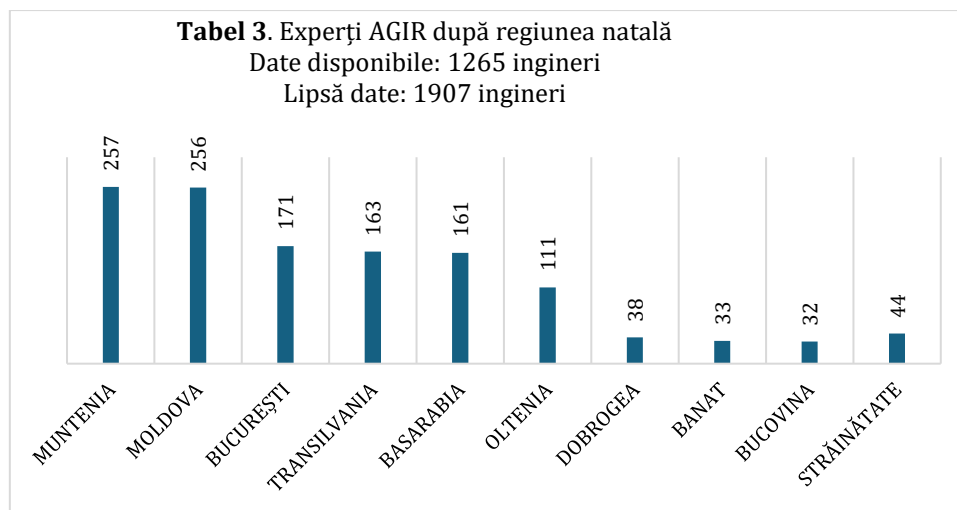
După 1935, odată cu alegerea lui Mihail Manoilescu în funcția de președinte al AGIR, un obiectiv urmărit a fost cel al restrângerii dreptului de liberă practică în această profesie doar la experții recunoscuți de această asociație. Astfel, în 1939, a fost publicat Anuarul experților AGIR, care conține date socio-demografice referitoare la 3.172 de ingineri din România dintr-un total estimat la circa 9-10.000, ca locul și data nașterii, instituția absolvită, specialitatea și situația în profesie. În ciuda numărului mare de ingineri, este foarte probabil ca gradul de reprezentativitate al acestor date să fie unul scăzut. Acest fapt a fost cauzat de politicile de redefinire a cetățeniei române și de naționalizare a pieței muncii profesiunilor intelectuale puse în aplicare în perioada regimului de dictatură regală al lui Carol al II-lea (1938-1940), prin care minoritarii, în special evreii, au fost excluși din profesii. Astfel, chiar dacă Anuarul nu face referire la naționalitatea experților indexați, e aproape sigur ca inginerii proveniți din rândul minorităților naționale să fie subreprezențați, în special evreii.

Anuarul oferă informații referitoare la localitatea nașterii pentru 1.265 de ingineri (adică 39,9% din totalul de 3.172), dintre care 702 născuți în mediul urban, iar 563 în mediul rural, majoritatea provenind din Vechiul Regat (833) (vezi Tabel 37).

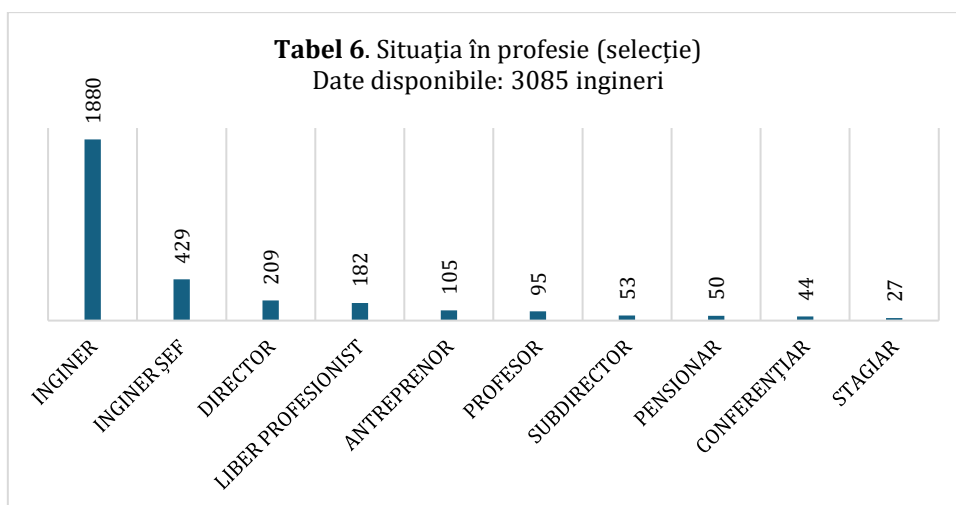
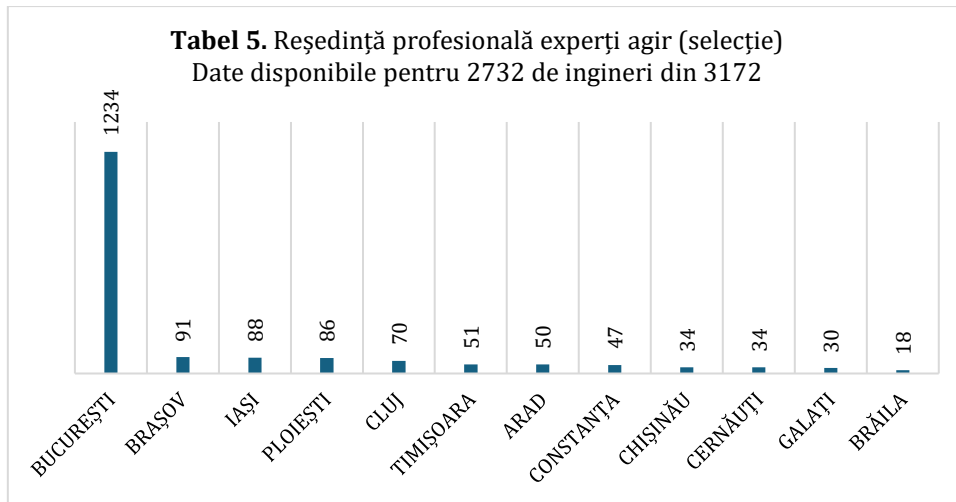
⁶ Pentru promoțiile de după 1921, având în vedere transformarea Școlii Naționale de Poduri și Șosele în Școală Politehnică și organizarea liniilor de studii pe secții (construcții, electromecanică, mine, industrială, la care s-au adăugat ulterior secția silvică și cea de aviație și armament).

⁷ Tabelele 3-6 cuprind date prelucrate pe baza Listei de experți a AGIR publicată în 1939 (Păduraru 1939).

Trebuie remarcat numărul mare de ingineri din această listă de experți care au absolvit o instituție de învățământ superior din România (vezi Tabel 4). Din datele disponibile pentru 3.147 de ingineri, 2.339 au obținut diploma de inginer în România, cu capitala București dominând de departe această ierarhie (1.579 de ingineri formați la SNPS/SPB, Universitatea București), în vreme ce absolvenții de inginerie de la Timișoara (a doua Școală Politehnică din România, fondată în 1920) erau în număr de 198. Câteva observații și despre inginerii formați în străinătate: 338 erau absolvenți de studii ingierești în fostul spațiu al Imperiului German, urmași de 274 de absolvenți din spațiul fostului imperiu Habsburgic (Austria, Ungaria, Cehoslovacia) și de 132 formați în spațiul francofon (Franța, Belgia) (vezi Sdrobiș 2021: 109).

Faptul că mai bine de o treime își aveau reședința profesională în București (vezi Tabel 5) relevă două aspecte importante. În primul rând, mulți dintre acești ingineri erau angajați în principalele instituții ale statului (319 au notat CFR ca angajator) sau în principalele companii de servicii edilitare (Uzinele Comunale București, Societatea de Transport Public, Societatea de Gaz și Electricitate etc.). Se regăsesc și mulți ingineri angajați în mediul privat cu reședința profesională în capitală, unde se aflau sediile centrale ale societăților private. Numărul mare al inginerilor cu reședința profesională în București s-ar putea explica prin influența crescândă a AGIR-ului în mediile ingineresti din capitală, în special în rândul inginerilor aflați la început de carieră (vezi Tabel 6).

De altfel, AGIR-ul devenise o portavoce a intereselor profesionale în dialogul cu instituțiile statului. La 10 august 1938 a fost publicată în Monitorul Oficial al României „Legea pentru purtarea titlului, exercitarea profesiei de inginer și înființarea Colegiului Inginerilor” (Monitorul Oficial 1938: 3676-3684), care condiționa libera practică a acestei profesii de calitatea de membru al Colegiului Inginerilor. Or, legea era urmare a presiunilor exercitate de AGIR, prin vocea președintelui Mihail Manoilescu, care se număra printre cei mai vehemenți promotori ai organizării pe principii corporatiste a statului român.

O analiză detaliată asupra acestui corp profesional, inclusiv mobilitatea socială, ar putea fi realizată pe baza materialului arhivistic al Colegiului Inginerilor, de curând dat în cercetare la Arhivele Naționale, care conține peste 17.000 de unități arhivistice. Aceste dosare cuprind, în varianta maximală, o copie a certificatului de naștere (cu locul și data nașterii, etnia și confesiunea religioasă, alături de numele și profesia părinților), copie a diplomei de inginer și locurile de muncă până la momentul înscrierii în Colegiul Inginerilor. Centralizarea și analizarea datelor cuprinse în acest fond ar evidenția aspecte importante referitoare la mobilitatea socială (geografică și intergenerațională) prin educația superioară.

În loc de concluzii: literatura ca document social al mobilității sociale

Principala problemă este cea a disparității surselor arhivistice. Iar atunci când astfel de date brute se regăsesc în același loc (cum e cazul fondului Colegiului Inginerilor), e limpede că această analiză presupune efortul unei echipe interdisciplinare pentru digitizarea și prelucrarea statistică a unui asemenea material arhivistic.

Pentru a nu încheia pe un ton pesimist, aduc în discuție ceea ce consider a fi o sursă complementară de analiză a fenomenelor sociale din perioada interbelică: literatura. Un important instrument de lucru a fost elaborat de-a lungul ultimelor trei decenii de Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj. Intitulat Dicționarul Cronologic al Romanului Românesc (de la origini până în 1990) (DCRR 2004), lucrarea indexează toate romanele publicate în spațiul românesc, în limba română. În contextul dezvoltării *digital humanities*, un proiect ambițios derulat în România în ultima decadă a fost Muzeul Digital al Romanului Românesc. Rezultatul a fost digitizarea întregului corpus de romane publicate în România din secolul al 19-lea și până în 1947, ceea ce permite analizarea acestui corpus de texte (atât *distant-reading*, cât și *close-reading*). Prin astfel de instrumente și de acțiuni de digitizare, documentul social al romanului a devenit tot mai ușor accesibil unor cercetări cantitative și calitative.

Un al doilea argument, de ordin calitativ, ține de specificul romanului ca operă literară. În ciuda diferitelor perspective referitoare la gradul de veridicitate/verosimil

prezent în aceste opere literare, întrebarea esențială este: în ce măsură corespunde și răspunde romanul realităților sociale ale epocii în care a fost elaborat? În ciuda caracterului său ficțional, pleacă romanul de la realități sociale concrete sau este un exercițiu de imaginare a societății? Încearcă această specie literară să răspundă unor probleme ale indivizilor aduse de schimbările sociale și economice?

Aceste întrebări sunt mai degrabă retorice, întrucât e greu de crezut că vor putea fi formulate răspunsuri acceptate fără echivoc. Invocându-l pe Franco Moretti, unul dintre promotorii analizei cantitative a literaturii (*distant reading*), acesta observa că, începând cu secolul al 19-lea, romanul „se îndreaptă către prezent” (Moretti 2016: 14), în vreme ce „dezvoltarea cantitativă a pieței este de așa natură încât permite tot soiul de nișe pentru cititori”, în funcție de vârstă, mediu social și nivel de educație (Moretti 2016: 15).

În cazul României, interbelicul înseamnă ascensiunea romanului ca specie epică. Perioada de glorie a romanului au fost anii 1930, în care romanul „doric” a fost apreciat de public tocmai pentru „realismul” său:

Cea mai mare parte a rămas în partidul doric, o anume minoritate trecând în acela ionic. Nu reformatorii Camil Petrescu sau Hortensia Papadat-Bengescu sunt autorii cu cea mai puternică priză la public după 1930, ci tot Rebreanu, dintre marii înaintași, sau Cezar Petrescu și Ionel Teodoreanu, care nu reformează nimic, mărginindu-se să se conformeze tradiției. Ei scriu *best-sellers*-urile epocii, cu alte cuvinte acel roman gustat de cititori și care oferă cititorilor garanții solide de stabilitate (Manolescu 2018: 30).

Toate aceste argumente relevă capacitatea literaturii de „a reflecta” și de „a reflecta asupra” socialului, chiar dacă literatura rămâne, în esență, un demers ficțional, indiferent cât de multe similitudini ar exista cu realitatea istorică. În cazul romanului românesc publicat între 1901 și 1947, cercetările cantitative reflectă câteva tendințe importante în economia acestei analize: spațiul prevalent de desfășurare a acțiunii este mediul citadin; mediul social este preponderent cel burghez; iar personajul central este de gen masculin (Goldiș 2020: 46; Morariu 2021: 36).

Pentru că am început acest studiu cu un fragment dintr-un roman și pentru că datele statistice prezentate se referă la ingineri, unul dintre romanele interbelice sugestive în acest sens a fost „Aurul negru” (ediția princeps 1934). Scris de Cezar Petrescu, romanul are printre personajele centrale pe Dinu (Constantin) Grințescu. Inginer format în Anglia și Germania, Grințescu este portretizat ca un spirit antreprenorial, care vedea în zăcămintele de petrol o „avuție moartă” pe care își propune să o pună „la folosința oamenilor și a civilizației”. Un alt personaj este tânărul inginer-chimist Sebastian Luduș, școlarizat în Anglia și Germania, cu practică la rafinăria Steaua Română din Câmpina, și angajat la compania deschisă de Dinu Grințescu. Cei doi ingineri sunt portretizați în antiteză. Tânărul inginer Sebastian Luduș este prezentat drept un adept al pătrunderii capitalului străin, care ar fi permis

modernizarea industriei petroliere, fiind totodată o oportunitate pentru el de a pune în practică cunoștințele dobândite în timpul studiilor în străinătate. Opoziția dintre cei doi este notată de Petrescu într-o tonalitate sentențioasă: „Sondele lui Dinu Grințescu tot mai aveau o patrie, fiindcă forau în pământ. Laboratorul și rafinăria lui Sebastian Luduș puteau fi oriunde, numai să fie după ultimul cuvânt al veacului” (Petrescu 1934: 427).

Este limpede subiectivismul autorului în caracterizarea personajelor, în acord cu viziunea sa sămănătoristă asupra societății românești. Ceea ce trebuie remarcat e faptul că Petrescu transferă în construcția sa ficțională multe dintre subiectele arzătoare de dezbateri din societatea românească de la începutul anilor 1930. Unul dintre aceste subiecte era legat de pătrunderea capitalului străin și a specialiștilor străini în economie, o problemă care a iscat numeroase dezbateri în epocă și care a dus în 1934 la raforsarea măsurilor de protecție a „muncii naționale”. Probabil ca un ecou al prestigiului social, Cezar Petrescu plasează formarea celor doi ingineri în spațiul german și englez, portretizat ca depozitar al progresului și al inovației. Așa își amintea și Iorgu Iordan, care observa că „românii veneau [mergeau] acolo [Berlin] mai ales pentru inginerie (la celebra Charlottenburg), dar și, în număr mult mai mic, pentru chimie, în care nemții erau extrem de tari, și pentru alte discipline (de obicei, umanistice)” (Iordan 1976 vol. I: 229).

Bibliografie

Volume de autor

- Antonescu, G.G., 1935, *Educație și cultură*, ediția a III-a, București: Cultura românească.
- Bârsănescu, Ștefan, 2003, *Politica culturii. Studiu de pedagogie*, Iași: Polirom.
- Clark, Roland, 2015, *Sfântă tinerețe legionară. Activismul fascist în România interbelică*, ediția I, Iași: Polirom.
- Colescu, Leonida, 1915, *Statistica știutorilor de carte din România întocmită pe baza rezultatelor definitive ale recensământului din 1912*, București: Stabilimentul de Arte Grafice Albert Baer.
- Gheorghiu, Mihai Dinu, 2007, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii și traiectorii sociale*, Iași: Polirom.
- Iordan, Iorgu, 1976, *Memorii*, vol. I, București: Eminescu.
- Lazăr, Marius, 2002, *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale românești*, Cluj-Napoca: Limes.
- Manoilescu, Mihail, [1942], *Rostul și destinul burgheziei românești*, București: Cugetarea – Georgescu Delafras.
- Manolescu, Nicolae, 2018, *Arca lui Noe. Studiu despre romanul românesc*, ediție definitivă, București: Cartea Românească.
- Pavelescu, Florin Marius, 2016, *Evoluția cadrului instituțional și dinamica sistemului educațional al României în secolul al XX-lea*, București: Expert.

- Petrescu, Cezar, 1934, *Aurul negru*, București, Editura „Naționala Ciornei”.
- Rădulescu, Mihai Sorin, 1998, *Elita liberală românească 1866-1900*, București: All.
- Royen, Virgile, 2023-2024, *Le «chômage intellectuel» en Belgique. Naissance d'une expertise en perspective transnationale (1923-1948)*, teză de doctorat, Université de Liège.
- Sora, Andrei Florin, 2011, *Servir l'État roumain: le corps préfectoral 1866-1940*, București: Editura Universității din București.
- Sorokin, Pitirim A., 1959 [1927], *Social and Cultural Mobility*, Illinois: Free Press.
- Ștefănescu-Goangă, Florin, 1929, *Selecțiunea capacităților și orientarea profesională*, Cluj: Cartea Românească.

Volume colective

- Bolandi, Massimo; Boudon, Raymond; Cherkaoui, Mohamed; Valade, Bernard (coord.), 2009, *Dictionar al gândirii sociologice*, traducere de Vasile Savin, Doina Tonner, Dragoș Zămosteanu, Darclée Tomescu-Berdon, Iași: Polirom.
- Müller, Detlef K.; Ringer, Fritz K.; Simon, Brian, 1989, *The Rise of the Modern Educational System. Structural Change and Social Reproduction 1870-1920*, 3rd edition, London-Paris, Cambridge University Press & Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.
- Păduraru, Octav, [1939], *Anuarul AGIR. Lista de experți AGIR 1938-1939*, București.
- Popovici, Vlad; Velková, Alice; Klečacký, and Martin (eds.), 2024, *Climbing up the Social Ladder? Social Mobility of Elites in East-Central Europe in the Long 19th Century*, Oldenbourg: De Gruyter.

Articol/studiu/capitol dintr-un volum colectiv

- Golopenția, Anton, 1934, „Date statistice asupra situației de fapt”, în Dimitrie Gusti, *Un an de activitate la Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor*, București, 3-355.
- Kaelble, Hartmut, „History of Social Mobility”, în *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Studies*, 2nd edition, vol. 22, 426-429, doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.62022-6.
- Ringer, Fritz, 2004, „Admission”, în Rüegg, Walter, *A History of the University in Europe. Vol. III: Universities in the 19th and early 20th Centuries 1800-1945*, Cambridge: Cambridge University Press, 233-267.
- Sdrobiș, Dragoș, 2018, „Ofensivă culturală și educație dirijată: considerații privind limitarea numărului de studenți în România Mare”, în Ioncioaia, Florea; Rados, Leonidas (coord.), *Fragmente de pe un câmp de luptă. Studii în istoria universității*, Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 193-217.

Articol/studiu într-o publicație periodică

- „O concepție primejdioasă despre statul românesc”, în *Universul*, an 49, nr. 265, 26 septembrie 1932, 1.
- Constantinescu, Pompiliu, „G. Călinescu: Enigma Otiliei”, în *Vremea*, an 11, nr. 534, 17 aprilie 1938, 25.
- Gabrea, Iosif, „¾ teoreticieni și ¼ practicieni”, în *Revista generală a învățământului*, an XXV, nr. 9-10, noiembrie-decembrie 1937, 339-346.
- Galitzi, Christina, „Sugestii pentru organizarea unei Facultăți de Științe Sociale de tip American în România”, în *Sociologie românească*, an 3, nr. 1-3, ianuarie-martie 1938, 4-9.

- Georgescu, Mitu, „Populația în viața economică a României”, în *Enciclopedia României*, vol. 3: *Economia națională. Cadre și producție*, București: Monitorul Oficial, 1938, 41-62.
- Goldiș, Alex; Borza, Cosmin; Gârdan, Daiana; Modoc, Emanuel; Morariu, David; Varga, Dragoș, „Poli de producție ai romanului românesc (1901-1932): Rețele editoriale și forme de canonizare”, în *Transilvania*, nr. 10/2020, 45-52.
- Morariu, David; Stoica, Ana-Maria; Farmatu, Teona; Vancu, Radu; Varga, Dragoș, „Poli de producție ai romanului românesc (1933-1947): rețele editoriale și forme de canonizare”, în *Transilvania*, nr. 9/2021, 35-42.
- Sdrobiș, Dragoș, „Building a Profession. An Insight on the Professionalization of Engineers in Romania 1919-1940”, în *New Europe College „Ștefan Odobleja” Program. Yearbook 2017-2018*, 239-268.
- Sdrobiș, Dragoș, „«The Future Belongs to Engineers»? The «Production» of Engineers in Romania, 1881-1939”, în *Plural*, vol. IX, 2021, nr. 1, 72-114.

Lucrări editate de instituții, fără numele autorului

- Anuarul Școlii Politehnice Regele Carol al II-lea București 1934-1937*, 1938, București.
- Bréviaire statistique de la Roumanie*, 1940, Bucarest: Institut Central de Statistique.
- Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989*, editat de Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, 2004, București: Editura Academiei Române.
- Monitorul Oficial al României. Partea I: Decrete, Legi*, nr. 183, 10 august 1938.
- Școala Politehnică din București. Aniversarea a 75 de ani de învățământ tehnic în România, 50 de ani de la reorganizarea Școlii Naționale de Poduri și Șosele, 10 ani de la înființarea Școlii Politehnice*, 1931, București: Cartea Românească.
- Recensământul populației din 21 februarie 1956. Structura demografică a populației*, Direcția Centrală de Statistică, vol. III.

NOUL MECANISM ECONOMIC ȘI CRIZA MODERNIZĂRII COMUNISTE ÎN ROMÂNIA ANILOR '70

Discuția cu privire la funcțiile modernizatoare ale comunismului românesc, în pofida importanței datelor statistice, nu poate să se limiteze doar la acestea. Evoluția cantitativă a consumului general, accesul la învățământ, sănătate, servicii edilitare moderne, ceea ce regimul numea „venit social”, sunt indicatori care dau măsura progresului unei societăți, însă cu siguranță nu sunt singurii. Dacă în ceea ce privește abordarea cantitativă există un aproximativ consens în legătură cu modernizarea comunistă, lucrurile încetează să fie la fel de clare atunci când în discuție sunt luate progresele calitative. Și mai puțin clar devine tabloul, atunci când în obiectiv se află politica economică a regimului Ceaușescu, ale cărei efecte sunt discutate de obicei în expresia lor financiară și a modului în care s-a repercutat aceasta asupra nivelului de trai. Totuși, în pofida faptului că istoriografia problemei asociază dificultățile economice majore ale comunismului cu anii '80, deci cu perioada acutizării lor², în opinia autorului rândurilor de față, liniile de forță ale politicii economice ceaușiste nu au fost dictate de circumstanțele economice și financiare internaționale, cât mai degrabă de decizia voluntară a acestuia de a construi un sistem economic eficient, eliberat de constrângerile sociale tipice economiilor comuniste.

I. Introducere

Încă de la începuturile sale, politica economică a regimului Ceaușescu a stat sub semnul unui tip de productivism, în care funcțiile sociale modernizatoare ale economiei comuniste au fost subordonate obiectivului unei funcționări considerate

---

¹ CS II, Institutul de Istorie Nicolae Iorga.

² Georgescu, George, 2018, „Criza balanței de plăți externe, Cauze și efecte asupra economiei României”, în Iancu, Păun, Aurel Nicolae (coord.), *Economia României după Marea Unire, Macroeconomia*, București, Editura Academiei Române, 189-205; Axenciuc, Victor, 2012, *Produsul intern brut al României 1862-2000, Serii statistice seculare și argumente metodologice, Volumul I, Sinteza seriilor de timp a indicatorilor globali pe secțiuni temporale*, București, Editura Economică, 203-204; Grigorescu, Constantin, 1991, „Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context mondial și european”, în *Romanian Journal of Economics*, vol. 1, issue 1(1), 12-19.

eficiente. Rezultatul direct a fost atenuarea impactului modernizator al politicilor economice, prin transferul gradual al costurilor ineficienței economice către societate, menținerea consumului la cote scăzute și formarea unui mecanism legislativ care lega îndeplinirea funcțiilor sociale ale economiei de profitabilitatea întreprinderilor și creșterea exporturilor. Menit să justifice propagandistic scăderea continuă a nivelului de trai și a resurselor alocate consumului de toate tipurile, mecanismul în cauză scotea din discuție atât obligațiile sociale ale statului, prin derogare formală de la responsabilitatea deținerii „mijloacelor de producție”, cât mai ales necesitatea reformelor generale menite să îmbunătățească performanța economică a întreprinderilor. Atâta timp cât creșterea controlată a consumului a putut fi conciliată cu necesitățile creșterii industriale continue, regimul a păstrat un echilibru în politicile sale economice. Atunci când acest lucru nu a mai fost posibil, în primul rând din cauza efectelor economice negative ale unei politici investiționale dictate mai degrabă de circumstanțe de moment și nu de o viziune articulată de dezvoltare, mecanismul fiind din timp pregătit, regimul nu a avut nicio dificultate în a alege continuarea creșterii industriale în dauna consumului intern. Revenirea la alocarea hipercentralizată a resurselor economice, la începutul anilor '70, a fost însoțită de o politică deliberată a regimului de exploatare la maximum a resurselor industriei, prin alocarea parcimonioasă a investițiilor și limitarea drastică a cheltuielilor de producție. Deși și până atunci fusese controlat, consumul a devenit o adevărată victimă de serviciu al acestei politici economice. Lipsită de reprezentare autentică și controlată prin aparatul de coerciție, deși vexată de reducerea accelerată a consumului, societatea nu genera riscuri imediate la adresa regimului, fapt care l-a încurajat pe Nicolae Ceaușescu să reducă din ce în ce mai mult resursele alocate dezvoltării sociale.

Pe acest fond, de la mijlocul anilor '70, comunismul românesc încetează să mai fie o dictatură de modernizare, subordonând toate considerentele sociale dezideratului eficienței economice.

Un efect al acestei direcții a fost încercarea autorităților de a încetini mobilitatea socială a absolvenților de studii superioare, prin introducerea unui sistem de evidență a cadrelor cu studii superioare, de fapt, pretext pentru introducerea unor norme stricte de personal. În realitate, economia centralizată resimțea un excedent de ingineri și specialiști în domenii tehnice, pe care l-a mascat prin aplicarea politicii implicării directe a acestora în producție.

Un alt efect, al noii politici economice, cu efecte directe asupra mobilității sociale a absolvenților de studii superioare, a fost încetinirea dezvoltării edilitare a României. Sistematizarea, așa cum a fost ea inițiată la începutul anilor '80 a fost mai degrabă un efort al autorităților de raționalizare a administrării resurselor investite în dezvoltarea socială, prin selecționarea unui număr limitat de localități, care să facă obiectul unor investiții edilitare. Atenuarea disparităților economico-sociale dintre diversele zone ale țării se făcea nu prin dezvoltarea generală a zonelor mai sărace, ci

prin concentrarea resurselor într-un număr limitat de localități, considerate potrivite pentru obiectivele noii politici economice.

Un al treilea efect important, cu impact asupra temei discutate, este încetinirea relativă a progreselor politicii de gen. Creșterea ponderii femeilor în numărul total al absolvenților de studii superioare și în cel al angajaților cu studii superioare, în pofida existenței numeroaselor programe oficiale, popularizate preponderent în rândul activiștilor de partid, a cunoscut de la sfârșitul anilor '70 ritmuri mai degrabă organice. O evoluție spectaculoasă a cunoscut însă ponderea femeilor în rândul angajaților industriali, în aceeași perioadă, fapt care arată că politica regimului de emancipare a femeilor urmărea în realitate doar accelerarea creșterii industriale extensive.

II. Generalizarea planificării și legiferarea pauperizării

Proiectul *Legii cu privire la dezvoltarea economico-socială planificată a României*, așa cum a fost el elaborat în a doua parte a anului 1972, valorifica din plin fundamentele ideologice ale economiei socialiste, stabilind aparent o legătură cauzală directă între consum și eficiența activității economice. Deși pretindea că răspunde nevoii unei planificări de perspectivă a economiei, Legea transforma România într-o mare întreprindere, de al cărui bun mers era chemată să răspundă întreaga societate. „Dezvoltarea economico-socială,” se arăta în Articolul 2 al Legii, „se realizează pe baza planului național unic, care reunește toate resursele umane și materiale ale țării pentru făurirea societății multilaterale dezvoltate și crearea premiselor materiale pentru trecerea treptată la comunism”³ (vezi ANIC, 43/1972, f. 15). Dincolo de a fi o mobilizare a întregii societăți în slujba obiectivului creșterii economice, Legea introducea și o ierarhie clară a obiectivelor economice ale partidului, care își consolida rolul de sursă a planificării: „Întreaga dezvoltare economico-socială, se arăta în text, va fi orientată spre creșterea permanentă a venitului național, sporirea bogăției naționale și ridicarea bunăstării poporului” (vezi ANIC, 43/1972, f. 16). Dezvoltarea „economico-socială” era o formulă menită să sublinieze prioritatea dezvoltării economice, „creșterea nivelului de trai” fiind nu doar a doua în ordinea de priorități, dar și pusă în strictă dependență de rezultatele „creșterii venitului național”. Dincolo de abundența șabloanelor propagandistice, noua lege încerca *decuplarea dezvoltării economice de cea socială*, în cele mai „bune” tradiții ale industrializării staliniste. Creșterii economice îi erau astfel subordonate toate celelalte considerente. Direcțiile de folosire a fondului de „dezvoltare economico-socială” erau și ele clar prioritizate. Pe primul loc se afla „dezvoltarea, modernizarea și reînnoirea fondurilor

³ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fondul CC al PCR, Secția Economică.

fixe din industrie, agricultură... și alte ramuri ale producției". Pe al doilea, „asigurarea unităților economice cu materii prime”, urma „constituirea de rezerve” și abia pe ultimul se afla „lărgirea bazei materiale a învățământului, culturii, ocrotirii sănătății și alte activități social-culturale” (vezi ANIC, 43/1972, f. 17). O atare ordine de priorități, în care formule propagandistice disimulau de fapt adevăruri cinice, era expresia convingerii ferme a liderului PCR că economia socialistă modernă și eficientă nu trebuie să se sprijine pe o societate asemănătoare. Montajul ideologic menit să mascheze reducerea consumului era aproape ingenios. Introducând noțiunea de „fond de consum”, legea prevedea că acesta este format din mărfurile și serviciile destinate consumului, „corespunzător veniturilor bănești ale populației”, resursele alocate funcționării învățământului, sistemului de sănătate și cultură, dar și „resursele create prin activitatea economică desfășurată în gospodăriile individuale și consumate direct de populație” (vezi ANIC, 43/1972, f. 17). Astfel de „inovații” erau menite nu doar să consolideze controlul asupra consumului, căci el era deplin, ci mai degrabă să evite dilema responsabilității statului comunist pentru scăderea consumului. Consumul avea să scadă nu pentru că așa hotărâseră partidul și liderul său pentru a continua dezvoltarea industrială generală, ci pentru că „proprietarii mijloacelor de producție” aveau o productivitate mică și pentru că statul le oferea oricum accesul gratuit la o serie de servicii și bunuri. Aceasta în condițiile în care veniturile populației oricum făcuseră și până atunci obiectul unei planificări stricte. Pentru a masca inflația, statul controla cantitatea de bani din economie prin politici discriminatorii de prețuri și grile de impozitare menite să crească permanent cheltuielile generale ale populației, scutind astfel economia socialistă de necesitatea de a livra pe piață mai multe produse și servicii. Pentru o și mai bună clarificare, legea stipula la articolele 6 și 7 că „dezvoltarea economico-socială planificată trebuie să asigure prioritatea producției materiale” și să se întemeieze pe „promovarea consecventă a industrializării socialiste” (vezi ANIC 43/1972, f. 18). La Articolul 16, Legea anunța „*instituirea unui sever regim de economii în toate sectoarele de activitate*”, ceea ce însemna că noua politică de alocare a resurselor nu se referă doar la economie, ci și la societate. Creșterea exporturilor românești și echilibrarea balanței de plăți erau și declarate „obiective imediate și de maximă importanță” ale planului unic.

Deși păstra planurile anuale și pe cele cincinale „executorii”, legea schimba radical filosofia economică, extinzând planificarea de la economie către toate localitățile țării, cărora urma să li se scadă finanțarea de la bugetul de stat, pe măsură ce creștea cota de autofinanțare. Planul localităților cuprindea volumul fizic și expresia valorică a producției, sarcinile „folosirii intensive a capacităților de producție”, principalele teme de cercetare, limita maximă a investițiilor cu precizarea capacităților, repartizarea materiilor prime, costuri de producție, fondurile de „remunerare”, dinamica productivității muncii, principalele „sarcini” de dezvoltare a învățământului, volumul de export și limitele maxime ale importului și „obiectivele

principale ale ridicării nivelului de trai” (vezi ANIC 43/1972, f. 32-33). „Depășirea planului” era și ea strict reglementată, legea stipulând că aceasta trebuie să fie „orientată spre produsele cu desfacere asigurată pentru export” (vezi ANIC 43/1972, f. 39).

Legea păstra doar nominal procesul de planificare „de jos în sus”, stipulând că acesta se desfășoară în întreprinderi, cooperative, orașe, sate și județe „sub îndrumarea și controlul organizațiilor de partid”, care aveau menirea să se asigure că toate rezervele sunt folosite, iar potențialul uman și tehnic este exploatat la maximum (vezi ANIC, d. 43/1972). Toate planurile întocmite în localități, întreprinderi și ministere se centralizau la CSP, care elabora apoi „planul național unic de dezvoltare”. Acesta era prezentat Consiliului de Miniștri și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economico-Sociale (CSDS), iar în cele din urmă înaintat spre „dezbateri și aprobare” Marii Adunări Naționale, devenind astfel „executoriu”.

Desăvârșirea noului sistem s-a petrecut la sfârșitul anului 1977, atât la Congresul al XI-lea din decembrie 1977, cât și la Plenara CC al PCR din martie 1978, unde s-a anunțat instituirea „noului mecanism economic”. „Mecanismul” continua retragerea finanțelor statului din economie și societate, prin modificarea legilor adoptate încă din 1972, în sensul retragerii sprijinului întreprinderilor de stat, combinată cu transferul unei mari părți a cheltuielilor sociale și culturale către acestea și comunități, în condițiile în care cea mai mare parte a impozitelor era prelevată de bugetul central al statului.

Definitivat sub presiunea dificultăților economice și financiare, mare parte rod al deciziilor arbitrare ale lui Nicolae Ceaușescu și absenței unei reacții energice de respingere a acestora în partid și economie, „mecanismul” viza, de fapt, o și mai mare reducere a consumului.” Legea transforma întreprinderile și unitățile administrativ-teritoriale într-un fel de obști responsabile în fața partidului și a statului, reprezentate de lider, pentru îndeplinirea unor planuri economice care nu aveau mai nimic de a face cu nevoile acelor comunități (vezi ANIC, 32/1978).

Ea era menită să dea aparența normalității procesului de spoliere a întreprinderilor și a comunităților, prezentând reducerea consumului, consecință a unui mecanism economic, fără legătură cu puterea politică.

Vechiului impozit pe circulația mărfurilor, dar și impozitului pentru contribuțiile sociale de 15% din salarii, introdus în 1972, i se mai adăuga un alt impozit, pe „valoarea producției nete”. Cotele acestui impozit erau stabilite anual, de către Ministerul de Finanțe, împreună cu ministerele și centralele și puteau să difere pe grupe de produse, tipuri de centrale sau chiar în interiorul unor centrale, în funcție de profilul întreprinderilor (vezi ANIC, 89/1978). Dezvoltarea și inovația în întreprinderile de stat urma să se facă din resursele create de acestea, în special din „beneficii”, adică profitul, care se contabiliza după scăderea impozitului pe producția netă. O parte din „beneficiu” era vărsată la bugetul de stat, în diverse cote procentuale pentru „fondul de dezvoltare economică”, destinat investițiilor, care lua partea leului,

și „fondul mijloacelor circulante”, cel menit să asigure resursele funcționării întreprinderilor. Pe ultimul loc se afla „fondul pentru construcții de locuințe și alte investiții cu caracter social”. Cea mai mare parte a „beneficiului” urma să fie vărsată către bugetul de stat. Cu cât mai mari erau lichiditățile sau mai mare profitabilitatea unei industrii, cu atât era mai mare cota ce urma să fie vărsată la bugetul de stat. Industria metalurgică vărsa 50% din beneficii, cea extractivă 55%, cea ușoară 75%, iar celelalte ramuri vărsau în cote ce se înscriau între 35 și 94% (vezi ANIC, 32/1978, f. 2-3). Agricultură avea cel mai mic procent, 35%, în timp ce comerțul exterior avea 94%, turismul – 73%, iar cercetarea științifică 83%. Spre deosebire de „directivele” de aplicare a legii, care specificau doar tipurile de fonduri de mai sus, textul legii menționa mai multe tipuri de fonduri constituite de întreprinderi și aflate la dispoziția lor. Printre acestea, „fondul de acțiuni sociale”, „fondul de cercetare științifică și introducerea progresului tehnic” și „fondul pentru participarea oamenilor muncii la beneficii”, însă normele de aplicare nu prevedeau cote pentru acestea (vezi ANIC, 32/1978). Unitățile care nu-și acopereau funcționarea din fonduri proprii urmau să ridice prețurile practicate, pentru a asigura o rentabilitate între 5 și 8%, urmând să primească dotații bugetare în limite minime (vezi ANIC, 89/1978, ff. 5-6). În lege se arăta că întreprinderile care primesc fonduri de la bugetul de stat pentru investiții sunt obligate să le restituie, „conform legii”, însă o astfel de lege nu a fost niciodată adoptată. Băncile, cele care urmau să crediteze întreprinderile de stat, dar și Ministerul de Finanțe căpătau prin noua variantă a legii drept de supraveghere la întocmirea bugetelor, de verificare a bonității întreprinderii, încurajând bonitatea prin aplicare de dobânzi diferențiate în funcție de solvabilitatea creditorilor. Cu cât era mai disciplinat creditorul, cu atât mai mică era dobânda și invers (vezi ANIC, 89/1978, ff. 6-7). În cazul insolvenței, băncile erau împuternicite să acorde credite de „refacere a capacității de plată”, legea prevăzând concedierea conducerii în cazul în care măsurile de însănătoșire nu dădeau roade. Legea nu prevedea însă falimentul, închiderea întreprinderii sau concedierea angajaților.

Odată introdus „noul mecanism economic”, principalii interlocutori ai lui Nicolae Ceaușescu în materie de organizare a producției au devenit prim-secretarii județeni. Erau ultimele zile ale tehnocraților din partid și începutul unei lungi domnii a „activiștilor de partid și de stat”. Spre deosebire de miniștrii din economie sau șefii CSP, activiștii de partid nu aveau rețineri profesionale în a accepta sarcinile „mobilizatoare” ale lui Ceaușescu și de a promite depășirea lor. Mai mult, știindu-l pe Ceaușescu, stăpâneau perfect și punctele sale sensibile. Îi gădilau orgoliul, și așa exacerbat, iar atunci când vorbeau despre „nerealizări” invocau exact motivele care erau pe placul lui Ceaușescu, de obicei atitudinea reținută a specialiștilor și lipsa de mobilizare revoluționară în rândul lor.

Ceaușescu făcea periodic o serie de fixații despre care credea că se află la originea tuturor problemelor în economie, fiind unul dintre cei mai activi adversari ai

progresului tehnic. Filipica sa, din timpul uneia dintre astfel de întruniri, la adresa controlului ultrasonic al calității tablei destinate recipientelor sub presiune, ca fiind scump și inutil, arăta nu doar că se împotriva oricăror cheltuieli considerate de el inutile, dar și că nu pricepea mare lucru din tehnologie și nici din economie (vezi ANIC, 89/1978). Ceaușescu credea că poate înlătura fazele intermediare ale unui proces tehnologic, prin decizie politică, și să obțină aceleași rezultate. Prin directiva sa de refolosire a vechilor proiecte pentru replicarea sau mărirea capacității unor instalații industriale, nu doar că se deschidea și mai larg calea accidentelor, care oricum se petreceau cu sutele, dar înlătura din start posibilitatea de inovație, de găsimă a unor soluții mai productive sau mai economicoase. Hotărât să obțină economii, Ceaușescu impunea soluții tehnologice bizare, cerând controlul aplicării lor, iar de cele mai multe ori lucrurile se petreceau chiar așa. Pentru că industria românească nu deținea strunguri carusel de mari dimensiuni, Ceaușescu cerea „găsirea” unor dispozitive simple care să permită prelucrarea statică a reperelor, „fără a mișca toată piesa”. „Am fost acum câteva zile (în București n.a.) și am văzut o asemenea lucrare. Deci aceasta este o cale de ridicare a eficienței, tovarăși, a încheiat el, că dacă o să mergem pe practica de a cere 17 mașini mari, 30 de mașini mari... toate prelucrările acestea grosiere să nu le executăm pe mașini mari (vezi ANIC, 89/1978, f. 78).”

„Noul mecanism economic”, introdus la mijlocul cincinalului, nu schimba nimic în organizarea economiei, dar stabilea, după cum spunea însuși Ceaușescu, noi căi de realizare a acestuia.

În noul mecanism economic, spunea el, esențialul nu este producția netă. Esențialul este creșterea răspunderilor întreprinderilor, care trebuie să aibă planul propriu, bugetul propriu de venituri și cheltuieli, accentuarea principiului autoconducerii și autogestunii... Vreau să vă atrag atențiunea... că noi trebuie să introducem ordine, disciplină în organizarea și desfășurarea proceselor de producție. Trebuie să asigurăm o evidență deplină, până la ultimul muncitor, ce are de făcut (vezi ANIC, 89/1978, ff. 81-82).

Cu indicația că prioritatea absolută o are exportul, prim-secretarii erau trimiși în întreprinderi să supravegheze întocmirea bugetelor, desfășurarea proceselor tehnologice, organizarea aprovizionării și desfacerea produselor: „Fiecare să-și asigure mijloace de finanțare. Trebuie să știe cu ce va plăti oamenii... de unde ia banii... Pentru că este vorba, tovarăși”, a continuat el, „nu de a schimba un indicator cu altul... ci de a ne așeza să lucrăm pe principii economice... Nu se mai poate accepta această debandadă care este în unitățile noastre. Și faptul că an de an lucrează prost.” (vezi ANIC, 89/1978, ff. 83-84).

Forma modificată a *Legii cu privire la dezvoltarea economico-socială planificată a României*, publicată în februarie 1979, era expresia „productivismului” ceaușist. „*Dezvoltarea economico-socială a României*, se arăta în preambulul acesteia, *pe baza planului național unic este orientată spre creșterea forțelor de producție, continuarea*

neabătută a operei de industrializare, făurirea unei agriculturi intensive, sporirea în ritm înalt a producției materiale – factor hotărâtor al progresului general al țării.” (vezi ANIC, 8/1979, f. 34) .

În noua variantă a legii, prelevările directe la bugetul de stat nu au fost reduse, iar introducerea impozitului pe „valoare producției nete” nu făcea decât să scadă eficiența contabilă a întreprinderilor, reducând astfel nivelul „beneficiilor”, din care se finanțau proiectele „social-economice”. În schimb, întreprinderilor li se transferau o nouă serie de costuri sociale, care până atunci fuseseră acoperite de diverse instituții finanțare complet de la bugetul de stat, așa cum era construcția de locuințe. Creșterea părții variabile a „retribuției” prin calcularea acesteia în funcție de „îndeplinirea planului la valoarea producției nete”, adică de cantitatea de produse finite realizate, transfera și efectele economice ale lanțurilor tehnologice și logistice deja parțial blocate asupra angajaților întreprinderilor (vezi ANIC, 84/1980).

Începând din această perioadă, societatea va deconta în mare măsură efectele planificării nerealiste și ale încercărilor lui Ceaușescu de a transfera deplin în economie mecanismele controlului de partid. Criza datoriilor suverane, creșterea prețurilor internaționale la energie și efectele unor dezechilibre acumulate în cei 15 ani de creștere extensivă neîntreruptă au jucat fără îndoială un rol important în modelarea politicilor economice ale ceaușismului, însă toate acestea au fost în bună măsură doar pretexte. Reducerea consumului dincolo de limitele raționale, nu doar cel al populației, dar și cel al economiei, s-a făcut pe tiparele unui mecanism conturat deja la începutul anilor '70, pe care Ceaușescu doar l-a ajustat pentru a răspunde presiunilor care se accentuau. Între *Legea cu privire la dezvoltarea economico-socială planificată a României* și intrarea tehnică a României în incapacitate de plată, la începutul anului 1982, s-a scurs nu mai puțin de un deceniu (vezi Boughton 2001: 321-324). Presiunile instituțiilor financiare internaționale de ajustare a politicilor economice și de scădere a consumului, care acum par să fi justificat cel puțin parțial pauperizarea extremă a populației în anii '80, au fost exercitate la multă vreme după ce mecanismul de transferare către societate a costurilor ineficienței economiei comuniste fusese de multă vreme pus în practică din inițiativa lui Ceaușescu.

Premisele teoretice ale mecanismului de spoliere a populației și a economiei în vederea asigurării resurselor pentru planurile lui Ceaușescu au fost formate atunci. Rămânea de făcut doar adaptarea mecanismului la noile condiții, astfel încât greutatea să fie mutată progresiv către societate, atât direct, cât și prin intermediul entităților economice. Acest lucru s-a petrecut între 1979 și 1981, sub presiunea costurilor mari de producție și a datoriei externe, prin modificarea unor legi existente și prin adoptarea unora noi. Concentrarea deciziei economice în mâinile lui Ceaușescu nu era atât un simptom al crizei, cât rezultatul hotărârii acestuia de a așeza economia pe cadre similare cu cele ale puterii politice. România se transformase într-o dictatură de clan, în frunte cu Nicolae Ceaușescu, iar economia nu putea funcționa, cel puțin în

opinia sa, după altfel de reguli decât cele ale sistemului politic. Economia era a statului, așa cum deseori amintea Ceaușescu, iar el controla ferm statul și partidul. Organizată și administrată direct de Ceaușescu, prin interpuși care răspundeau direct în fața sa, prin intermediul unui sistem de verticale specializate de decizie – în industrie, agricultură, exporturi ș.a.m.d., economia a devenit în anii '80 oglinda fidelă a dictaturii personale.

Multe dintre deciziile majore, inclusiv cea legată de rambursarea datoriilor înainte de termen sau seria de investiții majore în infrastructură, agricultură și industrie, pe fondul evident al crizei naționale și internaționale, au fost în multe privințe rezultatul direct al convingerilor sale, al orgoliului său și al credinței că se află în posesia unei viziuni perfecte despre viitorul României.

Lăcomia sa, căci în cauză nu era zgârcenia, ci lăcomia, va deveni în anii '80 „motorul” proceselor economice. Pe măsură ce la dispoziție i se puneau resurse din ce în ce mai mari pentru realizarea planurilor sale, Ceaușescu se convingea că modelul economic „descoperit” la sfârșitul anilor '70, bazat pe spolierea societății și epuizarea economiei, este cel mai potrivit pentru dezvoltarea României.

Legile de la sfârșitul anilor '70 au arătat că Ceaușescu nu punea mare preț pe ideea că proletariatul reprezintă baza socială a regimului comunist, de unde și absența preocupărilor de a conserva această bază. Baza „socială” a ceaușismului în ultimul său deceniu a fost asigurată de aparatul de represiune și de nomenclatură, iar asta a dat regimului stabilitatea de care a avut nevoie.

Atunci când Ceaușescu a cerut partidului, înainte de modificarea legilor din 1972, să identifice rezervele din economie pentru creșterea eficienței, „specialiștii” partidului au scos în prim plan cauze care țineau de disciplina la locul de muncă. În industrie, „rezervele” identificate erau „79,9 milioane ore-om”, pierdute ca urmare a întreruperilor de producție, învoirilor și concediilor medicale, pe care le-au echivalat, imposibil de aflat prin ce metodă, cu o producție suplimentară de 10,3 mld. lei sau o creștere de 1,5% a eficienței muncii în industrie. Pe al doilea loc se afla utilizarea dezechilibrată a schimburilor de muncă, propunând creșterea numărului de muncitori în schimbul al II-lea, iar pe al treilea a fost propunerea de reducere cu 25% a personalului din transport, deservire și manipulare industrială (vezi ANIC, 11/1979, f. 1). O astfel de discuție, ce se dorea susținută cu date tehnice, arată clar că regimul considera societatea ca fiind unica responsabilă pentru rezultatele economice proaste. Tocmai de aceea, în vara anului 1978, Ceaușescu a luat decizia stopării „lucrărilor neproductive”, adică a investițiilor în infrastructură, învățământ, sănătate și sport, continuând să investească doar în construcția de locuințe, pe care le-a declarat ca fiind o prioritate. În iulie, cu scopul folosirii forței de muncă, a materialelor și utilajelor în „investițiile productive”, Ceaușescu a dispus stoparea construcției sau neînceperea ei pentru 1360 de „obiective neproductive”. Printre acestea, 88 de săli de sport și baze sportive, 11 stadioane, 64 de sedii administrative, 22 de sedii institute de proiectare, 94 de poduri, pasaje sau modernizări de drumuri, 1173 de săli de clasă,

5500 de locuri în creșe și grădinițe, 134 de spitale și unități sanitare, 46 de hoteluri și altele (vezi ANIC, 52/1978, ff. 1-11). În același timp, a hotărât devansarea unor „investiții productive”, în mod evident cu scopul de a pregăti mai bine economia pentru creșterea prețurilor la petrol și gaze, dar și cu scopul măririi capacităților de export industrial. Cele mai multe erau noi hidrocentrale și termocentrale, printre care și cea pe șisturi bituminoase de la Anina, care nu a funcționat niciodată, mărimi de capacități, dar și un ambițios program de utilare a minelor de cărbune. La acestea se adăugau deschiderea unor exploatări de diverse resurse minerale, multe dintre ele în zone despre care se știa că nu conțin zăcăminte valoroase. O mare parte a resurselor era alocată industriei metalurgice, urmărindu-se mai degrabă extinderea capacității tuturor, începând cu cel de la Galați și încheind cu cel de la Câmpia Turzii, dar și extinderea diverselor industrii orizontale legate de acest domeniu. Lucrările la Combinatul de oțeluri speciale de la Târgoviște erau devansate, iar o serie de fabrici ale centralelor producătoare de autocamioane, autoturisme și tractoare erau dotate cu noi utilaje (vezi ANIC, 59/1978, ff. 1-45). În pofida crizei care era evident că se apropia, industria românească nu dădea semne de încetinire a creșterii. Din cele 3216 „obiective social-culturale și de gospodărire comunală” din planul pe 1980 au fost scoase 2211. Cele rămase în plan erau de fapt lucrări de infrastructură la diverse fabrici și modernizări ale diverselor ferme de creștere a animalelor, care aveau nevoie de modernizări pentru a-și putea exporta producția în Occident, dar ele figurau în plan ca „obiective de gospodărire comunală” (vezi ANIC, 35/1978, ff. 8-13).

III. Combaterea ineficienței economice prin control politic - inginerii

Un astfel de context politic forța regimul să aducă în discuție problema excesului de personal cu studii superioare în economie, problemă pe care o masca sub dezbaterea cu privire la necesitatea unui sistem operativ și elastic de evidență și administrare a angajaților cu studii superioare în industrie. La sfârșitul anului 1977, documentele de partid acuzau „necorelarea necesarului de specialiști în perspectivă cu cifrele de școlarizare a învățământului superior”, folosirea curentă a absolvenților cu studii superioare pe posturi care nu necesitau o astfel de pregătire, dar și diferențele mari în ceea ce privește ponderea personalului cu studii superioare, în raport cu celelalte categorii de personal, între întreprinderi din aceeași ramură și cu grad similar de complexitate tehnologică (vezi ANIC, 50/1981, f. 10). Astfel, autoritățile erau nevoite să semnaleze dificultățile anuale de repartizare în posturi cu specializare potrivită sau înrudită a unor categorii de absolvenți de studii superioare, urmare a supradimensionării de către ministere a necesarului de absolvenți de studii superioare. Tocmai de aceea, doar pentru anul 1977, 8802 absolvenți de studii superioare fuseseră repartizați în posturi care nu aveau nimic de-a face cu specializarea lor sau care nu necesitau studii superioare (vezi ANIC, 50/1981, f. 10).

O altă problemă semnalată de statisticile comisiilor de specialitate ale partidului era fluctuația foarte mare, în opinia autorilor, a cadrelor cu studii superioare, în principal urmare a lipsei unui sistem de integrare a acestora la noile locuri de muncă. Anual, aproximativ 2000 de absolvenți se transferau fără motive temeinice către alte locuri de muncă, dovadă a faptului că nu erau folosiți eficient în întreprinderile în care fuseseră repartizați inițial (vezi ANIC, 50/1981, f. 11). Problema fluctuației considerabile a personalului calificat în întreprinderile românești era una destul de veche și în mod repetat semnalată în cursul diverselor controale sau studii de ramură întocmite cu diverse ocazii. Mare parte a inginerilor și a tehnicienilor specializați în diverse domenii, mai ales prin intermediul stagiilor din străinătate, la începutul anilor '70 își permiteau chiar luxul de a alege între ofertele diverselor întreprinderi. Atunci când, în 1970, Uzina de aluminiu de la Slatina a fost oprită, urmare a unei serii de incidente tehnologice, controlul efectuat a descoperit că din cei 20 de ingineri specializați în Franța, de unde fusese achiziționată instalația, 12 părăsiseră uzina, iar din cei 223 de muncitori pregătiți să pornească uzina în 1965, în 1970 nu mai rămăseseră în uzină decât un sfert (vezi ANIC, 58/1970, ff. 11-12).

La Combinatul de celuloză și hârtie din Călărași, dintr-un număr total de 1987 de salariați, în perioada ianuarie 1966 – iulie 1967, părăsiseră uzina prin transfer, demisie sau alte forme, nu mai puțin de 1452 de angajați. În perioada ianuarie-septembrie 1967, din uzină plecaseră 418 angajați și veniseră 348. Lucrurile nu stăteau mai bine nici cu personalul calificat. La același combinat, intrat în funcțiune în 1965, fuseseră schimbați, până în 1967, 14 șefi de secție și 4 directori (vezi ANIC, 58/1970, f. 40).

Ponderea angajaților cu studii superioare, mai ales a inginerilor, în diverse domenii ale economiei naționale, nu era dictată atât de necesitățile tehnologice, cât mai degrabă de o serie de circumstanțe care țineau de complexitatea domeniului, proporția muncii automatizate, amplasarea unor centre de formare universitară și mai ales normele de personal specifice fiecărei ramuri, dictate birocratic. Astfel, la Ministerul Minelor Petrolului și Geologiei, Ministerul Transporturilor și Telecomunicațiilor și la Ministerul Construcțiilor Industriale, ponderea angajaților cu studii superioare era de 4%, în timp ce la Ministerul Construcțiilor de Mașini, Ministerul Agriculturii și Ministerul Energiei Electrice, ea era sub 2% (vezi ANIC, 50/1981, f. 11). Deși *Legea privind statutul centralelor industriale*, adoptată în februarie 1971, restrângea atribuțiile centralelor, supunându-le unor norme de producție, consum și personal fixate de ministere și ulterior de Departamentul/Ministerul Fondurilor Fixe, regulile cu privire la ponderea personalului cu studii superioare în diverse ramuri economice au rămas destul de neclare și niciodată respectate.

Perioada consemnează și începutul unei politici distincte a regimului de încetinire a ritmului de creștere a angajaților specializați din cercetare-dezvoltare și învățământ superior, prin menținerea unui mare număr de posturi neocupate. Astfel,

la sfârșitul anului 1977, în cercetare-proiectare erau vacante peste 3900 de posturi, iar în învățământul superior mai mult de 3000 (vezi ANIC, 50/1981, f. 11).

Instituirea, în 1977, a *Consiliului coordonator pentru probleme de cadre*, aflat în subordinea Comisiei pentru probleme de cadre de pe lângă CC al PCR, cu rolul de administrare a politicii de personal din toate ministerele, aflată în directa coordonare a Elenei Ceaușescu, nu ne spune foarte multe despre intențiile regimului în această direcție. Noua instituție a debutat mai degrabă ca un păstrător al dosarelor de personal din întreaga economie. Deși sistemul dosarelor și al evaluărilor a fost acum extins la mai toate categoriile de angajați, schimbările nu arătau că regimul este preocupat atât de elaborarea unor noi politici de personal, cât mai degrabă de folosirea eficientă a celui existent. Cooptând în el membrii ai Guvernului, viceprim-miniștrii care răspundeau de cadre, învățământ, miniștri de resort, sindicate, CSP și UTC, în afara preluării competențelor Comisiei guvernamentale care dispunea repartizarea absolvenților în producție, decizia de înființare nu prevedea nimic de natură să depășească limitele tehnologiei partidului de evidență a cadrelor.

Totuși, în pofida faptului că regimul încercase să impulsioneze formarea de specialiști în diverse domenii, mai ales tehnice, la sfârșitul anului 1977, tabloul general era mai degrabă unul modest. În România aceluiași an lucrau 150951 ingineri, 17520 subingineri, 49368 economiști, 38375 medici și farmaciști, 15597 juriști și 140855 absolvenți ai învățământului universitar-pedagogic, precum și 8415 „cadre cu altă pregătire”, pe un total de doar 438023 de posturi care prevedeau cerințe de studii superioare (vezi ANIC, 50/1981, f. 17).

La câțiva ani de la introducerea sistemului unic de control al cadrelor, în 1981, statisticile partidului ofereau deja un tablou mult schimbat, de a cărui veridicitate trebuie să ne îndoim. Conform statisticii, numărul absolvenților de studii superioare crescuse la 530 de mii, dintre care 43% erau ingineri și subingineri (vezi ANIC, 50/1981, f. 17). Ceea ce părea să se accelereze, conform statisticilor oficiale, era folosirea absolvenților de studii superioare nemijlocit în producție, scăzând în schimb al celor din compartimentele numite funcționale și auxiliare. În 1981, 62,7% dintre inginerii și subinginerii din metalurgie erau angajați în diverse munci, față de 56% în 1980. În construcția de mașini, unde erau angajați 38000 de ingineri și subingineri, 42% lucrau în producție, 40% în cercetare-proiectare și 18% în compartimentele de suport. În industria chimică, proporția celor din producție era de 46%, iar în mine, petrol, gaze și geologie, conform statisticilor oficiale, proporția era între 55 și 74%, în timp ce în industria forestieră și materialele de construcții era de 61% (vezi ANIC, 50/1981, f. 18). Folosirea specialiștilor în postura de muncitori calificați superiori este evidentă atunci când se ia în discuție numărul muncitorilor calificați care reveneau unui inginer sau unui subinginer. Astfel, în construcția de mașini, unui inginer îi reveneau în medie 20 de muncitori calificați, 21 în mine, petrol și gaze, 31 în metalurgie, 39-40 în chimie, industria forestieră și materiale de construcții și 77 în

industria ușoară. Raportul dintre maiștri și ingineri era și el o dovadă clară a acestei tendințe. În construcția de mașini era de 1,2, 1,4 la mine, geologie și petrol, 1,5 în metalurgie, 2,0 în chimie, industrie forestieră și materiale de construcții și 2,4 în industria ușoară (vezi ANIC, 50/1981, f. 18).

Concluzia era că economia dispune de un număr suficient de ingineri, fiind mai degrabă nevoie de o repartizare echilibrată a acestora, în funcție de nevoile tehnologice, și de o distribuție teritorială care să nu fie dictată de proximitatea centrelor universitare de formare. Ministerul Industriei Ușoare cerea înființarea de secții specializate în institutele politehnice din București și Timișoara, urmare a distribuției teritoriale dezechilibrate a inginerilor din domeniu. Influența limitată a considerentelor tehnologice în maniera de distribuire a inginerilor în diverse industrii reiese cel mai bine în acest caz. Astfel, dacă în Iași, unde se formau inginerii și subinginerii din industria ușoară, la un inginer sau un subinginer reveneau 60 de muncitori calificați, în București reveneau peste 100, iar în Arad, Argeș, Bihor, Satu-Mare și Sibiu reveneau între 130 și 144 (vezi ANIC, 50/1981, f. 20). Tocmai de aceea, la începutul anilor '80, ministerele economice cereau instituirea unui sistem de selecționare pe zone geografice a candidaților la studii superioare, cu obligația ca aceștia să lucreze în întreprinderile de resort, după absolvirea studiilor, pentru o perioadă de cel puțin 10 ani. Mai mult, ministerele economice resimțeau o stagnare a personalului din diversele structuri economice, cerând organismelor de partid, de fapt lui Ceaușescu, modificarea Legii 12/1971, care condiționa exercitarea diverselor funcții de conducere de acumularea unui număr de ani în posturi de execuție nemijlocită. Astfel, arătau ele, specialiștilor tineri li se puteau deschide oportunități profesionale, care ar fi redus fluctuația de personal și ar fi permis o distribuție teritorială mai echilibrată a absolvenților de studii superioare. Intrarea în producție a absolvenților de studii superioare tehnice era nu doar o formă de escamotare a excedentului de astfel de cadre, dar și una de consolidare a pregătirii practice, care era depășită și insuficientă în școlile și universitățile românești de profil. Practic, nivelul de calificare al multora dintre angajații întreprinderilor românești era „inferior celui cerut de procesele tehnologice”, fapt care avea efect asupra productivității și calității produselor (vezi Russu 2018: 163).

Pe lângă funcționarea ineficientă a industriei și parazitarea deciziilor de o serie de agende personale și de grup, o explicație la fel de importantă a acestei încetiniri a mobilității sociale este furnizată de situația problematică a dezvoltării sociale și urbane.

Deși datele cantitative referitoare la dezvoltarea economică și socială a țării, în perioada de după 1965 păreau impresionante, chiar și informațiile oficiale privind calitatea vieții cetățenilor români la începutul anilor '80 arătau că industrializarea masivă se făcuse în detrimentul dezvoltării sociale. Familia Ceaușescu nu era interesată de impactul social al industrializării. Pentru ei, industrializarea și exportul

erau activități care aduceau mai mulți bani statului, pe care îl controlau după bunul plac. Importantă pentru ei era prezentarea unor date care să scoată în evidență creșterea „veniturilor sociale” ale indivizilor, urmare a politicii de industrializare și sistematizare, ceea ce însemna accesul la servicii și facilități, pe care statul le declara gratuite sau le subvenționa. Succesul urbanizării românești, începută în anii '70, se cuantifica prin creșterea populației urbane, ajunsă la 50% din totalul populației la sfârșitul anului 1980, creșterea gradului de ocupare, ajuns la 300 de angajați la 1000 de locuitori sau scăderea raportului între județele cele mai urbanizate și cele mai slab urbanizate, care se situa în același an la 2,7 (vezi ANIC, 23/1983, f. 84)⁴. Faptul că sistematizarea accelerase depopularea satelor, fără a modifica esențial fluxul de populație de la sat la oraș. Bucureștiul atrăgea 15% din întreg fluxul, iar 67% atrăgeau orașele cu peste 100000 locuitori. În pofida avansului urbanizării, la începutul anilor '80, doar 56% din străzile României erau alimentate cu apă și doar 36% aveau canalizare. Aparent paradoxal, 24% din locuințele nou construite nu aveau instalații interioare de apă, iar 35% nu aveau canalizare (vezi ANIC, 23/1983, ff. 86-87). Nu mai puțin de 85 de orașe, printre care și Bucureștiul, nu aveau stații de epurare a apelor menajere, iar din cele 78470 de locuințe construite în satele sistematizate între 1976 și 1980, 65000 fuseseră construite „din fonduri ale populației”, fapt care arată că statul reușise să transfere și o mare parte din cheltuielile sociale ale sistematizării către populație. Industrializarea reușise să destructureze lumea rurală românească, în care 42% din satele țării aveau o populație sub 500 de locuitori (vezi ANIC, 23/1983, f. 88), iar sistematizarea încerca să forțeze apariția unui nou tip de localitate, urban-agrară, la sorgintea demersului fiind ideea de control al populației, în sens economic și politic (vezi ANIC, 23/1983, ff. 88-89).

IV. Egalitate de gen... la strung

Nici politica de emancipare a femeilor nu a dat roade semnificative din toate punctele de vedere. Primii trei ani scurși de la oficializarea impunerii Elenei Ceaușescu, plenara din iunie 1973, nu au adus nici măcar un progres de ordin cantitativ în situația politică a femeilor din România. Cu excepția promovării la nivel local sau central a unor activiste, al căror rol era acela de suită a Elenei Ceaușescu, evoluția implicării femeii în politica regimului a rămas una profund organică. Între 1973 și 1976, procentul de femei în rândul noilor membri de partid crescuse de la 31,13%, în 1973, la 33,23% în 1975, ceea ce însemna că nici măcar în anul care a urmat adoptării programului, „boom-ul” intrării femeilor în politică nu se petrecuse (vezi ANIC, 92/1976, f. 178)⁵.

---

⁴ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Organizatorică.

⁵ ANIC, Fond CC al PCR, Cancelarie.

„Programul complex” elaborat în 1974 de Ministerul Învățământului, cel al sănătății, organizația sindicatelor și Consiliul Național al Femeilor prevedea o serie de măsuri clare privind atragerea forței de muncă feminină în circuitul economic (Jinga 2015: 218-219). Și după adoptarea acestuia, ramurile economice cu prezență feminină preponderentă, așa cum erau industria textilă, industria alimentară sau în domeniul precum învățământul primar și secundar, rămăseseră așa cum erau înaintea programului, iar creșterea acestei prezențe în alte ramuri, așa cum era agricultura, nu se realizase. Aici, față de planificata proporție de 35 de procente, forța de muncă feminină era de doar 15%, în condițiile în care agricultura se confrunta cu un deficit cronic de forță de muncă, de unde și obligativitatea participării elevilor, studenților și a soldaților la muncile agricole, introdusă tot în 1976. De altfel, la sfârșitul aceluiași an, autoritățile erau nevoite să recunoască eșecul primei faze de atragere a elementului feminin în economie și politică. De promovarea femeilor în funcții de decizie, după modelul Elenei Ceaușescu, nici nu putea fi vorba. Din 212 miniștri, adjuncți de miniștri, secretari de stat și alți asimilați acestora, doar 7 erau femei în 1976. Din 849 de directori și directori adjuncți din ministere, 29 erau femei, din 77 de directori generali de centrale, doar 3 erau femei și din 162 de președinți și vicepreședinți ai consiliilor populare județene, doar 4 posturi erau ocupate de femei (vezi ANIC, 92/1976, f. 182). Relevant era și faptul că din cei 137 de decani ai țării, doar 3 erau femei, iar dintre cele 597 de posturi de șefi de catedre universitare, doar 35 erau ocupate de femei. Sfârșitul anului 1976 a adus și introducerea unor cote obligatorii pentru femei în organizațiile locale de partid, la nivel județean, municipal, orășenesc și comunal. Potrivit hotărârii Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, femeile trebuia să asigure cel puțin 25 de procente din componența organelor de conducere a organizațiilor locale de partid. Pentru a nu tulbura nomenclatura locală, Ceaușescu a dispus suplimentarea schemelor de conducere la nivel județean, municipal, orășenesc și comunal, cu câte un post (vezi ANIC, 122/1976, f. 128).

Între 1976 și 1983, cele două seturi de măsuri menite să impulsioneze egalitatea de gen, evoluția indicilor de creștere a rolului femeii în societate s-a păstrat organică. Așteptările regimului din partea populației feminine erau nerealiste, de multe ori excluzându-se reciproc (Vezi Doboș, Jinga, Soare 2020: 223-263). Pe de-o parte, politica natalistă a României impunea accentuarea dimensiunii materne a femeilor, fără măsuri autentice de încurajare a natalității, iar pe de altă parte, implicarea crescândă a femeilor în economie, excludea din start alocarea unui timp considerabil pentru familie. Nu de puține ori, inițiativele regimului de impulsioneare a natalității, așa cum a fost Hotărârea CPEx din 26 aprilie 1983, au fost lansate în paralel cu noi programe de „promovare a femeilor în funcții de conducere”, așa cum fost cel din mai 1983 (vezi ANIC, 29/1983, ff. 51-61, ff. 62-64)⁶.

Progrese semnificative nu se înregistraseră nici în prezența femeilor în conducerea administrației centrale, între 1976 și 1983. În acest an, între miniștri și

⁶ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Organizatorică.

cei asimilați lor, doar 3 erau femei, exact ca în 1976. Printre cei 41 de directori generali din ministere era doar o femeie, iar cea mai mare pondere feminină se înregistra în rândul șefilor de birouri, unde din 184 de șefi, 34 erau femei, adică 18,5% (vezi ANIC, 29/1983, f. 71).

Față de proporția generală a forței de muncă feminină în economie, lucrurile nu stăteau mai bine nici în conducerea centralelor industriale și a întreprinderilor. Din 49646 de funcții de conducere, începând cu directori și sfârșind cu șefii de birouri, doar 4948, adică aprox. 10%, erau ocupate de femei. Crescuse însă, cu foarte puțin, numărul femeilor care îndeplineau funcții de director. Dacă în 1976, când erau 77 centrale, erau 3 directori-femei de centrale, în 1983, când funcționau 96 centrale, numărul lor ajunsese la 7. Din cele 2124 de funcții de directori de întreprinderi industriale și de construcții, în 1983, 155 erau ocupate de femei (vezi ANIC, 29/1983, f. 72).

Femeile erau mult mai bine „reprezentate” la baza economiei naționale, unde formau 44% din forța de muncă ocupată și 40% din cea industrială, față de 35% cât reprezentau în 1975 (vezi ANIC, 29/1983, f. 53). În unele ramuri, rezervate până atunci preponderent bărbaților, așa cum era electrotehnica și automatizarea, ponderea feminină crescuse spectaculos în intervalul dat, ajungând să reprezinte 50% din personalul muncitor. Chiar și fără a mai adăuga o prezență consistentă în chimie (39%), în industria constructoare de mașini (27,9%) sau industria materialelor de construcții (26,4%) (vezi ANIC, 29/1983, f. 53-54), reiese că regimul arătase mai multă consecvență în rezolvarea deficitului de forță de muncă prin atragerea femeilor în număr mare în munca din uzină. Exploatarea femeii prin politica natalistă, care se adăuga celei domestice, pe care pudibondul cod al eticii ceaușiste nu o combătea în vreun fel, iar bunurile și serviciile din economia socialistă nu o atenuau, a fost triplată de cea economică (Ilinca, Bejenaru 2015: 51-82). Progresele realizate în privința instrucției superioare a femeilor, nu erau la fel de impresionante ca acelea din uzină. Între 1975 și 1983, ponderea fetelor în învățământul universitar crescuse de la 44 la 45%, iar femeile reprezentau în 1983, doar 1/3 din angajații cu studii superioare, 20% dintre ingineri și 30% dintre cadrele didactice universitare (în 1975 reprezentau 28%). Doar 3454 de femei aveau doctoratul în 1983, față de 1901 în 1975, și doar 10 femei erau academiciene, printre ele fiind Elena Ceaușescu și Suzana Gâdea (vezi ANIC, 29/1983, ff. 55-56).

Recurența programelor de promovare a femeilor în posturi de conducere nu se explică prin consecvența regimului în această direcție, ci prin eșecul de a obține progrese autentice. Contrar faptului că de fiecare dată aparatul CC găsea că trebuie să laude „clarviziunea” și „consecvența” lui Nicolae Ceaușescu și a soției sale (Olteanu 2004)⁷, mai ales în chestiunile privitoare la femei, datele statistice arătau progrese

---

⁷ Olteanu, Liana Cristina, 2004, „Cultul Elenei Ceaușescu în anii '80”, în Ciupală, Alin (coord.), *Despre femei și istoria lor în România*, București, Editura Universității București, (<https://ebooks.unibuc.ro/istorie/ciupala/index.htm>, accesat la 2 septembrie 2014).

naturale – ba chiar ponderate în raport cu evoluția economiei – și nicidecum „rupturi” în evoluția raporturilor de gen în România ceaușistă.

V. Concluzii

Analizate din perspectiva obiectivelor strategice ale regimului, așa cum și le-a conturat acesta încă de la începutul anilor '70, evoluțiile descrise mai sus se subscriu nu doar unei politici articulate de reducere a investițiilor umane ale statului în sfera producției (Murgescu 2010: 339). Punerea în operă a mecanismului legal de spoliere a societății pentru acoperirea costurilor creșterii industriale neîntrerupte precede dificultățile economice internaționale generate de creșterea prețurilor la resursele energetice și criza datoriiilor suverane de la începutul anilor '80, fiind rezultatul unei alegeri conștiente a liderului pentru un anumit model de dezvoltare. Punerea creșterii industriale energofage și a pretensei suveranități naționale în centrul politicilor de dezvoltare (Ban 2014: 43), a fost nu doar expresia unei loialități neabătute pentru modelul stalinist de dezvoltare, care cu siguranță a existat, dar a fost și o manieră de evitare a reformelor structurale a căror necesitate era subliniată chiar de responsabilii economici ai partidului. Avertismentele repetate ale unor oameni precum Guvernatorul BNR, Vasile Malinschi, încă de la sfârșitul anilor '60, legate de „frontul prea larg al investițiilor față de posibilitățile materiale existente” (vezi ANIC, 21/1969, f. 23)⁸ sau ale Președintelui CSP, Maxim Berghianu, legate de scăderea accelerată a eficienței investițiilor și dezechilibrarea accentuată a balanței de plăți, formulate în 1971 (vezi ANIC, 27/1971, ff. 3-4), deși nu au fost urmate de discuții interne și nici de măsuri, arătau clar că ineficiența economiei socialiste nu era un fenomen de dată recentă.

Ceea ce viza Ceaușescu era nu doar un model de dezvoltare, dar și o formulă de control a societății, în condițiile în care discuțiile despre reforme intrasistemice se desfășurau mai în toate statele comuniste. Primăvara de la Praga, deși îi dăduse posibilitatea să joace rolul liderului național luminat, îi produsese lui Ceaușescu o serie de temeri, iar criza din Polonia anului 1980 îi întărise convingerea că nimic nu trebuie schimbat în „ordinea naturală” a regimurilor comuniste. Transferarea către societate a costurilor ineficienței, transformarea deficitului în pârghie de control al societății, alături de întărirea aparatului represiv și instaurarea unei dictaturi de familie, ne fac să credem că prin politicile începute în 1972, Nicolae Ceaușescu a căutat nu doar o modalitate de continuare a industrializării, dar și una de înghețare a progresului social, cu scopul întăririi controlului politic. Specializarea unor unități economice în producția destinată exclusiv exportului, preluarea controlului direct asupra acțiunilor de export-import, investirea partidului și a securității cu importante

⁸ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Economică.

funcții economice și comerciale, iar în cele din urmă instituirea fondului valutar centralizat al statului, în ianuarie 1988 (vezi ANIC, 2/1988, ff.1-4)⁹, arată că Ceaușescu reușise la sfârșitul regimului său să formeze o adevărată „economie a Palatului”, după modelul familiei Kim din Coreea de Nord (Scobell 2006)¹⁰. Nu întâmplător, pe parcursul anilor '80, zeci de delagații românești erau trimise la Phenian pentru „schimb de experiență” în diverse domenii, dar mai ales învățământ și ideologie, iar scrierile lui Kim Ir Sen au fost singurele texte politice ale unui lider străin publicate de Editura Politică în această perioadă. Un atare model, care datora atât de mult experienței nord-coreene, îi permitea lui Ceaușescu nu doar să continue dezvoltarea și să evite reformele, dar și să preîntâmpine apariția protestelor sociale prin controlul polițienesc și ideologic.

Bibliografie

- Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fondul CC al PCR, Secția Economică, Secția Organizatorică, Cancelarie.
- Axenciuc, Victor, 2012, *Produsul intern brut al României 1862-2000, Serii statistice seculare și argumente metodologice, Volumul I, Sinteza seriilor de timp a indicatorilor globali pe secțiuni temporale*, București: Editura Economică, 203-204.
- Ban, Cornel, 2014, *Dependență și dezvoltare, Economia politică a capitalismului românesc*, București: Editura Tact, 43.
- Boughton, James M, 2001, Silent Revolution, The International Monetary Fund 1979-1989, International Monetary Fund, 321-324.
- Doboș, Corina (coord.), Jinga, Luciana M., Soare, Florin S., 2020, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu, O perspectivă comparativă*, Iași: Polirom, 223-263.
- Georgescu, George, 2018, „Criza balanței de plăți externe, Cauze și efecte asupra economiei României”, în Iancu, Păun, Aurel Nicolae (coord.), *Economia României după Marea Unire, Macroeconomia*, București: Editura Academiei Române, 189-205.
- Grigorescu, Constantin, 1991, „Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context mondial și european”, în *Romanian Journal of Economics*, vol. 1, issue 1 (1), 12-19.
- Ilinca, Alina, Bejenaru, Liviu Marius, 2015, „Gen, revoluție și război. O analiză comparativă asupra emancipării femeii în Uniunea Sovietică și România comunistă”, în Hurubean, Alina (coord.), *Statutul femeii în România comunistă Politici publice și viață privată*, Iași: Institutul European, 51-82.
- Jinga, Luciana M., 2015, *Gen și reprezentare în România comunistă 1944-1989, Femeile în cadrul Partidului Comunist Român*, Iași: Polirom, 218-219.

---

⁹ ANIC, Fond CC al PCR, Cancelarie.

¹⁰ Scobell, Andrew, 2006, „Kim Jong Il and North Korea: The Leader and the System”, Strategic Studies Institute, US Army War College, (<http://www.jstor.org/stable/resrep11478>, accesat la 16 octombrie 2024).

- Murgescu, Bogdan, 2010, *România și Europa, Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași: Polirom, 339.
- Olteanu, Liana Cristina, 2004, „Cultul Elenei Ceaușescu în anii '80”, în Ciupală, Alin (coord.), *Despre femei și istoria lor în România*, București, Editura Universității București (<https://ebooks.unibuc.ro/istorie/ciupala/index.htm>, accesat la 2 septembrie 2014).
- Russu, Corneliu, 2018, „Industrializarea socialistă a României”, în Aurel Iancu, Nicolae Păun (coord.), *Economia României după Marea Unire, Macroeconomia*, București: Editura Academiei Române, 163.
- Scobell, Andrew, 2006, „Kim Jong Il and North Korea: The Leader and the System”, Strategic Studies Institute, US Army War College (<http://www.jstor.org/stable/resrep11478>, accesat la 16 octombrie 2024).

Matei GHEBOIANU¹

Facultatea de Istorie, Universitatea din București

DE LA CONTRACȚIA SISTEMULUI UNIVERSITAR ROMÂNESC LA EXPANSIUNEA POSTDECEMBRISTĂ. ABORDĂRI STATISTICE

Dezvoltarea învățământului superior după cel de-al Doilea Război Mondial a fost un proces complex, caracterizat de diverse etape și transformări, fiecare influențată de contextul socio-politic. Una dintre caracteristici a fost apariția unui proces de masificare, determinat de simplificarea accesului la studii superioare, dar și de dezvoltarea economică accentuată (Rüegg 2011). Cazul românesc nu este o excepție, astfel că în anii 1960-1970 putem observa o deschidere și o expansiune a învățământului superior. De asemenea, anii 1970 au însemnat noi direcții impuse de către Nicolae Ceaușescu, astfel putem observa o schimbare a viziunii de evoluție a sistemului, printr-un viraj brusc spre o zonă tehnică. Această orientare va fi instituționalizată și prin Legea educației și învățământului din 1978 când, în preambulul acesteia este subliniat faptul că „la temelia școlii stă principiul politehnizării, îmbinarea strânsă a muncii, învățământului și cercetării – factori primordiali pentru construcția socialismului și comunismului în patria noastră, pentru progresul și civilizația omenirii” (Lege 1978, 1).

În următoarele rânduri ne-am propus realizarea unei analize asupra evoluției sistemului educațional românesc, de la contracția anilor 1980 la expansiunea postdecembristă, atingând apogeul în anul universitar 2007/2008. Discuția de față se va baza pe o analiză statistică, încercând să surprindem evoluții numerice, dar și distribuția studenților pe domenii de studiu. Căderea comunismului a dat posibilitatea apariției sistemului privat de învățământ superior, care se va extinde în primele decenii postdecembriste și va participa activ la procesul de masificare în România. Datele prezentate au fost colectate în cadrul a două proiecte de cercetare, din a căror echipă am făcut parte: „Planificare economică, învățământ superior și acumularea capitalului uman în România în timpul regimului comunist (1948-1989)” și „Accesul la învățământ superior în România post-comunistă”, coordonate de către istoricul Bogdan Murgescu.

În anii 1970, schimbarea perspectivei asupra domeniilor prioritare va duce la o transformare a sistemului de învățământ în ansamblu, având repercusiuni atât la

---

¹ Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea din București; matei.gheboianu@istorie.unibuc.ro.

nivelul învățământului liceal, prin diminuarea profilurilor teoretice (uman/real), acestea devenind insignifiante în spațiul educațional românesc, cât și mutarea interesului asupra învățământului tehnic la nivel universitar.

Tabel 1. Evoluția numărului de studenți în funcție de domeniu

	1960/1961	1970/1971	1980/1981	1985/1986
Tehnice	30.486	53.592	124.006	106.784
Industriale	15.552	32.594	90.675	81.992
Transporturi	1.075	1.106	1.877	3.455
Construcții și arhitectură	5.563	10.818	19.163	14.332
Agricole și silvice	8.306	9.074	12.283	7.014
Medico-farmaceutice	7.625	9.898	23.381	18.833
Economice	5.085	21.016	21.919	16.485
Juridice	3.101	5.901	3.863	2.380
Universitar-pedagogice	23.752	58.108	17.393	14.417
Artistice	1.230	3.370	2.207	8.99
Total	71.989	151.885	192.769	159.798

Sursa: *Învățământul în România – date statistice*, București, 1996, p. 102-105.

Domeniul tehnic, cu precădere în zona industrială, a înregistrat o creștere masivă, reflectând politica de politehnizare și industrializare a societății. Numărul de studenți în domeniul tehnic a crescut de la 30.486 în 1960/1961 la un vârf de 124.006 în 1980/1981, iar domeniul industrial a crescut de la 15.552 la 90.675 în aceeași perioadă. Astfel, de la un nivel de 42% din numărul total de studenți înmatriculați în zona tehnică, s-a ajuns în 1985/1986 la peste 66%, iar ponderea numărului de studenți din domeniul industrial din totalul de studenți din domeniul tehnic să se majoreze de la aproximativ 50% la aproximativ 76%. În lumea comunist europeană, România este singura țara unde apare un astfel de fenomen, iar domeniul tehnic are o pondere atât de însemnată (Sadlak 1990).

Anii '80 s-au dovedit a fi extrem de dificili pentru învățământul românesc, la fel ca pentru întreaga societate. Efortul colectiv impus societății românești de către Nicolae Ceaușescu, care a luat decizia plății datoriei externe, s-a răsfrânt și asupra învățământului superior. În mai puțin de 2 ani, numărul studenților înmatriculați a scăzut cu 25% (AMEN 1980). De asemenea, numărul facultăților a fost redus, ca urmare a procesului de comasare a facultăților, dar și a unor domenii de studiu, prin introducerea pe scară largă a duble specializări, care venea să răspundă principiului policalificării, transpunând viziunea partidului (Lege 1978, 1).

Tabel 2. Evoluția instituțiilor de învățământ, a facultăților și a studenților în perioada comunistă

	Instituții de învățământ superior	Facultăți	Total studenți
1948/1949	47	129	48.676
1953/1954	54	155	80.593
1958/1959	42	95	68.638
1963/1964	55	171	115.403
1968/1969	47	187	151.403
1973/1974	46	187	143.943
1978/1979	44	134	190.560
1983/1984	44	134	174.042
1988/1989	44	101	159.465

Sursa: *Învățământul în România – date statistice*, București, Comisia Națională pentru Statistică, 1996, pp. 5, 7 și 13

Putem observa în tabelul precedent că numărul studenților a crescut semnificativ până la începutul anilor 1980, apoi scăderea din ultima decadă a fost caracteristică întregului sistem educațional românesc, conducând la o izolare a spațiului universitar. Această situație a generat o presiune socială crescândă, având în vedere că numărul absolvenților de liceu era în continuă creștere.

În plus, anii 1980 au fost marcați de închiderea a 14 dintre cele mai mari orașe pentru absolvenții din învățământul superior. Totodată, avansarea profesională a cadrelor didactice a fost semnificativ blocată de Elena Ceaușescu (Cabinetul 2) care, în calitatea sa de academician, coordona învățământul superior, ceea ce a dus la stagnarea dezvoltării academice și la o atmosferă de frustrare în rândul cercetătorilor și profesorilor. Din punctul de vedere al alocării numărului de studenți, acesta a fost în continuă scădere, iar anul universitar 1982/1983 va cunoaște cea mai agresivă reducere.

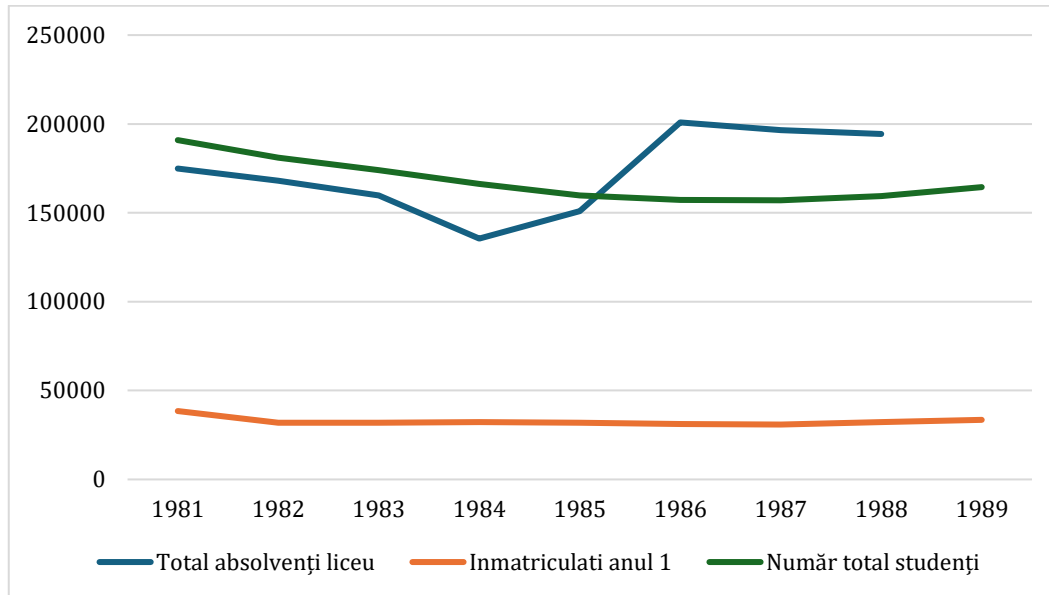
Decizia de aprobare a planului de școlarizare pentru anul 1982/1983 a fost una care s-a luat după multe negocieri, fapt demonstrat prin numeroasele propuneri (Gheboianu 2014). De asemenea, se poate observa trecerea masivă, chiar și la învățământul tehnic, de la forma de învățământ zi la cea de seral. Aceasta a fost politica adoptată de statul comunist, cu precădere în anii 1980. Trebuie menționat faptul că locurile la seral puteau fi ocupate de persoane care se aflau în câmpul muncii de minimum 2 ani și care își continuau lucrul pe durata studiilor.

Tabel 3. Propunere plan școlarizare an I 1982/1983

Nr. Crt.	Domeniul	Plan de școlarizare în anul I 1981/1982				Necesar de personal prezentat de beneficiari			Propuneri de școlarizare în anul I 1982/1983			
		Total	Din care:			Total	Din care:		Total	Din care:		
			înv. zi	înv. seral	înv. ff		înv. zi	înv. seral și ff		înv. zi	înv. seral	înv. ff
	Total General	38590	26682	9878	2030	32387	29422	2965	31641	18364	10997	2280
I	Înv. Tehnic	25410	16640	8500	-	18965	17607	1358	20215	10645	9570	-
A	Ingineri	17950	14240	3710	-	14882	14180	702	16115	9895	6220	-
B	Subingineri	7190	2400	4790	-	4083	3427	656	4100	750	3350	-
II	Înv. Agronomic	1750	1550	-	200	1926	1726	200	1450	1040	-	410
III	Înv. Economic	4870	2500	1100	1270	4760	4172	588	4000	1700	1100	1200
IV	Înv. Medico-Farmaceutic	2200	2200	-	-	2305	2305	-	2000	2000	-	-
V	Înv. Universitar și Pedagogic	3760	3220	250	290	3418	2773	645	3260	2640	250	370
A	Universitar	2540	2050	250	240	2468	1873	595	2540	1970	250	320
B	Pedagogic (3 ani)	1220	1170	-	50	950	900	50	720	670	-	50
VI	Înv. Juridic	570	300	-	270	533	359	174	500	200	-	300
VII	Înv. Artistic	300	272	28	-	480	480	-	216	139	77	-

Sursa: Arhiva Ministerului Educației Naționale, Fond Permanent, Dosar Nr. 223/1980, nenumărat. Legendă: „personalul necesar care a urmat studii superioare, cu excepția cadrelor didactice, este cel asigurat de Comitetul de Stat de Planificare. Personalul didactic necesar se stabilește de către Ministerul Educației și Învățământului, în funcție de evoluția prospectivă a școlii gimnaziale, liceale și profesionale, în ceea ce privește trimiterea unor cadre didactice în străinătate pentru asistență didactică”.

După scăderea numărului de studenți alocați pentru anul 1 la începutul anilor 1980, sistemul va stagna, iar creșterea din a doua parte a anilor 1980 va fi una insignifiantă, în condițiile în care numărul absolvenților de liceu era în creștere, mai ales datorită primei generații a „decreștelor” care au absolvit liceu. Este evident că, în ciuda numărului mare de absolvenți de liceu, integrarea în învățământul superior nu a reușit să țină pasul cu creșterea acestora, chiar dacă în anul 1977 a fost introdus examenul de treapta a doua (Decret 1977), care a diminuat mult numărul elevilor care puteau să finalizeze un liceu. Totodată, după 1986 putem observa o ușoară creștere a numărului total de studenți, fără ca acesta să atingă valorile înregistrate înainte de contracție.

Grafic 1. Evoluție număr absolvenți liceu, număr studenți înmatriculați în anul 1, număr total studenți

Sursă: Anuarele statistice ale României (1981-1990)

Învățământul superior era strâns controlat de partidul comunist, cu un accent pe formarea de specialiști care să susțină ideologia comunistă. Educația era orientată către discipline tehnice și științifice, conform planificării economice. Deși numărul studenților a crescut semnificativ în anii 1960 și 1970, în special datorită politicii de masificare a educației, anii '80 au adus o contracție a acestuia, însoțită de o creștere a absolvenților de liceu care nu reușeau să se integreze în învățământul superior. Contracția a fost caracteristică întregii lumi comuniste europene, dar România iese în evidență cu cea mai pronunțată scădere (Reisz, Stock 2006: 78-82). În timp ce domeniile tehnice, mai ales cele industriale, beneficiau de o atenție specială, alte domenii, precum cele umaniste, erau marginalizate, limitând astfel diversitatea educațională. De asemenea, contracția s-a putut observa și prin diminuarea numărului de cadre didactice titulare și blocarea avansării profesionale a profesorilor, ducând la o scădere a moralului și a motivației în rândul acestora. Limitările impuse de regimul comunist, în special din partea Elenei Ceaușescu, au creat un climat de frustrare și stagnare în progresul academic. La finalul perioadei comuniste, sistemul educațional superior era oglinda fidelă a societății trecute printr-un deceniu de constrângeri și limitări.

Revoluția din decembrie 1989 a marcat un moment crucial pentru sistemul educațional românesc, deschizând calea unor transformări profunde. În perioada următoare au început procese ample de reformă, caracterizate prin deschiderea

universităților către societate, eliminarea învățământului ideologic și o creștere semnificativă a numărului de studenți.

Un actor cheie în aceste schimbări a fost factorul studentesc, care, imediat după decembrie 1989, a demarat acțiuni de promovare a lustrației, contestând profesorii considerați incompetenți sau prea implicați ideologic (Gheboianu, Murgescu 2018). Această mișcare a fost, în mare parte, organizată prin intermediul Ligii Studenților Universității din București. Studenții au participat activ la evenimentele civice din 1990, contribuind semnificativ la Fenomenul Piața Universității. În perioada 13-15 iunie 1990, studenții s-au confruntat cu represalii brutale, având de suferit în urma violențelor care au marcat acele zile. Această experiență a subliniat nu doar angajamentul lor față de valorile democratice și reformă, ci și riscurile cu care s-au confruntat în lupta pentru un sistem educațional mai liber și mai deschis. Astfel, Revoluția a fost nu doar un moment de cotitură în istoria României, ci și un catalizator pentru schimbări fundamentale în învățământul superior.

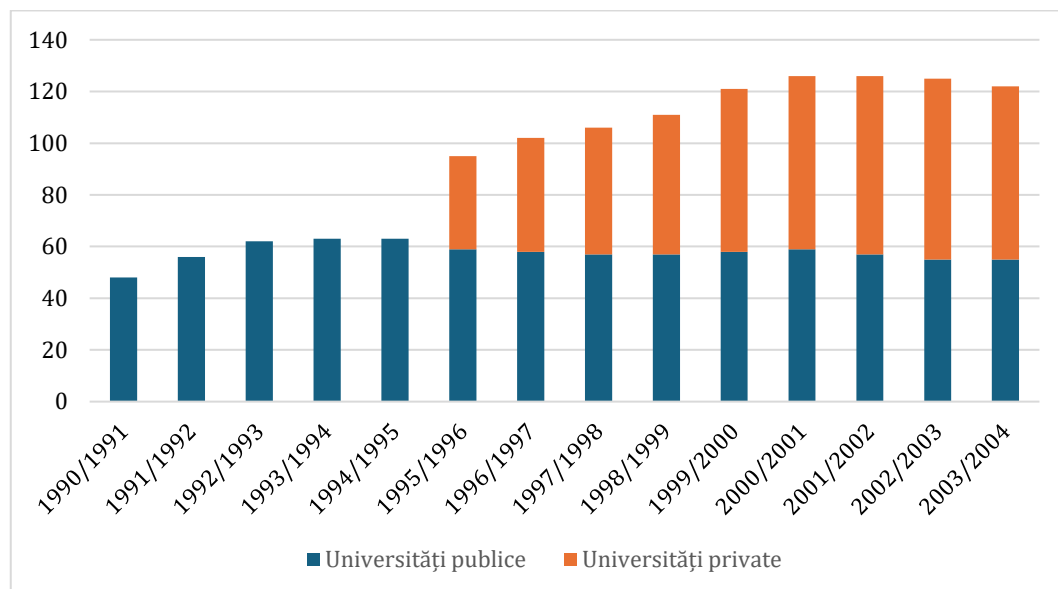
Totodată, căderea comunismului a creat oportunitatea pentru o serie de entități/persoane, care s-au folosit de vidul legislativ pentru a crea și promova instituții de învățământ superior private. Astfel, au apărut primele universități private, prima dintre acestea fiind Universitatea Ecologică din București, înființată la 4 aprilie 1990 (Universitatea Ecologică din București).

Din punct de vedere legal, nu existau reglementări care să permită înființarea unor astfel de instituții de învățământ. Cu toate acestea, s-au găsit diverse forme de organizare care au permis funcționarea entităților sub denumirea de universități. Aceste instituții au fost constituite folosind legislația în vigoare, împreună cu reglementări din trecut, apărând sub formă de organizații nonguvernamentale, cum ar fi Legea nr. 21/1924 pentru persoanele juridice, Decretul nr. 31/30 ianuarie 1954 și Decretul-lege nr. 8/31 decembrie 1989 privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice și organizațiilor obștești din România.

Astfel, au fost create o serie de fundații care își propuneau, prin statutul lor, să dezvolte instituții de învățământ superior recunoscute ca universități, începând cu toamna anului 1990. Această situație a surprins statul român, care a reacționat într-o manieră confuză. Oficial, statul nu recunoștea existența acestor universități, dar nu a întreprins măsuri pentru a împiedica funcționarea lor.

Într-un interviu acordat în anul 1990, ministrul justiției, Victor Babiuc, afirma faptul că „învățământul universitar din România nu poate fi decât de stat. În aceste condiții, în România nu poate fi înființată legal orice universitate. Până nu se modifică Legea învățământului nu poate funcționa legal alt învățământ. Decretul nr. 54/1990 în legătură cu privatizarea are ca sferă de reglementare scopuri lucrative. Deci nu intră în sfera de activitate reglementată prin respectivul decret. La aceste argumente juridice se adaugă și cele privind baza materială, improprie în prezent, dar și personalul didactic universitar care ar intra în discuție, însă numai în al doilea rând” (*Cuvântul nou* 1990, 3).

Modelul inițiat de Universitatea Ecologică din București, prin constituirea unei organizații non-guvernamentale, a fost rapid preluat de diverse entități din România, ceea ce a dus la o creștere exponențială a numărului de universități în perioada următoare. Pe măsură ce presiunea socială asupra statului pentru recunoașterea acestor entități se intensifica, în anul 1993 a fost adoptată Legea 88 privind acreditarea instituțiilor de învățământ superior și recunoașterea diplomelor (Lege 1993). Această lege a creat cadrul legal necesar pentru autorizarea programelor de învățământ ale universităților private, conform articolului 3.1.a, care stipulează „autorizarea de funcționare provizorie, în condițiile prevăzute de art. 2 din prezenta lege, care acordă dreptul de organizare a admiterii”. În plus, prin această reglementare a fost înființat Consiliul Național de Evaluare Academică și Acreditare (CNEAA), un organism responsabil cu supravegherea bunei funcționări a sistemului de învățământ superior în România. De-a lungul perioadei de tranziție, apariția universităților private s-a realizat utilizând diverse modalități de înființare, care pot fi clasificate în patru modele: a) în cadrul unui ONG și apoi acreditate conform legii de acreditare; b) în baza legii 132/2005; c) înființate de către persoane fizice; d) înființate de către culte religioase (Bocancea 2021: 52-72). În scurt timp, aceste „instituții de învățământ privat” au devenit afaceri profitabile, încadrându-se în accepțiunea „acumularea primitivă a capitalului” sau aceea de „capitalism sălbatic” (Pasti 1995; Brucan 1996). Atractivitatea acestora a fost una rapidă, ca urmare a procesului mult mai ușor de admitere, dar și a cererii crescute din partea populației de a urma studii superioare.

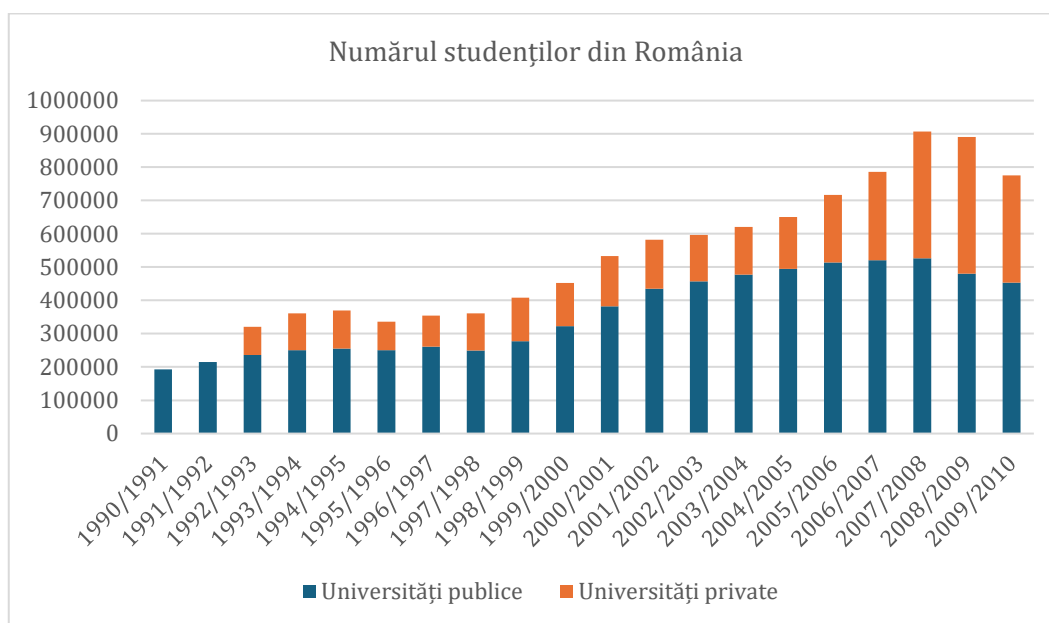

Grafic 2. Numărul universităților din România

Sursă: Ministerul Educației, *Raport privind starea învățământului superior din România 2019-2020*

Putem observa o creștere a numărului universităților publice, rezultată din transformarea unor institute pedagogice în universități și din inițiativele locale de a înființa instituții de învățământ superior, în special în reședințele de județ care nu beneficiaseră de astfel de entități în timpul comunismului. Datele referitoare la universitățile private sunt disponibile la Institutul de Statistică începând cu anul 1995, când erau raportate 36 de universități, toate apărute între 1990 și 1995. Acest număr a continuat să crească, astfel încât, în 1999, universitățile private au depășit numărul celor publice (63 față de 58), atingând un maxim de 70 de universități în anul 2002. Astfel, dinamica reflectă reformele din învățământul superior, precum și cererea crescândă de educație superioară din partea populației, care a condus la apariția și dezvoltarea universităților private.

Din punctul de vedere al dinamicii numărului de studenți, în perioada 1990-2007 se evidențiază o creștere constantă.

Grafic 3. Numărul studenților din România

Sursă: Ministerul Educației, *Raport privind starea învățământului superior din România 2019-2020*

Numărul studenților în acesta perioadă a fost într-o continuă creștere începând cu anul 1991. Învățământul superior privat a avut un impact semnificativ încă de la început, reușind să înmatriculeze aproape o treime din totalul studenților la finalul perioadei studiate. Creșterea accelerată a fost înregistrată în a doua parte a anilor 2000, când numărul studenților din învățământul privat s-a apropiat de cel din sistemul public, în principal pe fundalul creșterii excepționale a numărului de studenți la Universitatea Spiru Haret (Gheboianu 2023). Atracția pentru sistemul privat a fost

considerabilă, având în vedere accesibilitatea mai mare, examinările mai flexibile pe parcursul studiilor și faptul că, pentru mulți tineri, reprezenta o bună oportunitate de a evita serviciul militar obligatoriu.

Anii 2000 au adus o schimbare semnificativă în legislația României, impunând ca funcționarii din administrația centrală și locală să fie absolvenți de studii superioare pentru a putea rămâne în sistem și pentru a avea acces la o treaptă salarială mai bună. Această cerință a transformat facultățile private de drept/economice într-o oportunitate atractivă, în special prin oferta de locuri în cadrul domeniului Învățământ la Distanță (ID).

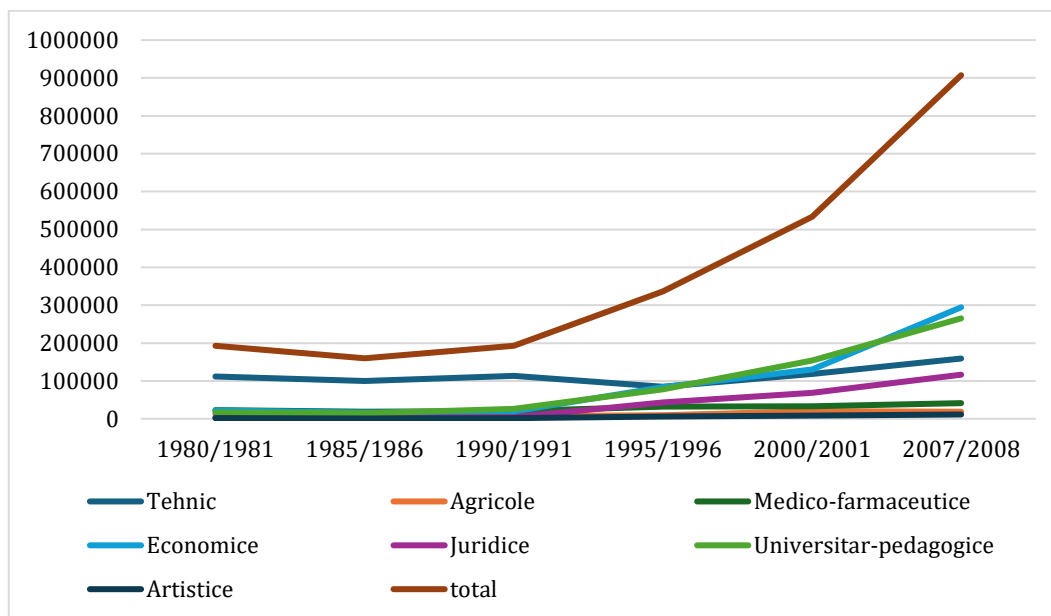
Dezvoltarea domeniului ID a fost facilitată de Hotărârea de Guvern 535/1999 (HG 1999), care reglementa autorizarea de funcționare provizorie sau acreditarea specializărilor din instituțiile de învățământ superior, atât de stat, cât și particulare. Această reglementare a permis organizarea de programe de licență și master în formele de învățământ cu frecvență redusă și învățământ la distanță, ca urmare a acreditării unor programe cu frecvență zilnică.

Unele universități private au interpretat această normă în sensul de a crea programe predominant în sistemul ID, fără a respecta reglementările necesare pentru a asigura un echilibru între capacitatea administrativă, didactică și numărul studenților. Astfel, au ajuns să înmatriculeze mii de studenți, fără a avea capacitatea instituțională necesară. În plus, în această perioadă, instituțiile statului nu au considerat această situație ca pe o oportunitate instituțională sau din interes politic, ceea ce a dus la apariția unor adevărate „fabrici de diplome” în mediul privat.

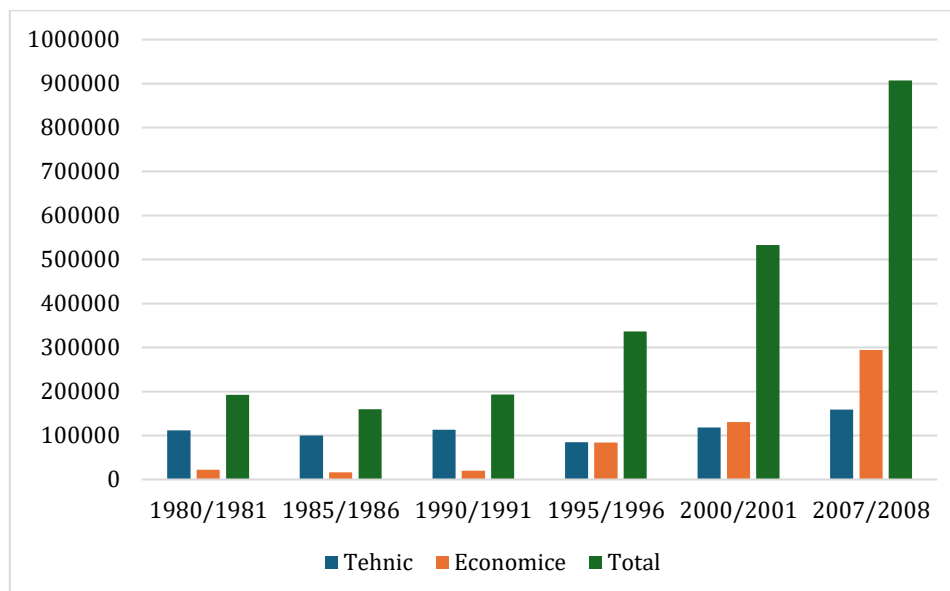
Transformările economice, precum și creșterea autonomiei universitare au generat modificări mari în structura alocării locurilor pe domeniile de studiu. Acest fapt, s-a datorat și învățământului privat care a prioritizat domenii cu mare atractivitate și care nu solicitau investiții majore în laboratoare și mijloace de predare.

Datele ne arată o creștere importantă a numărului de studenți înmatriculați la domeniul economic, secondat de creșteri importante ale domeniilor juridice și medico-farmaceutice. Domeniile tehnice și cel agricol se aflau pe o pantă descendentă, date fiind transformările economice, dar și existența lor într-o formă marginală în sistemul privat de educație. Din domeniilor oferite candidaților, universitățile publice au continuat să funcționeze în cadrul paradigmei comuniste, în care locurile erau predominant alocate domeniilor tehnice.

Atractivitatea domeniului economic va face ca numărul studenților înmatriculați în acest domeniu să ajungă la o treime din numărul total. De asemenea, domeniul tehnic își va pierde din atractivitate, de la un maxim de 76% din numărul total de studenți, în anul universitar 1985, la 17,5% în anul universitar 2007/2008.

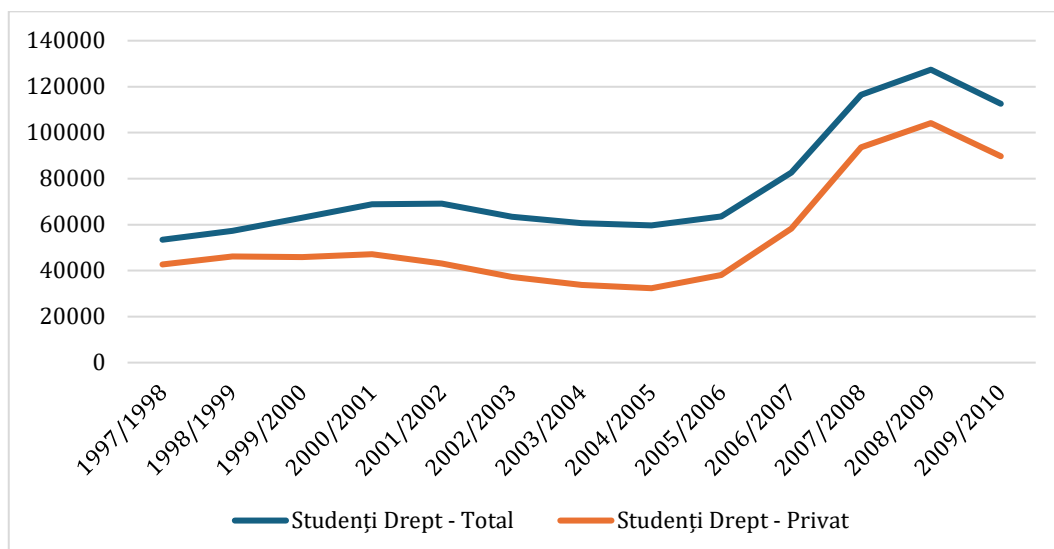

Grafic 4. Evoluția numărului de studenți în funcție de domeniu
Sursă: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>

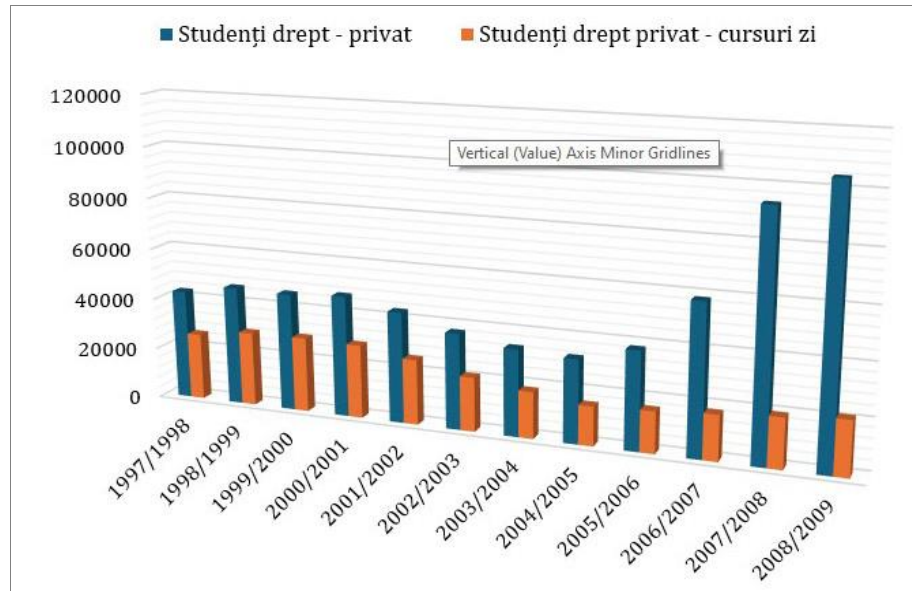
Grafic 5. Evoluția domeniilor tehnic și economic
Sursă: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>

Un domeniu cu o creștere semnificativă a fost cel al studiilor juridice (Drept), care a înregistrat o expansiune considerabilă la nivel național. În perioada interbelică, Facultățile de Drept reușeau să atragă cei mai mulți studenți, beneficiind de un prestigiu social ridicat. Totuși, în perioada comunistă, acest domeniu a fost restrâns, numărul studenților ajungând la doar câteva mii în anii 1980. Prestigiul absolvirii unei astfel de facultăți a continuat să fie important în societate, admiterea la Drept fiind una dintre cele mai competitive din sistemul educațional comunist. După decembrie 1989, în special în urma apariției universităților private, domeniul juridic a cunoscut o creștere exponențială. De la câteva sute de studenți, numărul acestora a ajuns, în perioada 2007-2008, la peste 125.000, dintre care mai mult de 100.000 erau înmatriculați în sistemul privat, făcând din Drept cel mai important domeniu pentru multe universități private.

Grafic 6. Numărul de studenți înmatriculați la domeniul Drept
Sursă <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>

După cum se poate observa din graficul anterior, numărul studenților din sistemul public de învățământ a fost stabil, având o ușoară creștere în prima parte a anilor 2000. O creștere semnificativă poate fi observată la facultățile private de Drept, unde această expansiune a fost constantă în anii 2000. Această perioadă a adus o schimbare importantă în legislația României, stipulând că funcționarii din administrația centrală și locală erau obligați să fie absolvenți de studii superioare pentru a putea rămâne în sistem și pentru a accesa o treaptă salarială mai bună. Drept urmare, facultățile private de Drept au devenit o oportunitate atractivă, în special prin oferirea de locuri preponderente în domeniul Învățământului la Distanță (ID).

Grafic 7. Numărul de studenți înmatriculați la facultățile private – domeniul Drept
Sursă <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>

Astfel, expansiunea domeniului de studii juridice s-a realizat cu precădere în la forma de învățământ ID, unde standardele de admitere, de susținere a cursurilor și examenelor erau de foarte scăzute. Principala universitate care s-a folosit de dezvoltarea învățământului la ID a fost Universitatea „Spiru Haret”, care avea un număr de 30 de facultăți, care oferea 50 de specializări. De asemenea, avea filiale la nivelul întregii țări, cu un număr de 44 de centre și 8 centre internaționale (New York, Rome, Madrid, Paris, Tel Aviv, Viena, Toronto, Chișinău), ajungând să aibă aproximativ 285000 de studenți, dintr-un total de 90700 studenți la nivel național (SHU 2023). Scăderea numărului de studenți la nivel național a venit și pe fondul scandalului din jurul Universității „Spiru Haret”, declanșat în anul 2008 de către ministrul educației Ecaterina Andronescu, care a dus la închiderea mai multor programe de studii, cu precădere la forma de învățământ ID, care nu îndeplineau criteriile obligatorii (ProTV 2008).

Evoluția învățământului superior românesc de-a lungul celor trei decenii studiate reflectă transformări majore la nivel politic, economic și social prin care a trecut România. Perioada comunistă, marcată de un control ideologic riguros, a impus o orientare predominantă spre domeniile tehnice și industriale, iar contracția semnificativă din anii 1980, ca urmare a deciziei de a reduce cheltuielile, coroborată cu neîncredere regimului comunist cu privire la plus valoarea pe care o putea aduce societății categoria celor cu studii superioare.

Tranziția la economia de piață, după 1989, a generat o expansiune explozivă, dar haotică, a sectorului universitar. Lipsa unei reglementări inițiale clare a permis apariția rapidă a unui număr mare de universități private, adesea fără o infrastructură adecvată sau un corp profesoral suficient de pregătit. Această creștere a fost alimentată de o cerere crescută de educație superioară, dar și de o percepție a universităților private ca fiind mai accesibile. Această situație a dus la îngrijorări legate de calitatea educației oferite și a contribuit la o imagine negativă a învățământului superior privat în România.

Legislația dedicată învățământului superior a încercat să reglementeze sectorul, introducând mecanisme de acreditare și control, dar problemele de calitate au persistat, în special în domeniul învățământului la distanță. Interesul crescut pentru domenii precum cel economic sau Dreptul, alimentat de legislația care impunea absolvirea studiilor superioare pentru funcționarii publici, a contribuit la o creștere disproporționată a numărului de studenți în aceste domenii, în special în universitățile private. Universitatea Spiru Haret ilustrează acest fenomen, demonstrând atât potențialul, cât și riscurile asociate cu expansiunea rapidă și nereglementată a învățământului privat. Astfel, evoluția învățământului superior românesc postcomunist prezintă o imagine complexă, atât printr-o creștere considerabilă a accesului la educație, cât și o serie de provocări privind calitatea și echilibrul sistemului.

Bibliografie

- Arhiva Ministerului Educației Naționale, Fond Permanent, Dosar Nr. 223/1980, nenumărat.
Bocancea, Sorin, 2021, *Trei decenii de învățământ superior privat în România – Universitatea „Petre Andrei” din Iași*, Iași: Editura Junimea.
- Brucan, Silviu, 1996, *Stâlpii noii puteri în România*, București: Nemira.
- Cuvântul nou*, 1990, „Interviu cu Victor Babiuc, ministrul justiției”, An I, 1990, nr. 163, 3.
- Decret, 1977, nr. 207 din 12 iulie 1977, *Buletinul Oficial* nr. 67 din 12 iulie 1977.
- Gheboianu, Matei, 2014, „Policy of Reduction of Study Places in Communist Romania: Case Study of the Academic Year 1982-1983”, *International Review of Social Research*, nr. 4, 97-110.
- Gheboianu, Matei, 2023, „Începutul învățământului superior privat din România”, *Studii și articole de istorie*, XC, 180-192.
- Gheboianu, Matei; Murgescu, Bogdan, 2018, „Student Assessment of Professors in Revolutionary Context. Case-Study: The History Faculty of the University of Bucharest (1989-1990)” în *International Review of Social Research*, 2018; 8 (1): 25-34.
- HG 535/1999 privind autorizare de funcționare provizorie sau acreditarea specializărilor din cadrul instituțiilor de învățământ superior de stat și particular, Monitorul Oficial nr. 324 din 7 iulie 1999.
- <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>.

- Învățământul în România – date statistice*, 1996, București.
- Legea educației și învățământului, 1978, nr. 28 din 21 decembrie, „Buletinul Oficial” nr. 113/26 dec. 1978.
- Legea 88/1993 *privind acreditarea instituțiilor de învățământ superior și recunoașterea diplomelor*; M.O. nr. 307 din 27 decembrie 1993.
- Ministerul Educației, *Raport privind starea învățământului superior din România 2019-2020*.
- Pasti, Vladimir, 1995, *România în tranziție: căderea în viitor*, București: Nemira.
- ProTv, 2008, <https://stirileprotv.ro/exclusiv/exclusiv-online/dosarul-zspiru-haret-afla-totul-despre-scandalul-din-invatamant.html> (accesat la: 02.12.2024)
- Reisz, Robert D., Manfred Stock, „Zwischen Expansion und Kontraktion: Zur Entwicklung der Hochschulbildung in Osteuropa 1950–2000”, *Berliner Journal für Soziologie* 16, no.1: 77-93.
- Rüegg, Walter (Editor), 2011, *A History of the University in Europe: Volume 4, Universities since 1945 (A History of the University in Europe, Series Number 4)*, Cambridge University Press.
- Sadlak, Jan, 1990, *Higher Education in Romania, 1860-1990: Between Academic Mission, Economic Demands and Political Control*, Buffalo: State University of New York at Buffalo.
- SHU, 2023, <http://grile-spiruharet.blogspot.com/2008/12/prezentare.html>. (accesat la: 02.12.2024).
- Universitatea Ecologică din București, https://www.ueb.ro/ueb_istoric.php (accesat la: 15.11.2024)

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DE MEDICINĂ ȘI FARMACIE ÎN PRIMII ANI 1990

După decenii de dictatură, sfârșitul anului 1989 a deschis drumul către un regim politic democratic. Reformarea întregii societăți pentru a corespunde noilor condiții a fost anevoioasă, pentru că a fost împiedicată de lipsa unor resurse financiare pe măsură și de experiența aplicării unor măsuri eficiente în contextul anilor 1990.

În învățământul superior observăm deja prime schimbări în anul universitar 1990/1991, primul desfășurat în întregime în democrație, printr-o creștere rapidă a numărului de studenți (192810) față de 1989/1990 (164507) și apariția unor noi centre universitare (Maier 2023), precum și prin variate modificări structurale interne, inclusiv de conținut educațional. Nevoile societății românești erau variate mai ales în ceea ce privește forța de muncă specializată, de aceea numărul de studenți a crescut repede. Atunci când învățământul superior de stat nu a reușit să țină pasul cu cerințele pieții, învățământul superior particular a încercat să umple golul (Gheboianu 2023; Ghidul 2003). Ne propunem să aflăm cum a fost gestionată situația dintr-un sector special, cel medical, prin învățământul superior de medicină și farmacie în primii ani 1990.

La începutul anului universitar 1989/1990, învățământul superior de medicină și farmacie era desfășurat în cinci instituții specifice și într-o universitate. Astfel, erau patru institute de medicină și farmacie la București, Cluj-Napoca, Iași și Târgu Mureș, un institut de medicină la Timișoara și o facultate de medicină la Universitatea din Craiova. Structura instituțiilor era cât se poate de redusă în anul 1989, rezultatul unor comasări artificiale de facultăți din anul 1986 pentru ca astfel să fie realizate economii bugetare: Facultatea de Stomatologie și Farmacie (București², Cluj-Napoca și Iași), Facultatea de Medicină și Stomatologie (Timișoara) și Facultatea de Medicină și Farmacie (Târgu Mureș).

În același an, în învățământul superior de medicină și farmacie erau înscriși 16703 studenți, din care majoritari erau cei de gen feminin, în număr de 9473 față de cei 7230 studenți de gen masculin. În ceea ce privește numărul de studenți

---

¹ CS dr., Muzeul Universității din București.

² Doar la București funcționa și o Facultate de Pediatrie.

înmatriculați în anul I, au fost înregistrați 3209 studenți și din nou cei de gen feminin erau majoritari (1648 prin comparație cu cei 1561 studenți de gen masculin) (SANIC 1989).

Anul universitar imediat următor, 1990/1991, rămâne o mărturie pentru situația dificilă în care s-a aflat învățământul superior în anii 1980, pentru că s-a încercat refacerea problemelor din acei ani, cu prima ocazie. În primul rând, în instituțiile specifice s-a revenit la structura inițială (facultăți separate de medicină, stomatologie și farmacie la București, Cluj-Napoca, Iași și Târgu Mureș), în timp ce la Timișoara, unde exista un institut de medicină, s-a reluat activitatea cu facultățile de medicină și stomatologie. În același an, la București a fost desființată Facultatea de Pediatrie, singura de acest fel din țară, dar s-a înființat câte o facultate de medicină în cadrul universităților din Constanța și Sibiu, pe lângă cea existentă la Craiova.

Și sub aspectul numărului de studenți înscriși, putem observa în același an universitar valori semnificativ mai mari, ceea ce ne duce cu gândul la faptul că în anii anteriori a fost menținut un nivel artificial al studenților, mult mai mic decât era necesar în societate. Astfel, în anul universitar 1990/1991 au fost înscriși 20128 de studenți (11873 de gen feminin și 8255 de gen masculin), cu aproape 4000 mai mult decât înainte. În anul I erau 4945 de studenți, din care 2826 de gen feminin și 2119 de gen masculin.

Situația statistică pe instituții, facultăți și specializări o avem disponibilă doar până în anul 1994 inclusiv. Ea ne permite să aflăm și de noile modificări structurale, precum în anul 1991, atunci când a fost înființată o facultate de medicină la Universitatea din Oradea, sau cea din anul imediat următor, 1992, când o facultate similară a fost creată și la Universitatea din Brașov. Ulterior, ne putem doar mărgini la situația pe specializări, pentru ca din 2014 să nu ne rămână decât o evidență generală pe tip de învățământ superior, de aceea, în cuprinsul acestui articol ne vom concentra o dată în plus atenția doar pe situația primei jumătăți a anilor 1990. Perioada este interesantă pentru că surprinde trecerea de la un regim politic la altul și influențele pe care le-a avut inclusiv în cadrul învățământului superior, de la acțiuni reparatorii imediate, până la primele idei de dezvoltare pe baza realităților din societate. Un indicator statistic precum numărul de studenți în anul I este esențial pentru a afla, din punct de vedere statistic, cum a evoluat accesul studenților în învățământul superior medical. Vor fi utilizați și alți indicatori statistici, dar și alte surse și lucrări pentru o privire cât mai nuanțată asupra acestei perioade.

Evoluția numărului total de studenți pe instituții

Pentru o privire de ansamblu, prezentăm mai întâi evoluția numărului total de studenți pe instituții reprezentative ale învățământului superior de medicină și farmacie și începem cu situația statistică a facultăților de medicină din universități și

ulterior continuăm cu cea a instituțiilor speciale pentru învățământul superior de medicină și farmacie (universitățile de medicină și farmacie).

Prima Facultate de Medicină înființată în cadrul unei universități a fost la Craiova, în anul 1970. În anul 1989, numărul de studenți la această facultate raportat la cel al întregii universități era într-o proporție de 15,68% (1381 de studenți), iar în anii următori, ponderea lor în universitate a scăzut ușor, cu excepția anului 1994 (13,31%, adică 1373 de studenți). Situația pe facultate, ne arată că numărul de studenți la Facultatea de Medicină a crescut cu aproape 220 în 1990 față de 1989, și după o mică scădere în 1991 (1593 de studenți), au fost înregistrate creșteri succesive, până la numărul amintit deja în anul 1994.

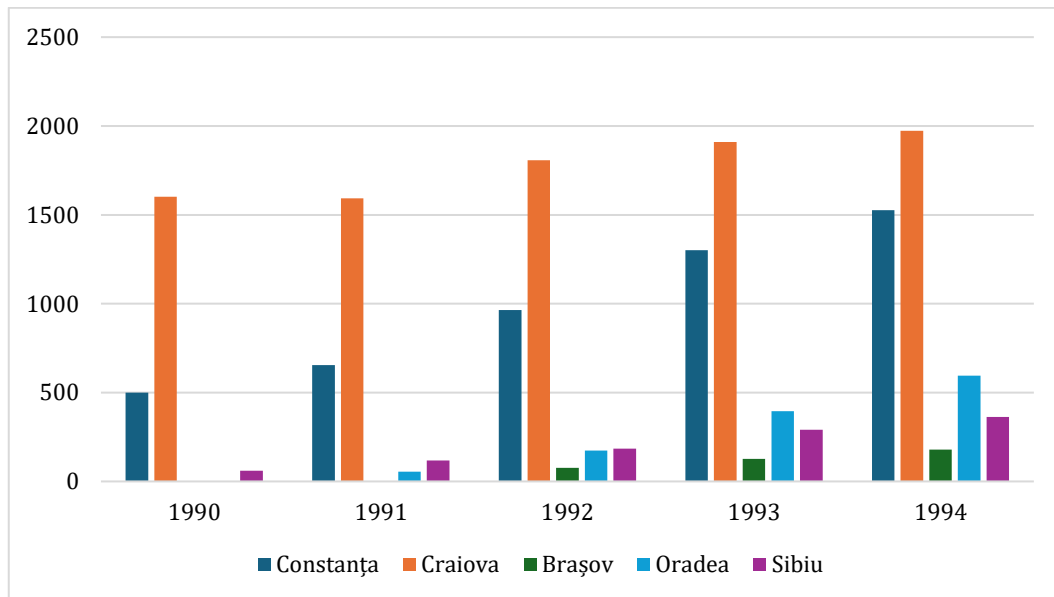
În noile facultăți de medicină înființate după 1989 în universități avem o situație ușor diferită, față de cea din Craiova. De exemplu, în Constanța, numărul total de studenți în facultatea de medicină reprezenta un procentaj important de 31,13% în 1990 (499 studenți din totalul de 1603), iar în anul 1994 s-a păstrat la o pondere semnificativă: 28,44%, adică 1526 de studenți din 5365, în chiar anul când în titulatura facultății a intrat și disciplina „Farmacie”. Creșterile de studenți au fost de ordinul sutelor de la an la an, fără însă să atingă nivelul înregistrat la Craiova în anul 1994.

La Sibiu, ponderea studenților de la medicină în universitate a fost și el în creștere an de an, începând de la înființare, când erau doar 2,9% din totalul studenților din universitate și până în anul 1994, când erau doar 6,6%, dar mult sub centrele din Craiova sau Constanța. Trebuie însă precizat că în perioada analizată a fost o importantă creștere, fiind înregistrați de șase ori mai mulți studenți în 1994 față de 1990 (de la 60 de studenți la 363). Cu toate acestea, numărul de studenți de la Sibiu erau mult inferior celor din alte facultăți de medicină din țară.

Similar cu Sibiu, în Oradea, Facultatea de Medicină de la Universitate a înregistrat tot o tendință de creștere consecutivă a ponderii numărului de studenți. Dacă la înființare, în anul 1991, studenții de la medicină reprezentau 3,8% (54 de studenți), în anul 1994 ponderea lor a urcat la 9,6% (595 de studenți). Numărul total de studenți, chiar dacă era mai mare decât cel de la Sibiu, era totuși departe de facultățile similare din Craiova sau Constanța.

Din analiza datelor statistice, putem să observăm cu ușurință că la polul extrem s-a aflat situația Facultății de Medicină din Brașov, ai cărei studenți au reprezentat sub 2% din totalul numărului de studenți în universitate, de la 0,8% în 1992 (76 de studenți) la 1,8% în 1994 (179 de studenți). Faptul era explicabil prin evoluția istorică a Universității din Brașov (înființată în 1971), o instituție profilată pe învățământul tehnic. De asemenea, numărul de studenți în anul 1994 în Brașov era de două ori mai mic decât la Sibiu, ceea ce a transformat-o, pentru perioada analizată, în cea mai de puțin succes facultate de profil. A contat faptul că la Brașov facultatea a fost înființată și cel mai recent dintre facultățile de medicină și, de la an la an, creșterea a fost doar de aproape 50 de studenți, ceea ce a dus în anul 1994 la un număr dublu de studenți

față de 1992. La polul opus, din punctul de vedere al numărului de studenți, facultatea de medicină din Craiova a rămas cea mai importantă, alături de cea din Constanța, și ea cu număr mare de studenți și cu o creștere în 1994 față de 1990 de peste 3 ori. La acest din urmă capitol, nicio facultate nu a înregistrat o creștere mai mare decât cea din Oradea, care în anul 1994 avea de peste 11 ori mai mulți studenți decât la înființare, în anul 1991 (595 față de 54).

Figura 1. Numărul total de studenți înscriși la facultățile de medicină din universități (1990-1994). AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar, 1990-1994.*

În ceea ce privește situația în instituțiile de învățământ superior specializate avem evident un număr mai mare de studenți decât în facultățile de medicină din universități. La Cluj-Napoca au fost de la 2580 de studenți în 1989 la 3774 în 1994. Observăm creșterea importantă cu aproape 700 de studenți în 1990 față de 1989 și apoi o încetinire a ritmului de creștere, și chiar o scădere în 1994 față de 1993, cu 11 studenți. În 1994 erau cu aproape 500 mai mulți studenți în 1990, adică nu o creștere importantă, în ciuda creșterii importante din anul 1990 pe care trebuie să o înțelegem în logica reșezării statistice în raport cu necesitatea reală a ultimilor ani. Facultatea de Medicină din Universitatea de Medicină și Farmacie (UMF) din Cluj-Napoca era facultatea care a atras numărul cel mai mare de studenți dintre toate facultățile, în medie 76%. Dintre facultățile de stomatologie și farmacie, cea dintâi a avut un număr mai mare de studenți, în medie 521 față de 358.

La UMF Iași, anul 1990 nu a adus o schimbare majoră față de 1989 în ceea ce privește numărul total de studenți, după cum s-a întâmplat, de exemplu, la Cluj-Napoca,

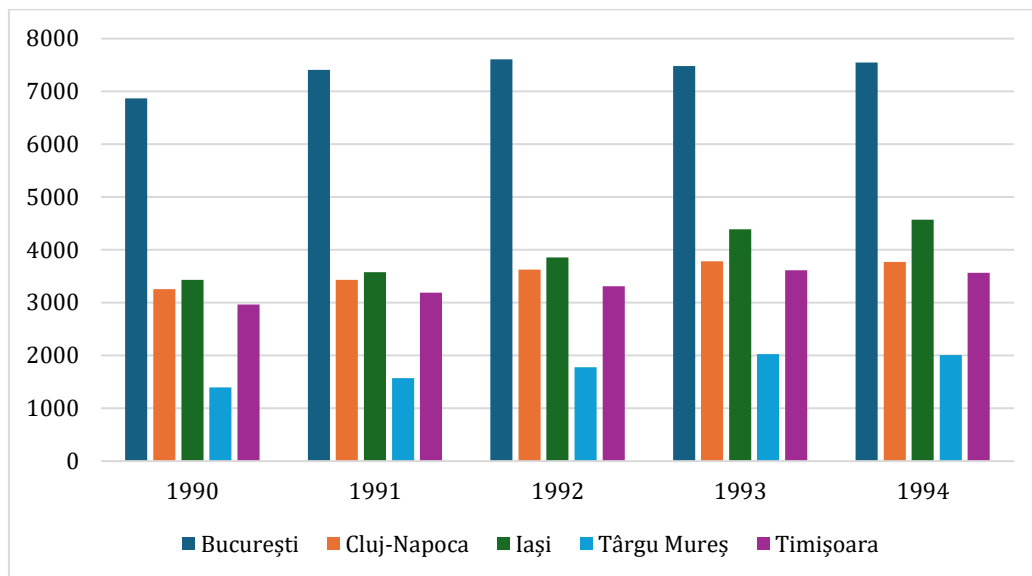
fiind înregistrată doar o creștere cu aproximativ 300 de studenți. Per ansamblu însă observăm că erau 1134 mai mulți studenți în 1994 față de 1990 (4569 de studenți față de 3435), ceea ce arată în această perioadă o încercare de acoperire a necesităților de cadre medicale în zona Moldovei. Și aici Facultatea de Medicină a atras numărul majoritar de studenți, dar într-o medie mai scăzută, de 66%. Dacă situația dintre Facultatea de Stomatologie și cea de Farmacie era tot în favoarea celei dintâi, s-a constatat că Stomatologia a atras o medie de 843 de studenți, mult peste cea de la Farmacie, 452 studenți. În plus, în anul 1994 a fost înființat un nou tip de facultate: Bioinginerie Medicală, chiar dacă având un număr modest de studenți în comparație cu celelalte facultăți.

Dintre UMF-uri, Târgu Mureș a avut cei mai puțini studenți înscriși, doar 1245 de studenți în 1989. Cu o creștere minoră în raport cu celelalte instituții similare în anul 1990, la doar 1396 de studenți, Târgu Mureș a atins un maximum de 2006 studenți în anul 1994. Cu toate acestea, observăm că în 1994 erau cu peste 600 de studenți mai mulți față de 1990. Facultatea de Medicină atrăgea peste trei sferturi din totalul studenților, în timp ce diferența dintre Stomatologie și Farmacie era mai mică în raport cu celelalte centre universitare (cu o medie de 229 de studenți față de 182).

La București erau de departe cei mai mulți studenți la UMF-uri: în perioada 1990-1994 au fost în medie 7381 de studenți. Creșterea numărului de studenți în 1990 față de 1989 (cu 1144 de studenți, de la 5722 în anul 1989 la 6866 în anul următor) a fost de departe cea mai semnificativă dintre UMF-uri. Cel mai mare număr de studenți a fost înregistrat în 1992 (7609 studenți), și nu ca în alte instituții în 1993. Cu toate acestea, diferența între numărul de studenți în 1994 și cel din 1990 era aproape de 700 de studenți, ceea ce a situat-o sub cea din Iași. În schimb, media de studenți la Facultatea de Medicină era la fel ca în Cluj-Napoca și Târgu Mureș, de peste 70% din total. Facultatea de Stomatologie a avut în medie 1306 studenți, în timp ce la Farmacie erau peste 590. Ca și la UMF Iași, și la București a fost înființată o facultate nouă, în acest caz Fiziokinetoterapie. Ea a avut un număr infim de studenți în raport cu Facultatea de Medicină. De altfel, la cea din urmă facultate au fost înscriși mai mulți studenți decât la oricare alt UMF din țară, ceea ce arată importanța centrului universitar bucureștean.

În fine, la Institutul de Medicină din Timișoara, singurul de acest fel din țară (care nu a avut componenta „Farmacie” în titulatură de la înființare și până la începutul anilor 1990) în 1989 erau 2651 de studenți. În 1990, la Timișoara a fost înregistrată o creștere cu puțin peste 300 de studenți, iar în 1994 a fost o creștere aproape de 600 de studenți față de același an, deci la un nivel similar cu Târgu Mureș. În privința terminologiei, menționăm că în învățământul superior s-a trecut la denumirea de Universitate de Medicină și Farmacie (UMF) în 1991 de la cea de Institut de Medicină și Farmacie, iar în 1991 Timișoara a fost înființată Facultatea de Farmacie, instituția devenind și ea UMF. Numărul de studenți la Farmacie a fost mult inferior din

punct de vedere al mediei studenților înscriși (112) față de cel de la Stomatologie (648). În privința Facultății de Medicină, și la Timișoara ea era cea mai importantă, cu deosebirea că aici ponderea ei în totalul de studenți al instituției era mult superioară aceluiași facultăți din țară: 81%.

Figura 2. Numărul total de studenți înscriși la universitățile de medicină și farmacie (1990-1994). AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar, 1990-1994.*

Evoluția numărului de studenți în anul I în instituțiile de învățământ superior de medicină și farmacie

Continuăm prezentarea situației în învățământul de medicină și farmacie în primii ani 1990 pe modelul precedent, mai întâi pentru facultățile de medicină înființate în universități, cu evoluția numărului de studenți în anul I. Indicatorul statistic menționat ne va permite să sesizăm cu acuratețe modificările cantitative petrecute în acest tip de învățământ.

La Craiova, prima facultate de medicină înființată în cadrul unei universități după 1948, au fost înmatriculați în anul I, în medie, 353 de studenți pentru perioada 1990-1994, evoluția lor fiind de la 248 de studenți în 1989, cu o creștere importantă în 1990 la 415 studenți și cu un număr de 256 de studenți în anul 1994. Numărul maxim de studenți a fost atins în anul 1992, 419 studenți. Studenții de la Medicină au reprezentat în medie 11,5% din totalul studenților în anul I de la Universitatea din Craiova, o proporție relativ importantă pentru o instituție cu multe și variate facultăți (Științe; Litere, Istorie și Drept; Științe Economice; Mecanică; Electrotehnică;

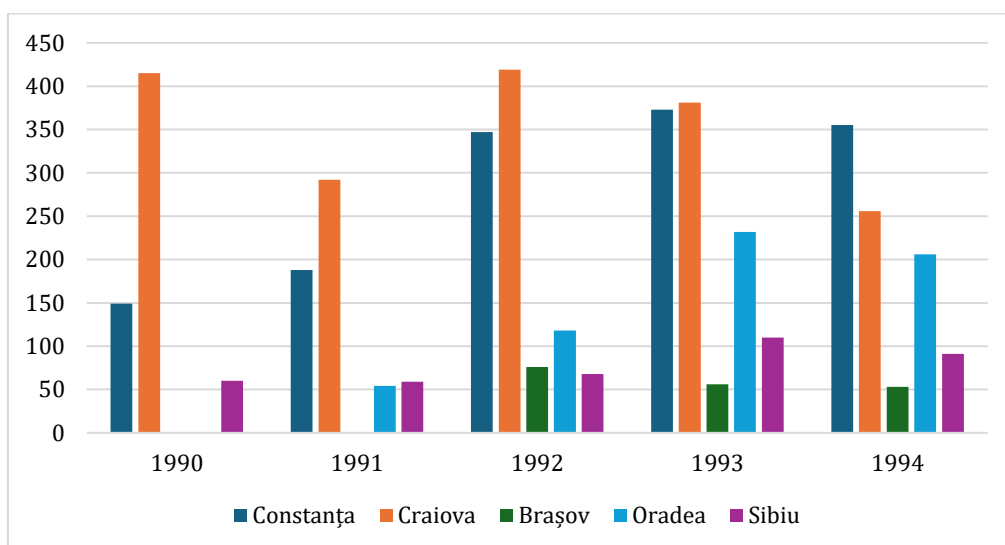
Electromecanică; Automatică și Calculatoare; Agricultură; Horticultură). Situația pe genuri la aceași facultate ne arată că studenții de gen feminin erau mai mulți decât cei de gen masculin (în medie 63%).

Un sfert din studenții înscriși în anul I la Universitatea din Constanța învățau la Facultatea de Medicină, raportul dintre studenții de gen feminin și cei masculin fiind în favoarea celor dintâi (în medie 66%). Numărul celor înscriși la final de interval aflat în analiză era mai mult decât dublu față de cel de la începutul său: 355 de studenți în anul 1994 față de 149 în anul 1990. În medie au fost 282 de studenți la Facultatea de Medicină din Constanța.

În centrul universitar Sibiu, Facultatea de Medicină a înregistrat 77 de studenți în medie pentru perioada 1990-1994 (minimum 59 în anul 1991, iar cu un maximum înregistrat doi ani mai târziu, în 1993, 110 studenți). La Sibiu au fost de două ori și jumătate mai mulți studenți de gen feminin decât masculin (69% din totalul studenților).

În Oradea, cu facultatea de medicină înființată în 1991, au fost în medie 152 de studenți (54 de studenți în 1991 și aproape de patru ori mai mulți în 1994, 206 studenți). Au fost 72% studenți de gen feminin înscriși în anul I.

Dacă în general tendința era de creștere a numărului de studenți înscriși în anul I, la Brașov, cea mai tânără facultate de medicină din țară pentru perioada analizată, am avut o situație diferită, apropiată de cea din Craiova. Facultatea a început să școlarizeze 76 de studenți în anul 1992, dar apoi doar puțin peste 50: 56 de studenți în 1993 și doar 53 în anul 1994. Media studenților de gen feminin era de peste trei ori mai mari față de cei de gen masculin, reprezentând cel mai dezzechilibrat raport între studenți dintre centrele universitare analizate.

Figura 3. Numărul de studenți înscriși în anul I la facultățile de medicină din universități (1990-1994). AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar, 1990-1994.*

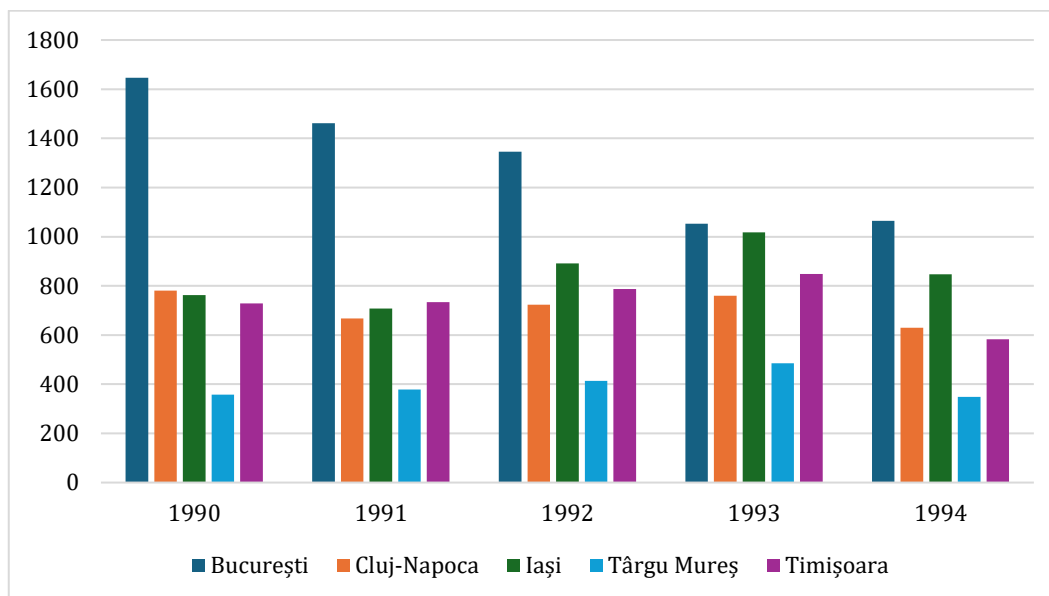
La UMF Cluj-Napoca au fost în medie 712 studenți înscriși în anul I în perioada 1990-1994. De la 501 studenți în anul 1989 s-a ajuns la 781 de studenți în 1990, o creștere semnificativă. Nivelul atins în anul 1990 a fost în același timp și maximumul atins în perioada analizată, iar în ceea ce privește cealaltă extremă, o avem înregistrată în anul 1994, când erau înscriși în anul I doar 630 de studenți. În același timp, 63% din studenții de an I înscriși la Cluj-Napoca în perioada 1990-1994 erau de gen feminin.

La Iași situația a fost diferită. În primul rând, au fost 845 de studenți înscriși în medie în anul I, cu mult mai mult decât la Cluj-Napoca, însă diferența între anii 1989 și 1990 a fost mult mai mică decât la Cluj-Napoca: doar 53 de studenți. Pe urmă, vârful statistic de 1018 studenți a fost atins în anul 1993, în timp ce în plan opus, am avut 708 studenți în 1991. Practic, în afară de București, doar în Iași, în anul 1993, a fost înregistrat un număr de peste 1000 de studenți per an universitar. În medie, doar 58% dintre studenții anului I în perioada analizată erau de gen feminin.

Ca și la Cluj-Napoca, și la Târgu Mureș diferența dintre anul 1989 și 1990, în ceea ce-i privește pe studenții înscriși în anul I, a fost importantă. În primul an universitar imediat după schimbarea regimului politic, la Târgu Mureș au fost 357 de studenți înscriși în învățământul de medicină și farmacie, față de cei 226 înmatriculați în anul 1989. În medie, 396 de studenți au fost înscriși în anul I în perioada 1990-1994. În privința raportului dintre studenții de gen feminin și cei de gen masculin, ca și în alte centre universitare, nu avem surprize la acest indicator, care era favorabil celor dintâi, într-un procentaj de 69.

În cel mai important centru al învățământului de medicină și farmacie, în București, au fost în medie 1314 studenți înscriși în anul I. Diferența dintre anul universitar 1990/1991 și cel de dinainte în privința studenților înscriși în anul I, era de aproape două ori: 1647 de studenți față de 996 de studenți în anul universitar 1989/1990. Era o diferență mare. Situația înregistrată în 1990 a reprezentat în același timp și vârful statistic pentru anii analizați la UMF București, pentru că în anul 1993, respectiv în 1994, nu au mai fost decât 1053 de studenți, respectiv 1064. Pare că diferența dintre nevoile societății și planificarea în învățământul superior a fost repede corijată sau poate posibilitatea de a școlariza în învățământul de stat atinsese deja limita, mai ales că economia țării nu era în cea mai bună situație. Studenții de gen feminin erau majoritari, în medie reprezentând 57%, una dintre cele mai mici diferențe între studenți. În ciuda celei mai ridicate medii a studenților în anul I, în București au fost înregistrați trei ani consecutivi cu un număr scăzut de studenți, 1991-1993, în timp ce în alte centre universitare situația a fost inversă. Probabil că am asistat la o repartizare voit echilibrată pe regiuni istorice.

La Timișoara au fost în medie 736 de studenți în anul I, după ce în 1990 au fost cu 200 mai mulți studenți decât în 1989. De abia în anul 1993 a fost atins numărul maxim de studenți în anul I, 849 studenți, după creșteri anuale consecutive. În schimb, în anul 1994, aveam doar 583 de studenți. La Timișoara avem cel mai echilibrat raport pe genuri între studenți dintre toate centrele universitare ale învățământului de medicină și farmacie (55%).

Figura 4. Numărul total de studenți înscriși la universitățile de medicină și farmacie (1990-1994). AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar, 1990-1994.*

Situația studenților în anul I pe tipurile de facultăți din învățământul superior de medicină și farmacie

În instituțiile de învățământ superior de medicină și farmacie în anii 1990-1994 au funcționat următoarele tipuri de facultăți: Medicină, Farmacie, Stomatologie, Medicină și Farmacie, Bioinginerie Medicală și Fiziokinetoterapie. În următoarele pagini vom prezenta pe rând situația în cazul fiecărui tip de facultate în parte.

Facultățile de Medicină erau cele mai întâlnite tipuri de facultăți, în anul 1994 funcționând în zece centre universitare la: Brașov (din anul 1992), București, Cluj-Napoca, Constanța (1990), Craiova, Iași, Oradea (1991), Sibiu (1990), Târgu Mureș și Timișoara. În medie au fost 3684 de studenți în anul I. La final de perioadă analizată a fost atins atât maximumul (3994 de studenți în anul 1993), cât și minimumul de studenți (3257 studenți în anul 1994). Cea mai importantă facultate de medicină din țară din punctul de vedere al numărului de studenți a fost la București, în medie 930 de studenți, cu Iași, Timișoara și Cluj-Napoca, pe locurile imediat următoare ca importanță, iar la Brașov a fost cea mai puțin importantă facultate, cu o medie de 37 de studenți, cu precizarea că facultatea de aici a început să funcționeze cel mai târziu din țară (1992), în perioada analizată.

Anul	Numărul total de studenți în anul I
1990	3784
1991	3483
1992	3902
1993	3994
1994	3257

Figura 5. Numărul total de studenți în anul I în facultățile de medicină. AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar, 1990-1994.*

Facultățile de farmacie au funcționat doar la București, Cluj-Napoca, Iași, Târgu Mureș și Timișoara (1991). În medie, în facultățile de farmacie au învățat 431 de studenți. Valorile extreme din punctul de vedere al studenților în aceste facultăți au fost atinse în anul 1992, maximum 525 de studenți (de amintit și anul 1993 cu 523 de studenți), iar în 1990, minimum 340 de studenți. Cea mai importantă facultate de farmacie din țară a fost tot la București cu o medie de 140 de studenți, iar cea mai puțin importantă la Timișoara, cu o medie de doar 39 de studenți, dar să precizăm că, precum la Brașov în cazul Facultății de Medicină, la Timișoara ea era cea mai tânără facultate de farmacie din țară în perioada analizată.

Anul	Numărul total de studenți în anul I
1990	340
1991	374
1992	525
1993	523
1994	396

Figura 6. Numărul total de studenți în anul I în facultățile de farmacie. AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar, 1990-1994.*

Facultățile de stomatologie au funcționat doar la București, Cluj-Napoca, Iași, Târgu Mureș și Timișoara. În medie, în aceste facultăți au studiat 693 de persoane. Numărul maxim de studenți a fost înregistrat în anul 1990 (776 de studenți) și cel minim în anul 1994 (558 de studenți). Din nou, centrul universitar București a fost cel mai important sub aspectul numărului de studenți (o medie de 237 de studenți), dar de data aceasta Târgu Mureș a avut cea mai mică medie a numărului de studenți, 56.

Anul	Numărul total de studenți în anul I
1990	776
1991	685
1992	761
1993	688
1994	558

Figura 7. Numărul total de studenți în anul I în facultățile de stomatologie. AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar, 1990-1994.*

Facultățile de medicină, farmacie și stomatologie au fost facultățile cu valorile cele mai mari de studenți, dar nu au fost singurele facultăți din învățământul medical. În anul 1994, la Constanța, Facultatea de Medicină a fost redenumită Facultatea de Medicină și Farmacie. Tot atunci au mai fost înființate și alte noi facultăți: Bioinginerie Medicală la Iași și Fiziokinetoterapie la București. Cele două noi facultăți înmatriculau fiecare doar câteva zeci de studenți. În același timp trebuie arătat că din anul 1993 la Cluj-Napoca, Iași, Târgu Mureș și Timișoara au început să funcționeze și colegiile universitare, cu un număr similar de studenți ca noile facultăți amintite. Rămâne ca situația colegiilor universitare, instituții ale învățământului superior de scurtă durată, să fie tratată pe larg într-un articol viitor.

Situația studenților în anul I pe tipurile de profiluri și specializări din învățământul superior de medicină și farmacie

În învățământul superior de medicină și farmacie au funcționat trei profiluri de specializări și 12 specializări. Pe baza datelor statistice existente vom prezenta situația profilurilor de specializare și a specializărilor componente (cu precizarea că la cele din urmă nu avem date pentru anul 1992).

În profilul de specializare Medicină au fost încadrate următoarele specializări: Medicină generală (1990), Pediatrie (1990), Medicină tradițională (1993), Fiziokinetoterapie (1994) și Bioinginerie medicală (1994). Pentru o privire de ansamblu prezentăm situația statistică generală a profilului medicină:

Anul	Total studenți	Studenți de gen feminin	Studenți de gen masculin	Studenți în anul I	Studenți de gen feminin	Studenți de gen masculin
1990	15421	9323	6098	3752	2135	1617
1991	16465	9668	6797	3456	1955	1501
1992	17746	10674	7072	3791	2305	1486
1993	19124	11702	7422	3815	2349	1466
1994	19824	12051	7773	3135	1866	1269

Figura 8. Studenți înscriși la profilul de specializare Medicină. AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar, 1990-1994.*

Cu media de 17716 studenți în total, profilul de medicină era de departe cel mai important dintre profilurile învățământului de medicină și farmacie. În mod corespunzător, a fost înregistrat în medie un număr de 3589 de studenți în anul I, peste 59% dintre ei fiind de gen feminin.

Specializarea din acest profil care a atras cei mai mulți studenți a fost Medicină generală: în medie 3492 de studenți au fost înscriși la această specializare. Cei mai

mulți studenți înscriși în anul I au fost în anul 1993 (3775), iar cei mai puțini chiar în anul următor (2985).

Importanța celorlalte specializări din profilul Medicină este neglijabilă: 40 de studenți înscriși la Medicină tradițională (cea mai echilibrată situație pe genuri de studenți, 40 de gen feminin și 28 de gen masculin), doar în anul 1993, 81 la Bioinginerie medicală și 69 la Fiziokinetoterapie, ambele în anul 1994, și niciun student în anul I la Pediatrie, care funcționa în lichidare și apăsarea în statistici, doar în anul 1990.

Profilul de specializare Stomatologie era compus din specializările: Stomatologie cu o durată de studiu de 5 ani (1990), Stomatologie cu o durată de studiu de 6 ani (1993), Tehnică dentară cu o durată de studiu de 3 ani (1994), Tehnică dentară cu o durată de studiu de 2 ani (1993), Tehnică dentară cu o durată de studiu de 5 ani (1993).

La profilul de specializare Stomatologie au fost înscriși în medie 4077 de studenți. Deși media a fost favorabilă studenților de gen feminin, în doi dintre cei cinci ani aflați în analiză studenții de gen masculin au fost preponderenți (1990 și 1991), o situație singulară în acest tip de învățământ. În anul I au fost în medie 904 studenți, cei mai mulți înscriși fiind în 1993 (1073) și cei mai puțini în anul 1991 (790). Doar în anul 1991 au fost mai mulți studenți de gen masculin înregistrați, în rest cei de gen feminin au dominat (53%).

Anul	Total studenți	Studenți de gen feminin	Studenți de gen masculin	Studenți în anul I	Studenți de gen feminin	Studenți de gen masculin
1990	3601	1719	1882	851	428	423
1991	3993	1987	2006	790	374	416
1992	4167	2228	1939	923	487	436
1993	4430	2471	1959	1073	684	389
1994	4194	2309	1885	883	476	407

Figura 9. Studenți înscriși la profilul de specializare Stomatologie. AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar, 1990-1994.*

În profilul Stomatologie sunt, de fapt, două specializări, Stomatologie și Tehnică dentară, ce-i drept cu diferite durate de școlarizare, 5 și 6 ani pentru Stomatologie și 2, 3 și 5 pentru Tehnică dentară. Cea mai importantă specializare a fost Stomatologie cu 5 ani de studiu cu 679 de studenți înregistrați în medie în anul I. Din anul 1993 a funcționat și specializarea Stomatologie cu 6 ani de studiu (256 de studenți în medie).

La specializarea Tehnică dentară avem o situație relativ simplă: specializarea cu 2 ani de studiu a funcționat doar în anul 1993 cu 25 de studenți înscriși, cea cu 3 ani de studiu a avut 177 de noi studenți în anul 1994, iar cea cu 5 ani de studiu a funcționat tot un singur an, în 1993, cu 166 de studenți.

În fine, al treilea profil de specializare, Farmacie, era format din două specializări: Farmacie cu o durată de studiu de 5 ani (1990) și Farmacie cu o durată de studiu de 6 ani (1993).

Anul	Total studenți	Studenți de gen feminin	Studenți de gen masculin	Studenți în anul I	Studenți de gen feminin	Studenți de gen masculin
1990	1106	831	275	342	263	79
1991	1338	1014	324	378	290	88
1992	1743	1339	404	534	413	121
1993	2184	1706	478	596	471	125
1994	2298	1762	536	485	340	145

Figura 10. Studenți înscriși la profilul de specializare Farmacie. AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar, 1990-1994.*

Spre deosebire de celelalte profiluri de specializare, la Farmacie au fost în medie doar 1733 de studenți și, similar cu tendința profilului Medicină, au fost înregistrate doar valori în creștere, de la 1106 studenți în 1990 la 2298 în 1994. Pe de altă parte, evoluția numărului de studenți în anul I a fost diferită. Cei mai mulți au fost înscriși în anul 1993 (596) și cei mai puțin în 1990 (342). Față de celelalte două profiluri menționate, la Farmacie studenții de gen feminin erau înscriși în anul I într-o proporție covârșitoare, de peste trei sferturi. Din moment ce specializarea Farmacie cu durata de studiu de 6 ani nu a primit studenți decât în anul 1993, și atunci doar trei, rămâne relevantă doar specializarea Farmacie cu 5 ani de studiu, dar evident fără diferențe notabile față de situația profilului omonim.

Pe mai departe se pot întreprinde și alte analize interesante, dacă ne gândim la structura unei universități de medicină și farmacie și la evoluția sa istorică (Marin 2004). Să ne gândim că modernizarea învățământului și adaptarea sa la situația internațională (Pavelescu 2016) impuneau o serie de măsuri cu efecte variate, de la introducerea unor noi specializări (mai ales în anii următori perioadei analizate), până la introducerea de noi discipline, un mod nou de a preda, dotarea corespunzătoare pentru a susține un învățământ care pune accent pe latura sa practică.

Învățământul superior particular de medicină și farmacie

După 1989, treptat legislația învățământului superior a fost adaptată unui regim democratic. S-a revenit la învățământul particular și, pentru prima oară în istoria țării, au fost înființate instituții de învățământ superior prin inițiative particulare, nu de stat. Astfel s-au pus bazele învățământului superior particular. A fost un concurent pentru învățământul superior de stat, dar îndoieli privind calitatea actului educațional

au fost ridicate aproape simultan. De aceea, în anul 1993, Legea nr. 88 privind acreditarea instituțiilor de învățământ superior și recunoașterea diplomelor a încercat să repare un vid legislativ în domeniul învățământului superior. După intrarea sa în vigoare, pe baza statisticilor identificate în Arhiva INS, am reușit să avem date privind existența și evoluția statistică a acestor instituții, dar doar pentru anul 1993.

Conform acestor date nu putem avea decât o imagine limitată asupra învățământului superior particular de medicină și farmacie, dar cu toate acestea este important să amintim existența ei și câteva date despre situația ei. În definitiv, dezvoltarea acestui tip de învățământ superior după 1989, inclusiv pentru medicină și farmacie, este o caracteristică a perioadei analizate.

În total au fost 15 instituții de învățământ superior particular în care acest tip de învățământ a fost desfășurat: Academia Universitară Athenaeum cu Facultatea de Medicină Generală, Sănătate Publică, Stomatologie, Colegiul de Urgențe Medicale și Colegiul de Tehnică Dentară; Universitatea Ecologică cu Facultatea de Medicină Generală, Facultatea de Stomatologie și Colegiul de Tehnică Dentară; Universitatea Europa ECOR cu Facultatea de Medicină Generală, Facultatea de Stomatologie, Colegiul de Tehnică Dentară, Colegiul de Asistente medicale pentru cabinetul de stomatologie și Colegiul de Asistente Medicale; Universitatea Hyperion cu Facultatea de Medicină-Farmacie, Facultatea de Stomatologie, Colegiul Tehnică Dentară și Colegiul Medical; Universitatea Independentă Titu Maiorescu cu Facultatea de Medicină și Facultatea de Stomatologie; Universitatea Română de Științe și Arte „Gheorghe Cristea” cu Facultatea de Medicină Stomatologică, Facultatea de Medicină Generală și Colegiul de Tehnică Dentară; Universitatea „Spiru Haret” cu Facultatea de Medicină, Facultatea de Stomatologie, Facultatea de Farmacie, Colegiul de Asistenți Medicali, Colegiul de Asistenți de Tehnică Dentară și Colegiul de Asistenți Balneofizioterapie; Universitatea Româno-Americană cu Facultatea de Medicină; Asociația Medicilor Stomatologi – Colegiul de Tehnică Dentară; Universitatea Ecologică „Dimitrie Cantemir” cu Facultatea de Medicină Generală, Facultatea de Farmacie, Facultatea de Stomatologie, Colegiul Sanitar și Colegiul de Tehnică Dentară; Universitatea „Apollonia” cu Facultatea de Stomatologie, Colegiul de Tehnică Dentară și Colegiul de Asistenți Medicali și Stomatologi; Universitatea „Avram Iancu” cu o singură componentă reprezentată de Colegiul de Tehnică Dentară; Universitatea „Andrei Șaguna” doar cu Facultatea de Medicină Umană; Universitatea „Mihail Kogălniceanu” cu Facultatea de Medicină Generală; Universitatea „Mihai Eminescu” cu Facultatea de Stomatologie și Facultatea de Medicină Generală și, în fine, Universitatea „Cozia” care avea în structura sa doar Colegiul de Asistente Medicale și Balneofizioterapie.

Majoritatea instituțiilor menționate erau din București, dar câteva se aflau și la Cluj-Napoca, Iași și chiar la Râmnicu Vâlcea.

La aceste instituții, numărul de studenți înmatriculați nu a fost consistent. Învățământul particular era la început, iar învățământul de medicină și farmacie, dat

fiind specificul său, prin importanța învățământului practic și a dotărilor corespunzătoare necesare, nu a fost atât de ușor de implementat. Pe baza datelor pe care le avem doar pentru anul 1993, nu în multe facultăți particulare de medicină au fost înscriși în anul I peste 100 de studenți: Academia Universitară Athenaeum – Facultatea de Medicină Generală, Sănătate Publică, Stomatologie (115 studenți), Universitatea Ecologică – Facultatea de Medicină Generală (223 de studenți), Universitatea Ecologică – Facultatea de Stomatologie (226 de studenți), Universitatea Independentă Titu Maiorescu – Facultatea de Medicină și Facultatea de Stomatologie (122 de studenți), Universitatea Română de Științe și Arte Gheorghe Cristea – Facultatea de Medicină Generală (126 de studenți), Universitatea Spiru Haret – Facultatea de Medicină (222 de studenți), Universitatea Româno-Americană – Facultatea de Medicină (108 studenți). Situația aceasta statistică este o mărturie a dificultății acestor inițiative particulare de a fi la nivelul unui învățământ superior de medicină și farmacie de stat, unde la UMF București sau UMF Cluj-Napoca erau înmatriculați în anul I 1053 de studenți, respectiv 760 de studenți. Rămâne și întrebarea cât de calitativ era învățământul din aceste instituții.

Dintre obiectivele pe care și le propuneau pentru învățământul medical aceste instituții în primii ani de funcționare, menționăm câteva exemple. Astfel, Academia Universitară „Athenaeum” își propunea „respectarea programei învățământului medical de stat; completarea programei cu discipline noi, care să permită practicarea medicinei în condițiile exploziei informaționale, având drept model planuri de învățământ medical din universități internaționale de prestigiu; introducerea predării acupuncturii, asistată de Societatea Română de Acupunctură, de Asociația Belgiană a Medicilor Acupuncturiști și Societatea Europeană de Acupunctură” (Ghidul 1993). Un alt exemplu este Universitatea Română de Științe și Arte „Gheorghe Cristea”, care punea accent pe un corp didactic cu prestigiu în țară și în străinătate și pe o infrastructură adecvată unui proces educațional desfășurat în cele mai bune condiții. Într-o prezentare a Facultății de Medicină Generală este interesant că se arată pregătirea superioară a cadrelor didactice „ce provin din învățământul superior medical de stat”. Erau deja prea multe instituții de învățământ și prea puține cadre didactice și desigur prea puține cu o pregătire de nivel înalt, o atracție pentru studenți. București, Cluj-Napoca și Iași erau centre universitare care în general atrăgeau un număr consistent de studenți din întreaga țară (Ianoș 2010). Desigur, erau și alte argumente aduse în favoarea studierii la această instituție de învățământ superior particular, la fel cum s-a întâmplat și pentru alte instituții („diplomații facultății își pot desfășura activitatea în circumscripții medicale, policlinici, spitale de stat și particulare, cabinete proprii”) (Ghidul 1993).

Concluzii

Învățământul superior după 1989 a înregistrat mai multe modificări necesare pentru a marca trecerea la regimul democratic. Nevoile societății au impus mai multe transformări, dar nu toate au putut fi puse în aplicare cu ușurință. În articol a fost urmărită situația învățământului superior de medicină și farmacie în anii 1990-1994, sistemul medical fiind unul dintre pilonii de dezvoltare armonioasă ai unei societăți, alături de învățământ. Au fost utilizați în principal indicatorii statistici (numărul total de studenți, studenți în anul I, situația studenților pe genuri), cu apel comparativ și la anul 1989, dar în atenție a fost și prezentarea modificărilor de rețea universitară, inclusiv la nivel structural intern (facultăți, profiluri, specializări).

Învățământul superior de medicină și farmacie de stat a fost desfășurat prin mai multe centre universitare. Dacă în anul 1989 erau patru institute de medicină și farmacie la București, Cluj-Napoca, Iași și Târgu Mureș, un institut de medicină la Timișoara și o facultate de medicină la Universitatea din Craiova, în perioada analizată rețeaua de instituții a arătat astfel: Brașov (facultate de medicină înființată la universitate în anul 1992), București, Cluj-Napoca, Constanța (facultate de medicină la universitate înființată 1990), Craiova, Iași, Oradea (facultate de medicină la universitate înființată 1991), Sibiu (1990), Târgu Mureș și Timișoara (instituție transformată în universitate de medicină și farmacie). În general, la universitățile de medicină și farmacie s-a preferat structura de trei facultăți (Medicină, Stomatologie și Farmacie), chiar dacă au mai fost înființate alte noi facultăți (Bioinginerie Medicală la Iași și Fiziokinetoterapie la București). În perioada 1990-1994, noile centre ale învățământului de medicină și farmacie au fost înființate prin includerea în structura de universitate a unei facultăți de medicină (Brașov, Constanța, Oradea, Sibiu), așa cum se întâmpla încă din anul 1970, la Craiova.

Din punctul de vedere al numărului de studenți, cel mai important centru universitar a fost Bucureștiul. Pe drept cuvânt se poate scrie că în învățământul superior în general se observă „hipertrofierea capitalei în raport cu celelalte centre universitare” (Ianoș 2010: 36). Importante au fost însă și Cluj-Napoca și Iași, și ele surse de atracție pentru studenți în învățământul de medicină și farmacie.

Dintre profilurile de specializare ale învățământului de medicină și farmacie, cel de Medicină a fost cel mai important, urmat de Stomatologie și Farmacie. În mod corespunzător, cei mai mulți studenți au fost înscriși în facultățile de medicină, de altfel cel mai întâlnit tip de facultate.

În ceea ce privește specializările, trebuie menționat faptul că în total au fost 12 specializări în învățământul de medicină și farmacie: Medicină generală (1990), Pediatrie (1990), Medicină tradițională (1993), Fiziokinetoterapie (1994) și Bioinginerie medicală (1994), Stomatologie cu durata de școlarizare de 5 ani, Stomatologie cu durata de școlarizare de 6 ani (1993), Tehnică dentară cu durata de școlarizare de 2

ani (1993), Tehnică dentară cu durata de școlarizare de 3 ani (1994), Tehnică dentară cu durata de școlarizare de 5 ani (1993), Farmacie cu o durată de studiu de 5 ani (1990) și Farmacie cu o durată de studiu de 6 ani (1993). În unele dintre specializări nu au fost înregistrați studenți decât într-un singur an universitar în perioada analizată și în unele specializări nu erau înscriși decât câteva zeci de studenți, în raport cu specializarea Medicină generală, unde erau mii de studenți înscriși în anul I.

În învățământul superior de medicină și farmacie au fost înscriși în medie peste 23000 de studenți în perioada 1990-1994, cu o medie de 4960 per an universitar. Este de remarcat și creșterea în anul 1990 față de 1989 a numărului de studenți, ca o consecință directă a schimbării regimului politic și a unei încercări de reșezare firească a sistemului de învățământ în raport cu nevoile societății.

Mai este de notat și gradul important de feminizare în care se afla învățământul de medicină și farmacie. Cu excepția unor cazuri izolate la specializarea Stomatologie, în general cei mai mulți studenți în învățământul de medicină și farmacie erau de gen feminin (peste 60%).

În fine, un ultim aspect de menționat este introducerea învățământului superior particular. Pentru medicină și farmacie în anul 1993 au fost identificate 15 instituții de învățământ care ofereau acest tip de învățământ, dar cifrele de școlarizare erau în general inferioare celor de la universitățile de medicină și farmacie consacrate (București, Cluj-Napoca, Iași, Târgu Mureș și Timișoara).

Bibliografie

- AINS = Arhiva Institutului Național de Statistică, *Învățământul superior la începutul anului universitar, 1990-1994*.
- Gheboianu, Matei, 2023, „Începutul învățământului superior privat din România”, *Studii și articole de istorie*, nr. 90, 180-192.
- Ghidul 1993 = *Ghidul universităților particulare 1993-1994*, 1993, București: Editura ALL.
- Ianoș, Ioan (coord.), 2010, *Insertia teritorială a universităților din România*, București: Editura Universitară.
- Legea nr. 88 din 17.12.1993 privind acreditarea instituțiilor de învățământ superior și recunoașterea diplomelor.
- Maier, Valentin, 2023, „Evoluția rețelei de instituții de învățământ superior de stat în România postcomunistă”, *Studii și articole de istorie*, nr. 90, 193-215.
- Marin, Florea, 2004, *Facultatea de Medicină, școala medicală clujeană și spitalele din Cluj (1500-2000). Scurt istoric*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.
- Pavelescu, Florin-Marius, 2016, *Evoluția cadrului instituțional și dinamica sistemului educațional al României în secolul al XX-lea*, București: Expert.
- SANIC 1989 = Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, fond CC al PCR – Secția Propagandă și agitație, dosar nr. 117/1989.

Gabriela NISIPEANU¹
ICUB, Universitatea din București

IMPACTUL PROGRAMULUI TEMPUS ASUPRA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR DIN ROMÂNIA: RELANSAREA DISCUȚIILOR

Introducere

Programul TEMPUS² a fost aprobat în 1990 în contextul mai multor pachete de asistență propuse de instituțiile europene pentru Europa Centrală de Est. Conceput inițial cu perspectivă de cinci ani, programul avea scopul de a susține dezvoltarea sistemelor de învățământ superior și formare din statele fost comuniste. La finalul unei perioade de „probă” de trei ani, în 1993, activitatea a fost extinsă pentru încă patru ani sub denumirea de Tempus II și ulterior prelungit până la includerea treptată a statelor beneficiare în programul educațional european SOCRATES. În implementarea programului, comisia s-a bazat pe instrumente deja testate la nivelul comunității europene, respectiv proiecte și scheme de mobilități, ce au beneficiat de alocări redirecționate din PHARE³, pe baza unor priorități naționale stabilite la nivelul fiecărui stat beneficiar. După cum a fost cazul tuturor inițiativelor educaționale la nivelul comunității europene și, în acest caz, cooperarea trebuia să înceapă de la crearea de legături între universități (European Commission 1994e: 8), atât din statele membre cât și din cele beneficiare, și care se organizau împreună în consorții ce depuneau proiecte de finanțare.

Deși intrat într-un con de umbră, mai ales comparativ cu celelalte inițiative educaționale lansate în aceeași perioadă, despre impactul programului Tempus s-a scris, în general, în termeni optimiști, ca fiind „o forță formidabilă îndemnând oamenii să acționeze [...] ce a adus noi perspective, precum și mijloace și resurse umane. În acest sens, programul a devenit un fel de mit care promitea oamenilor un viitor. Astfel de mituri reprezintă o forță motrice dominantă într-o societate” (Arrouays 1996: 51-52). Studiile de impact și de evaluare, de asemenea, contribuie la menținerea acestei imagii favorabile. Un astfel de raport realizat în 1996 și care evalua nevoile restante ale

---

¹ Dr., ICUB, Universitatea din București.

² Numele programului este un acronim de la *Trans-European Mobility Scheme for University Studies*.

³ Programul PHARE („Asistență pentru Restructurarea Economiei în Polonia și Ungaria”), instituit prin Regulamentul Consiliului nr. 3906/89, a fost creat pentru a oferi sprijin economic în procesul de reformă din Polonia și Ungaria, prin finanțarea/ cofinanțarea proiectelor destinate restructurării economice. A fost ulterior deschis către toată Europa Centrală și de Est și a fost folosit ca un instrument de pre-aderare.

statelor beneficiare considera că Tempus „a generat un nivel ridicat de activitate care a avut un impact foarte pozitiv asupra procesului de inovare în învățământul superior” (Commission of the European Communities 1996b: 4). În mod similar, o monografie publicată cu ocazia a 20 de ani de existență a Tempus discută despre capacitatea programului de a răspunde la nevoi în schimbare, transformându-se, susținându-și partenerii prin asistență, tranziție, modernizare și reformă (McCabe, Ruffio, Heinämäki 2011). În general, indiferent de perspectiva analizată, majoritatea acestor studii discută despre trei nivele afectate pozitiv, respectiv un nivel individual (personal academic, studenți participanți la activități), unul instituțional (universități și alte tipuri de actori participanți în proiecte) și un al treilea-sistemic (sistemele naționale de învățământ din statele eligibile) (Education Audiovisual and Culture Executive Agency 2013). Aceste niveluri, cu inferențe evidente între ele, constituie punctul de pornire și pentru analiza curentă.

Astfel, scopul acestui studiu este de a readuce în discuție impactul programului Tempus, analizând cazul specific al României și luând în considerare cele trei niveluri de analiză: individual, instituțional și sistemic. Pentru a realiza acest lucru, vom clarifica mai întâi aspectele privind evoluția și mecanismele de funcționare ale programului, vom inventaria principalele rezultate obținute din implementarea sa în România și vom contextualiza aceste aspecte în raport cu întreaga sa implementare în Europa Centrală și de Est. Pentru a atinge aceste obiective, ne propunem să răspundem următoarelor întrebări de cercetare:

1. Care au fost mecanismele de funcționare ale programului Tempus și cum s-au schimbat acestea în timp?
2. Care au fost principalele rezultate obținute prin implementarea programului Tempus la nivelul învățământului superior din România?
3. Având perspectiva asupra rezultatelor obținute din implementarea programului și pornind de la evaluările realizate anterior, cum s-a resimțit impactul programului la nivel individual, instituțional și sistemic?

Fiecare dintre aceste întrebări va fi discutată într-un subcapitol dedicat. Datele prezentate prin acest studiu sunt rezultatul unei analize documentare extinse ce a inclus documentele cheie emise în constituirea și implementarea programului, respectiv în intervalul 1989 (înființarea programului) și 2004 (evaluarea celei de-a doua fază a programului, ultima din care a făcut parte România). Astfel, analiza s-a bazat pe mai multe surse, inclusiv documente legislative privind aprobarea și prelungirea Tempus, ghidurile anuale ale programului pentru perioada 1994-2001, compendiile de proiecte și ghidurile de bune practici, rapoartele de evaluare publicate anual între 1990-2000, rapoartele intermediare și finale pentru diverse faze ale programului, fișele de țară, precum și rapoartele realizate în urma vizitelor la fața locului de către evaluatorii europeni. Surse suplimentare au inclus comunicate de presă, studii oficiale și analize relevante privind funcționarea programului, și paginile

web arhivate ale European Training Foundation și Biroul Tempus România. Din aceste surse am extras și centralizat într-o bază de date rezultate relevante pentru implementarea programului, inclusiv o listă a proiectelor Tempus cu participare românească, pe baza căreia am organizat ulterior argumentele privind impactul programului.

Prezentarea generală a programului

Discuțiile privind crearea unui program educațional de către Comunitatea Europeană orientat înspre Europa Centrală și de Est (ECE), au început în anul 1989 pe fondul schimbărilor de regim ce se extindeau rapid în regiune. Programul a fost aprobat oficial pe 7 mai 1990, prin Decizia 90/233/CEE, ca un instrument de mobilitate trans-europeană pentru învățământul superior, destinat să sprijine reforma educației în statele fost comuniste. În contextul tranziției politice și economice ce avea loc în aceste țări, sistemele de învățământ superior erau văzute ca o parte importantă în restructurarea economiilor naționale și un domeniu de cooperare strategică, fiind considerat că „*prin mobilizarea rapidă a resurselor universitare și de formare profesională în vederea cooperării pe întreg continentul, programul va reprezenta probabil o forță extrem de importantă pentru creșterea pozitivă și stabilitate în ceea ce rămâne o zonă geopolitică interesantă, dar nu mai puțin incertă*” (Erasmus Bureau 1990: 1). În această situație, Comisia a optat să vină cu o „*soluția personalizată*” problemelor și nevoilor din aceste state în loc de a le integra în arhitectura de programe existentă aflată încă la început (European Commission 2006: 126). Principalul avantaj al acestei abordări a fost că programul Tempus, deși complementar și inspirat din programul ERASMUS, a beneficiat de resurse financiare superioare acestuia.

Cu toate că inițial programul a fost creat pentru a oferi asistență Ungariei și Poloniei, destinația acestuia s-a schimbat imediat. Astfel, în perioada 1990-1992 are loc o etapă de extindere, în care numărul statelor beneficiare a crescut la zece⁴, incluzând treptat toate statele fost comuniste din regiune, cu condiția ca acestea să devină mai întâi beneficiare de fonduri PHARE. În paralel, începând cu 1993, prin componenta Tempus-Tacis programul a fost deschis și statelor ex-sovietice. Rezultatele obținute în primii ani de implementare a programului au fundamentat adoptarea unei noi faze prin Decizia Consiliului 93/246/CEE din 29 aprilie 1993. Deși similar prin mecanismele sale, în această a doua fază a programului se implementează mai multe măsuri inclusiv prin care să se crească rolul și competențele statelor beneficiare în gestionarea proiectelor. Între 1997 și 1999, Tempus a trecut printr-o etapă de

---

⁴ În perioada mai 1990-martie 1992 numărul de state beneficiare TEMPUS a crescut de la două la zece, lista de state eligibile incluzând: Albania, Bulgaria, Cehoslovacia (ulterior Cehia și Slovacia), Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia și Slovenia.

tranziție, în cadrul căreia statele incluse inițial în program au fost integrate treptat în programul SOCRATES. Această modificare nu reflectă doar progresele realizate de aceste state în procesul de integrare europeană dar și încrederea că acestea au o capacitatea instituțională necesară pentru a participa la activități SOCRATES, inclusiv în ceea ce privește gestionarea complexă a fluxurilor de mobilități studențești ERASMUS. După anul 2000, odată cu lansarea celei de-a treia faze Tempus, programul capătă o dimensiune globală⁵.

Revenind la scopul și obiectivele programului, luând în considerare contextul socio-economic dificil din Europa Centrală și de Est, Tempus și-a propus să sprijine reformarea învățământului superior din țările eligibile. Obiective specifice propuse în diferitele etape ale programului s-au bazat pe cooperarea cu statele membre ale comunității europene și implicit transfer de bune practici și expertiză. În prima fază se urmărea ca prin activitățile specifice ale programului să se contribuie la îmbunătățirea formării profesionale și educaționale în țările eligibile prin promovarea cooperării cu partenerii din Comunitate, să crească oportunitățile de predare și învățare a limbilor utilizate în Comunitate, precum și să se deschidă posibilitatea studenților din țările eligibile să studieze sau să efectueze stagii de practică în statele membre ale Comunității Europene, garantând egalitatea de șanse între sexe (Council of the European Communities 1990). Nu în cele din urmă, Tempus urmărea promovarea mobilității cadrelor didactice și a formatorilor, cu scopul de a consolida cooperarea educațională transnațională. Toate aceste oportunități erau bi-direcționale însemnând că și membrii instituțiilor academice din Comunitate puteau beneficia de experiențe similare în țările partenere din ECE. În cea de-a doua fază a sa, debutată în 1993, obiectivele programului au fost formulate mai specific înspre rezolvarea unor probleme caracteristice sistemelor de învățământ superior din statele beneficiare. Astfel, chiar dacă în continuare implementarea activităților programului se baza pe cooperarea țărilor partenere cu statele membre ale comunității, se urmărea totodată: *„susținerea statelor în rezolvarea unor probleme precum dezvoltare curriculară și revizuirea domeniilor prioritare, reforma structurilor și instituțiilor de învățământ superior și a managementului acestora și dezvoltarea formării profesionale bazate pe competențe pentru a aborda deficiențele din reforma economică [...]”* (European Council 1993: 36). Instrumentalizarea programului Tempus pentru a iniția și susține schimbarea la nivelul sistemelor de învățământ superior din statele partenere, consolidând totodată capacitatea acestora privind cooperarea europeană, devine și mai evidentă prin decizia de prelungire a programului Tempus din anul 1996, care viza, practic, pregătirea statelor pentru aderarea la Comunitatea Europeană, astfel încât să faciliteze accesul ulterior la programul SOCRATES (de exemplu, prin recunoașterea studiilor din străinătate, dezvoltarea serviciilor acordate studenților și

---

⁵ Decizia Consiliului 99/311/CE din 29 aprilie 1999 marchează începutul acestei de-a treia etape din parcursul Tempus.

înbunătățirea managementului universitar), managementul schimbării și diseminarea rezultatelor obținute anterior (European Council 1996: 5-7). În acest punct se poate aduce în discuție oarecare volatilitate în obiectivele programului cauzată de actualizarea de la o fază la alta a obiectivelor sale chiar și atunci când acestea nu au fost îndeplinite corespunzător anterior. În același timp, acest aspect ar putea susține caracterul dinamic al programului, care în opinia Comisiei „s-a adaptat încontinuu mediului în schimbare în care a operat” (Commission of the European Communities 1996b: 1).

Instrumentele programului Tempus au fost *împrumutate* de la alte inițiative educaționale europene și adaptate pentru a sprijini nevoile de reformă ale partenerilor din Europa Centrală și de Est. Efectul de modernizare era urmărit printr-o abordare de jos în sus, bazată pe transfer de cunoștințe și schimb de experiențe între persoane și instituții, cu precădere dinspre statele membre ale Comunității Europe (și eventual state din G24) înspre statele din Europa Centrală și de Est, practic beneficiarele programului. În mod concret, acțiunile programului au inclus, indiferent de etapa sa, proiecte europene comune, granturi pentru mobilități individuale și activități complementare. Începând cu cea de-a doua etapă, s-au finanțat suplimentar proiecte pentru măsuri compacte și rețele europene. Deși coordonat la nivel european, implementarea programului era flexibilă în funcție de nevoile specifice ale fiecărui stat. Această flexibilitate presupunea că la nivelul fiecărui stat se evaluau necesitățile naționale și se propuneau anumite priorități, la care proiectele depuse trebuiau să se încadreze, contribuind, astfel, la o anumită coerență a reformelor realizate în ciuda dispersării resurselor uneori înspre zeci de proiecte finanțate (unele noi și altele cărora li se prelungea finanțarea pentru mai mulți ani). Într-o anumită măsură, flexibile erau și alocările bugetare, deoarece fiecare stat decidea, în funcție de interesele sale, ce procent din fondurile PHARE de care beneficia, va fi redirecționat înspre programul Tempus.

Evoluția în timp a programului este marcată, de asemenea, de anumite modificări calitative, care au presupus inclusiv anumite redistribuiri de competențe între membrii parteneriatelor. Programul a trecut treptat de la inițierea de proiecte bazate pe oferta statelor membre ale Comunității la un model orientat spre priorități naționale și cerere venită dinspre statele partenere, sporind astfel relevanța pe plan local. După primele apeluri de proiecte, instituțiile din statele ECE au putut să-și asume rolurile de coordonatori și contractori de proiecte, roluri ce fuseseră inițial restricționate instituțiilor din statele membre. Mai mult, în unii ani, această prevedere a putut fi folosită ca un criteriu de departajare, atenuând una din principalele critici la adresa programului și contribuind la reducerea decalajelor de încredere și responsabilitate între statele membre și cele partenere și încurajând o colaborare echitabilă. Un semn de încredere în parteneri a fost reprezentat și de eliminarea necesității de a înnoi anual finanțarea proiectelor, care, începând cu ce-a de-a doua fază Tempus, beneficiau de o finanțare multianuală de până la 3 ani, degrevând astfel

din încărcătura birocratică asociată gestionării programului. În timp, s-a diminuat gradul de dispersare a resurselor, deoarece programul a început să se axeze pe inițiative bazate pe obiective strategice clare, aliniate și la prioritățile educaționale europene. În mod similar, chiar dacă programul a continuat să se bazeze pe principiul subsidiarității, reformele fiind determinate de jos în sus, o dimensiune de sus în jos a fost adăugată prin lansarea proiectelor de tip măsuri compacte, care au presupus măsuri sistemice. Peste 400 de astfel de proiecte au fost finanțate, urmărind obiective precum îmbunătățirea managementului universitar, îmbunătățirea relațiilor dintre universități și alți membri ai comunității internaționale, reforme la nivelul sistemului național de educație sau facilitarea legăturilor cu economia și cu societatea. Pentru a contribui la sustenabilitatea cooperării internaționale, în faza a doua au fost finanțate proiecte pentru susținerea formării unor rețele europene pe baza cărora s-au construit ulterior fluxurile de mobilități ERASMUS. În total, 168 de astfel de rețele au beneficiat de finanțare.

Cumulat, în cei 10 ani de implementare ale Tempus au fost aprobate peste 1900 de proiecte europene comune (750 în prima fază și 1179 în faza a doua). Aceste proiecte au fost gestionate de consorții, care includeau în mod obligatoriu parteneri din Europa Centrală și de Est considerați beneficiari precum și instituții din statele membre ale Uniunii Europene. În funcție de obiectivele proiectului, din consorțiu puteau face parte și alte tipuri de organizații, inclusiv instituții publice sau companii. Performanța statelor beneficiare de fonduri Tempus a variat semnificativ, reflectând, în primul rând, diferențe în alocarea bugetară aferentă programului. Astfel, Polonia a avut cea mai semnificativă participare, cu 581 de proiecte finanțate reprezentând 33,18% din bugetul total alocat, în timp ce România s-a clasat pe locul al doilea, cu 16,44% din buget și 261 de proiecte finanțate. În schimb, țări mai mici precum Estonia, Letonia și Lituania reprezintă sub 3% din alocările bugetare aferente programului, cu toate că această valoare se temperează dacă ne raportăm la dimensiunea lor și la alocările PHARE. Deși nu am reușit să identificăm date concrete, din descrierile instituțiilor europene incluse, în rapoartele de evaluare ale programului reiese că majoritatea instituțiilor de învățământ superior din statele beneficiare au participat în cel puțin un proiect Tempus. De cealaltă parte, dintre statele membre, Marea Britanie a avut cea mai consistentă prezență, instituțiile britanice participând în mod constant la mai mult de jumătate din proiecte. Performanțe similare au avut și Germania și de Franța, prezente de asemenea în aproximativ 50% dintre proiecte. În Italia și Spania, țări de altfel cu o performanță remarcabilă în programul SOCRATES, interesul privind participarea a fost mai degrabă scăzut.

Tabel 1. Indicatorii cheie privind performanța statelor beneficiare de fonduri TEMPUS

Țara	Bugetul alocat	Numărul total de proiecte finanțare	Numărul total de fluxuri de mobilitate efectuate	Numărul total de mobilități individuale
Bulgaria (1991-1999)	66.3	211	11,599	1088
Cehia (1990 ca parte a Cehoslovaciei -1999)	52.5	155	5,052 ⁶ + 8,557	600
Estonia (1992-1999)	10	54	1,608	401
Letonia (1992-1999)	12.5	49	2,737	456
Lituania (1992-1999)	17.3	62	2,938	324
Polonia (1990-1999)	211.9	581	40,445	3345
România (1991-1999)	105	261	17,397	1411
Slovacia (1990 ca parte a Cehoslovaciei-1999)	40	143	5,462	444
Slovenia (1991 ca parte a Iugoslaviei-1999)	14.9	13	3,014	502
Ungaria (1990-1999)	108.2	373	24,114	1112

Sursă: generat de autor pe baza *Rapoartelor de evaluare anuale ale programului TEMPUS*

Rezultatele implementării în România

a) Starea învățământului superior

Luând în considerare nevoia acută de ajutor economic și social pentru restructurarea statelor din Europa Centrală și de Est, Tempus a fost propus ca o măsură de a asista aceste țări prin promovarea cooperării în învățământul superior (European Commission 1994e: 27). Necesitatea unui astfel de program era validată de situația precară în care se aflau multe dintre instituțiile de învățământ superior din regiune. Acestea fuseseră profund marcate de regimurile totalitare și prezentau mai multe puncte nevralgice, descrise astfel într-o analiză ulterioară a Tempus:

„Educația era centralizată. Contactul cu alți parteneri din societate fusese restricționat de autoritățile naționale. Programele academice erau lungi și foarte specializate. [...] Științele teoretice și aplicate aveau prioritate. Accentul era pus pe cunoștințe doar pe „know-how” și pe „învățare pe de rost”, doar pe practică. Învățarea limbilor străine a fost dominată de rusă, iar comunicarea în alte limbi a fost inițial dificilă. [...] Chiar dacă științele teoretice și aplicate erau prioritare, laboratoarele nu aveau adesea echipamentul

⁶ Valoarea corespunde mobilităților efectuate de Cehoslovacia.

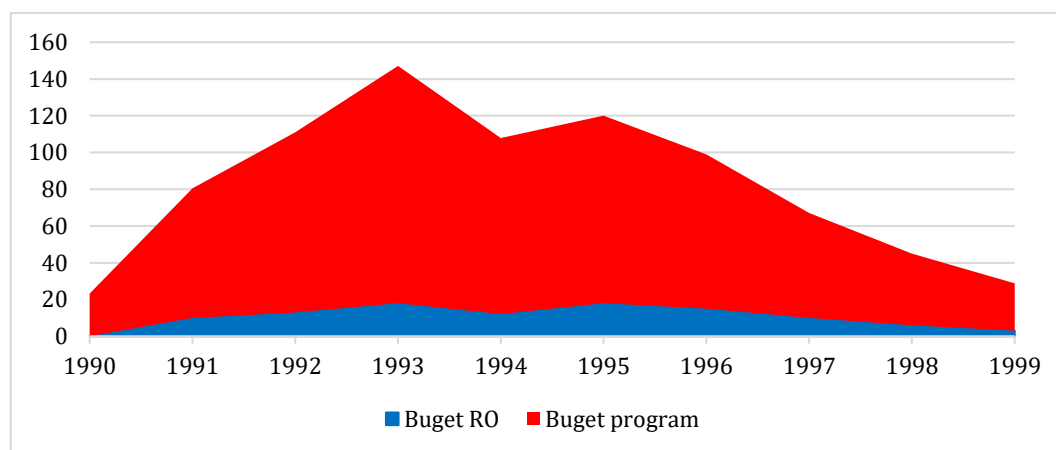
necesar. Bibliotecile erau, de asemenea, limitate în conținut la ceea ce respecta ideologia oficială. După o perioadă inițială, ideală din punct de vedere al investițiilor tehnologice în infrastructura universitară, sursele de finanțare au fost epuizate. Accesul la cele mai noi inovații tehnologice era dificil. Universităților le lipseau adesea calculatoare și fax-uri și echipamente moderne de laborator pentru activități de predare și cercetare” (McCabe, Ruffio, Heinämäki 2011: 8-9).

Situația învățământului superior românesc confirmă această descriere. Înainte de 1989, învățământul superior românesc era puternic politizat, centralizat și planificat. Contactele cu comunitatea academică externă erau practic inexistente sau cel mult limitate la spațiul comunist. Accesul în învățământul superior fusese restricționat, iar pofilele tehnice erau prioritizate. Cercetarea era subfinanțată și deconectată de la rețelele globale. Astfel de politici au lăsat urme persistente. La începutul tranziției, în ciuda interesului pentru educația terțiară al populației (cresc înmatriculările și apar simultan noi instituții de învățământ superior) resursele disponibile erau limitate și nu acopereau pe deplin nevoile de reformă și modernizare. Mai mult, aceste reforme au început târziu. Prima lege care se ocupă în mod explicit de reglementarea unor aspecte legate de învățământul superior a fost Legea privind acreditarea instituțiilor de învățământ superior și recunoașterea diplomelor adoptată în 1993⁷. A mai trecut ceva timp până când a fost adoptată o nouă Lege a educației abia în 1995, iar până atunci, educația a fost reglementată în principal prin legislația secundară și modificările aduse fostei legi comuniste.

Pe fondul acestor neajunsuri, România și-a început participarea la activitățile Tempus în 1991, după ce în 1990 a devenit beneficiar al fondurilor PHARE. Infrastructura necesară pentru implementarea programului a fost creată prin *Hotărârea Guvernului nr. 682/1991 privind înființarea structurilor Tempus în România*. Cadrul instituțional conceput pentru implementarea activităților specifice programului a inclus o comisie națională Tempus, un birou Tempus și o comisie consultativă pentru Tempus. Aceste instituții au fost create pornind de la recomandările specifice ale Comisiei ce vizau infrastructura națională necesară pentru cooperarea europeană în domeniul educației. Primii ani de cooperare au fost dificili, aspect caracteristic tuturor statelor din regiune. Conform evaluării primei faze a programului Tempus, intenția Comisiei Europene era să treacă de la „*asistență la parteneriat*” în ceea ce privește gestionarea programului, însă aceeași evaluare constata că „*rolul Uniunii Europene este uneori încă prea prescriptiv*”⁸. Țările din Europa Centrală și de Est au avut nevoie de câțiva ani de practică pentru a dobândi competențele și cunoștințele necesare pentru administrarea locală a programelor educaționale europene.

⁷ Legea nr. 88/1993.

⁸ Commission of the European Communities, 1996, *Evaluation of the First Phase of Tempus*, Luxembourg. Office for Official Publications of the European Communities, p. 10.

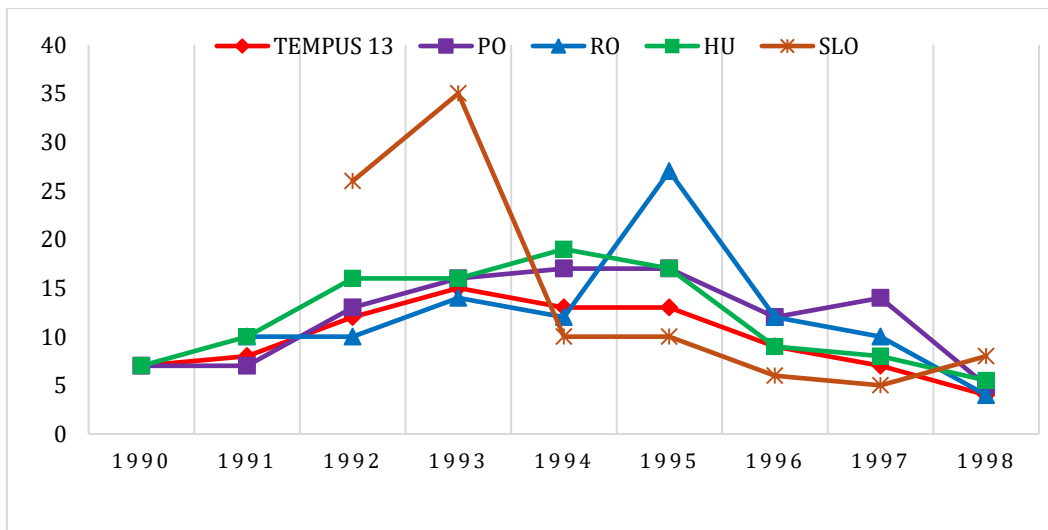
b) Buget, proiecte și priorități naționale**Figura 1.** Evoluția bugetului Tempus în total și în România

Sursă: generat de autor pe baza *Rapoartelor de evaluare anuale ale programului Tempus*

În total, în perioada 1991-1999 România a beneficiat de 105 milioane de euro pentru finanțarea activităților prin intermediul programului Tempus. După cum am menționat anterior, bugetul pentru activitățile Tempus este determinat de doi factori: bugetele naționale PHARE și Tacis, stabilite anual de Comisie, și apoi în funcție de proporția din aceste fonduri pe care fiecare stat beneficiar decide să o aloce activităților Tempus. În cazul României, în primii ani (1991-1995), alocarea bugetară a fost mai consistentă, reprezentând în mod constant peste 10% din fondurile PHARE alocate țării. Scăderea ulterioară a bugetului este cauzată atât de scăderea fondurilor PHARE disponibile la nivel național cât și de reducerea treptată a participării la activități Tempus pe fondul tranziției înspre SOCRATES. Chiar și așa, dacă cumulăm toate sumele redirecționate către Tempus de către statele beneficiare, pe baza alocărilor proprii România ar deține o cotă de aproximativ 15% din total. În figura de mai jos putem observa că în majoritatea anilor România se află fie peste fie în proximitatea cotei generale de alocare fonduri PHARE către Tempus, chiar dacă cu o contribuție mai redusă decât a Ungariei și Poloniei. La nivelul întregului program 724,75 milioane de euro au fost redirecționați pentru finanțarea activităților.

Cea mai consistentă parte a bugetului Tempus mergea înspre finanțarea proiectelor europene comune. Datele obținute din rapoartele de evaluare anuale arată că la finalul perioadei de implementare Tempus, în total au fost finanțate 261 de proiecte cu participare românească, reprezentând aproximativ 14% din numărul total de proiecte (din totalul de 1927). În acest context România a fost a treia cea mai performantă țară, după Polonia care a participat la 581 de proiecte europene comune și Ungaria cu 373 de proiecte. Cele mai multe proiecte noi aprobate au fost chiar în

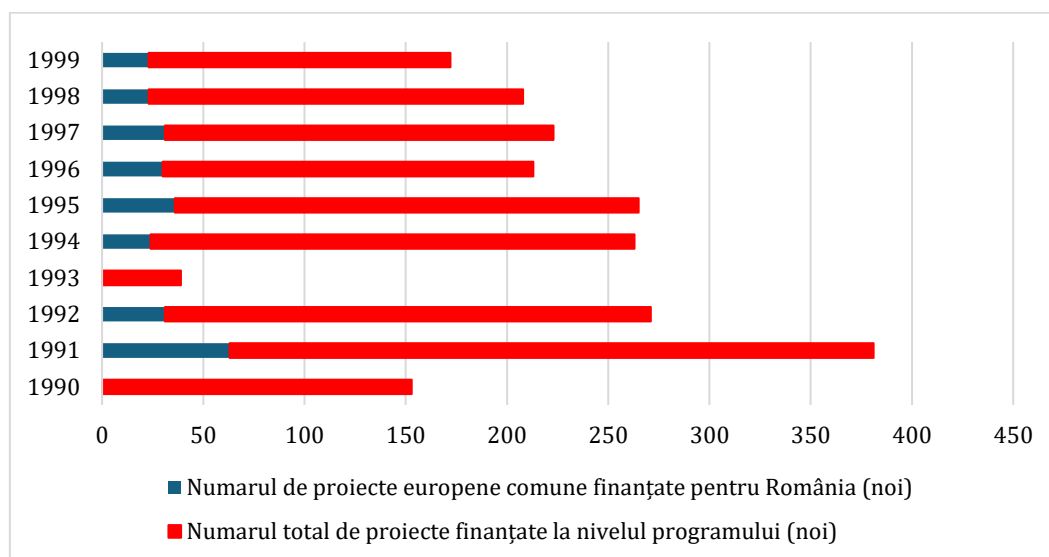
anul de debut al implementării, respectiv în 1991 când 63 de inițiative au fost finanțate. După acest moment, numărul variază în jur de 20-30 de proiecte cu mențiunea că majoritatea propunerilor aveau implementare multianuală, ceea ce înseamnă că se continuau pentru cel puțin încă un an. Dacă ne raportăm la acest aspect, atunci în anul 1997 au fost implementate cele mai multe proiecte, respectiv 94, cu toate că dintre acestea doar o treime erau proiecte noi. Costurile de funcționare ale proiectelor cu finanțare multianuală acopereau cea mai semnificativă parte a bugetului. În mod extrem, în anul 1993 în ciuda creșterii fondurilor disponibile, bugetul a fost de ajuns pentru a acoperi necesitățile proiectelor finanțate anterior, astfel încât mai multe state, printre care și România nu au mai lansat un apel pentru propuneri noi.

Figura 2. Procente alocate din Phare către Tempus
(în general și în România, Polonia, Ungaria și Slovacia)

Sursă: generat de autor pe baza *Rapoartelor de evaluare anuale ale programului Tempus*

În mod obligatoriu, era necesar ca proiectele depuse de un consorțiu să răspundă priorităților naționale ale țărilor partenere. Această prevedere nu asigura doar relevanța și impactul la nivel local ci și o coerență la nivelul tuturor proiectelor aprobate. Propunerile individuale de proiect trebuiau să se alinieze acestor priorități, care erau revizuite anual de autoritățile naționale și de Comisia Europeană. Această abordare garanta că proiectele finanțate prin Tempus contribuie la cadrul de restructurare a învățământului superior, stabilit de fiecare țară în funcție de nevoile sale specifice.

Figura 3. Numărul de proiecte europene comune nou finanțate (în general și în România)

Sursă: generat de autor pe baza *Rapoartelor de evaluare anuale ale programului Tempus*

În ceea ce privește conținutul acestor priorități, din consultarea ghidurilor solicitantului publicat anual în perioada 1994-1999, reies două categorii, și anume priorități privind reforma sistemului național de învățământ superior din România (prezente în toate ghidurile) și priorități privind pregătirea României pentru integrarea europeană (în ultimele trei ghiduri). Pentru prima categorie, prioritățile includeau dezvoltarea învățământului superior de scurtă durată în anumite domenii, dezvoltarea în continuare a cursurilor și a curriculumului în domenii specifice, inclusiv programe de masterat, dezvoltarea cooperării între universități și întreprinderi, restructurarea managementului universitar (inclusiv administrația universitară, finanțele, organizarea centrelor de cercetare multidisciplinară, infrastructura), promovarea mobilității studenților, inclusiv crearea de rețele de studenți. A doua categorie includea priorități precum pregătirea pentru participarea la programele europene în domeniul educației prin proiecte de mobilitate, stabilirea bazelor pentru integrarea europeană – inclusiv crearea unor cursuri specifice, implementarea sistemelor modulare la nivel instituțional, a creditelor transferabile precum și promovarea asigurării calității. În ceea ce privește eventuale domenii de interes, s-a vizat dezvoltarea competențelor de traducere și interpretare pentru limbile oficiale ale Uniunii Europene (la nivel de licență sau prin cursuri postuniversitare intensive/extensive) precum și armonizarea curriculumului pentru profesiile reglementate la nivelul UE. Priorități similare au fost stabilite și pentru alte țări din regiune, în funcție de nevoile lor de reformă și de progresul lor în agenda de integrare europeană.

Se menționează de asemenea că aveau prioritate acele proiecte în care coordonatorul era o universitate românească, acelea în care participau două sau mai multe universități românești și/sau cele în care existau parteneri din afara învățământului superior. Acest lucru ar trebui să conducă la dezvoltarea managementului universitar și să încurajeze cooperarea în cadrul și în afara sistemului de învățământ superior românesc. Astfel de prevederi au fost respectate în mod riguros. De exemplu, pentru anul academic 1994/1995, 83% dintre noile proiecte acceptate pentru finanțare erau coordonate de instituții românești, iar 92% dintre acestea implicau mai mult de o instituție românească (Commission of the European Communities 1995a: 40). După 1996/1997, au fost adăugate criterii suplimentare cu privire la asigurarea calității.

Astfel, proiectele nu doar sprijineau modernizarea educației, ci și facilitau integrarea învățământului superior din țările partenere în spațiul educațional european, respectând cerințele și obiectivele naționale. Pornind de la aceste priorități, s-au conturat două tipuri de proiecte: proiecte academice și proiecte care vizau managementul universitar. Proiectele din prima categorie se concentrau mai degrabă pe dezvoltarea curriculumului în anumite domenii în funcție de cerințele și necesitățile naționale. Totodată, în contextul discuțiilor privind aderarea la Uniunea Europeană și a strategiei adiacente, aceste proiecte au presupus formarea funcționarilor publici naționali și locali și a asociațiilor profesionale în vederea punerii în aplicare a „consolidării instituționale” (European Commission 1998: 9) dar și în vederea interacțiunii eficiente cu instituțiile europene și celelalte state membre. Într-un document care rememorează cele mai importante momente din evoluția Tempus cu ocazia împlinirii a douăzeci de ani de funcționare a programului este redat un exemplu ilustrativ pentru astfel de contribuții ale programului. Este vorba despre înființarea Departamentului de Limbi Moderne Aplicate în cadrul Universității Babeș-Bolyai din România, considerat de autori ca fiind primul program de traducere din România având scopul de a pregăti studenții pentru cerințele legate de aderarea la UE și care au studiat materii precum economia, dreptul și relațiile internaționale, precum două limbi străine (McCabe, Ruffio, Heinämäki 2011: 29-30). Pentru a întări contribuția proiectului în procesul de pre-aderare al României este inclus un citat al doamnei Rodica Baconsky, coordonatoarea proiectului, pe care îl redăm întocmai:

„în contextul aderării României la UE, LMA Cluj-Napoca a pus la dispoziție un număr considerabil de traducători profesioniști care au lucrat mult și din greu la traducerea acquis-ului comunitar în limba română în timpul procesului de aderare. Mulți dintre traducătorii români din instituțiile UE de la Bruxelles sunt absolvenți ai acestui curs” (McCabe, Ruffio, Heinämäki 2011: 30).

Proiectele care vizau managementul universitar s-au concentrat pe reformarea instituțiilor partenere la nivel central și au vizat aspecte precum întărirea sistemelor

interne de asigurare a calității, planificarea strategică în universități sau dezvoltarea componentei de învățare continuă.

De asemenea, fiecare proiect era asociat cu un anumit domeniu. Până în 1998, majoritatea proiectelor veneau din domenii tehnice- inițial tehnologie, inginerie și informatică și ulterior regrupate în științe aplicate. Domeniul management și afaceri s-a aflat în mod constant pe a doua poziție, deși la jumătate ca număr de proiecte, în timp ce a treia poziție a fost ocupată alternativ fie de științe sociale fie de științe medicale. Științele umaniste, limbile străine și educația au beneficiat în general de mai puține proiecte finanțate. Este dificil de urmărit evoluția în timp a acestor domenii deoarece acestea au fost regrupate aproape în fiecare an și au fost dependente de prioritățile naționale. Din acest motiv, în 1994 avem 6% din proiecte finanțate în domeniul științe ale mediului sau în 1996 13% pentru formarea profesională a cadrelor didactice, fără a avea continuitate însă. Menționăm totodată că suprafinanțarea domeniului tehnic nu este caracteristică doar României, ci se aplică majorității statelor din regiune.

c) Universități și parteneriate

Proiectele europene comune se implementau de către consorții, formate din cel puțin două instituții (dintre care cel puțin o instituție de învățământ superior, precum și companii sau alt tip de organizație în funcție de necesitățile proiectului) și cel puțin o universitate dintr-o țară parteneră, fără o limită superioară în ceea ce privește numărul de parteneri. Din consorțiile care implementau proiecte în România au făcut parte cel mai des instituții/ organizații din Franța, peste 400 de astfel de participări (cu mențiunea că au fost luate în calcul de mai multe ori proiectele multianuale). Pe următoarele poziții, se află la distanță apropiată între ele dar la jumătate față de implicarea franceză, instituții din Marea Britanie și Italia, ambele cu peste 200 de participări. Dacă participarea britanică era cumva previzibilă dată fiind implicarea lor covârșitoare în peste 50% din toate proiectele, participarea italiană este mai surprinzătoare având în vedere implicarea lor mai redusă în TEMPUS. Mai regăsim o prezență puternică a instituțiilor/ organizațiilor din Belgia, Germania și Spania- toate cu peste 100 de parteneri.

De cealaltă parte, din România au participat în mod constant, cu diferite grade de implicare, peste jumătate din instituțiile de învățământ superior public. În 1995, anul de maximă participare, peste 60% din universitățile publice participau în cel puțin un proiect. Numărul de participări a fost însă mult mai mare, proiectele beneficiind de un număr ridicat de parteneri din mediul privat (companii) sau guvernamental (ministere, agenții ale statului etc.). Redăm mai jos evoluția în timp a participării partenerilor români la proiecte TEMPUS:

Tabel 2. Evoluția numărului de participanți la proiecte Tempus din România

Număr participanți	1992	1994	1995	1996
Total participanți din România:	28	135	190	341
- din care instituții de învățământ superior:	27	32	38	36
- din care alt tip de instituții, inclusiv instituții guvernamentale sau companii:	1	103	158	305

Sursă: generat de autor pe baza *Compendiilor anuale de proiecte Tempus* (valorile pot varia în funcție de sursă)

Implicarea universităților românești în proiectele Tempus nu este uniformă, se poate observa o variație semnificativă în gradul de participare între diferitele instituții de învățământ superior. În timp ce unele universități, în special cele din centre universitare mari și cu vechime, au o implicare activă și constantă, de multe ori având și rol de coordonare, altele se remarcă printr-o prezență mai redusă sau ocazională sau își cresc progresiv implicarea. Aceste diferențe pot fi determinate de mai mulți factori, precum resursele disponibile, capacitatea de socializare internațională inclusiv contactele personale ale personalului academic, domeniile de specializare și convergența acestora la prioritățile naționale. În tabelul de mai jos redăm lista celor mai performante instituții de învățământ superior românești în ceea ce privește implicarea în proiecte Tempus.

Tabel 3. Topul celor mai performante universități în funcție de participarea la proiecte Tempus (include și participarea la rețele europene și alte tipuri de proiecte)

Instituție	1992	1994	1995	1996	Total
Universitatea din București	21	13	21	19	74
Universitatea Politehnică din București	17	11	21	19	68
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași	8	12	19	22	61
Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca	13	11	16	21	61
Universitatea Tehnică din Timișoara	6	10	14	15	45

Sursă: generat de autor pe baza *Compendiilor anuale de proiecte Tempus* (valorile pot varia în funcție de sursă)

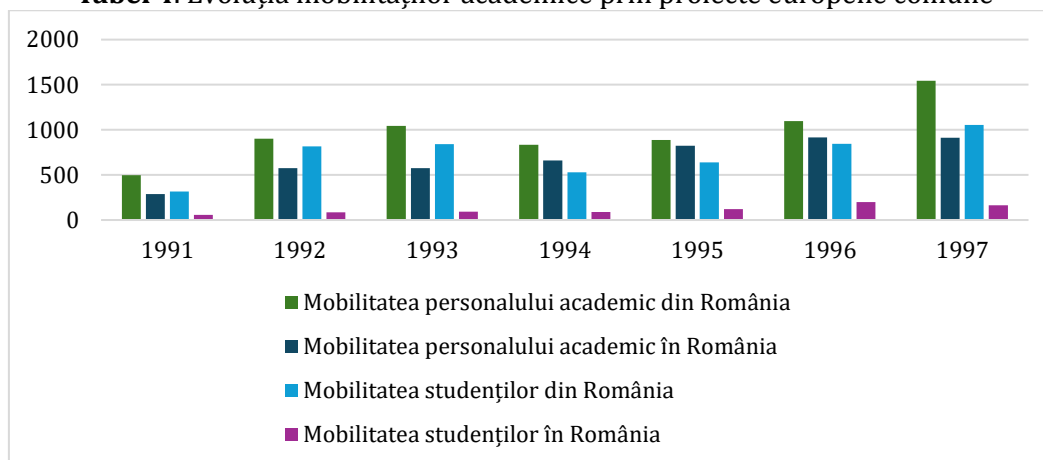
d) Fluxuri de mobilități

În cadrul programului, mobilitatea academică a fost susținută atât pentru cadre didactice cât și pentru studenți prin două măsuri distincte, fie în cadrul proiectelor europene comune, fie prin granturile de mobilitate individuale. În valori absolute, au

fost finanțate peste 25.000 de mobilități, majoritatea covârșitoare a acestora fiind realizate în contextul proiectelor (91%). Pentru comparație, menționăm că în cazul Poloniei au fost realizate aproximativ 44.000 de mobilități, în cazul Ungariei aproximativ 25.200, iar în cazul Bulgariei aproximativ 12.600. Revenind la contextul românesc, pentru proiectele realizate în cadrul proiectelor europene comune se cuvin următoarele mențiuni:

- Fluxurile de mobilități academice cumulate au crescut constant, de la 1.158 de participanți în 1991 la un maxim de 3.673 de participanți în 1997.
- Cele mai mari valori au fost înregistrate de componenta destinată cadrelor didactice mobile din România unde au fost înregistrate 9.250 stagii de mobilitate.
- Cele mai mici valori sunt reprezentate de studenții veniți într-un stagiu în România, puțin peste 1000 de studenți (aproximativ 4% din total) au efectuat un stagiu de mobilitate în România în cei 7 ani de implementare.
- Raportul de mobilitate este de 2,25, în defavoarea României, însemnând că pe toată perioada analizată mai multe persoane au plecat decât au venit. Acest aspect era de anticipat dat fiind designul programului.

Tabel 4. Evoluția mobilităților academice prin proiecte europene comune

Sursă: generat de autor pe baza *Rapoartelor de evaluare anuale ale programului Tempus*

Pentru a contextualiza corespunzător rezultatele obținute, este important de menționat că, odată cu implementarea mobilităților ERASMUS, România a construit mai departe pe fluxurile stabilite prin TEMPUS. Astfel, primul an de implementare ERASMUS a debutat direct cu 1.250 de studenți *outgoing* și 116 *incoming*. În anul următor, au fost 1.699 și 208 de participanți. Pe componenta destinată profesorilor, fluxurile de mobilități nu au mai fost însă la fel de puternice. În 1999, 387 de mobilități ale cadrelor didactice din România au fost finanțate prin ERASMUS. Excludem de aici posibilitatea de a realiza mobilități prin alte programe.

Deși sursele consultate sunt lacunare în ceea ce privește destinațiile pentru aceste fluxuri de mobilități, având în vedere structura consorțiilor putem presupune în mod rațional că cele mai semnificative fluxuri de mobilitate s-au stabilit cu cei mai prezenți parteneri. În cazul României aceștia au fost: Franța, Marea Britanie, Italia, Belgia și Germania. Încheiem prin a sublinia de asemenea că în primul an de participare la mobilități ERASMUS cei mai mulți studenți români au plecat către destinații similare, respectiv Franța, Germania, Italia, Belgia și Grecia. Pe de altă parte, din cei 116 studenți veniți pentru un stagiu în România, majoritatea au venit din Franța (33), Italia (25) și Germania (15).

Perspective privind impactul programului Tempus asupra învățământului românesc

Din rezultatele implementării activităților Tempus putem discuta despre un eventual impact al programului pe trei niveluri, respectiv individual, instituțional și sistemic. Aceste niveluri se influențează reciproc, de exemplu impactul la nivel individual multiplică transformările instituționale, care, la rândul lor, contribuie la reducerea decalajelor în întregul sistem educațional care astfel se resimte la nivel individual prin crearea unor contexte educaționale îmbunătățite. În acest context, atunci când analizăm impactul programului presupunem că proiectele implementate au generat efecte de durată, influențând nu doar beneficiarii direcți, ci și întreaga comunitate academică și mai departe întreg sistemul de învățământ național. Astfel, ne vom concentra mai degrabă pe ceea ce noi considerăm ca fiind beneficii concrete, identificabile prin relații de cauzalitate bazate pe rezultatele analizate.

Pornind de la o analiză a proiectelor implementate în România, impactul programului se evidențiază cel mai puternic în dezvoltarea de noi programe de studii, crearea unor centre de formare, și modernizarea/actualizarea curriculum-ului, rezultate obținute prin crearea și consolidarea unor parteneriate internaționale, precum și prin întărirea conexiunilor pe plan intern cu piața muncii. Astfel de proiecte au avut consecințe pe toate nivelele menționate. Pornind de la prioritățile naționale, prin implementarea acestor proiecte s-a îmbunătățit accesul la programe de studii relevante și cu conținut modern, instituțiile de învățământ superior și-au actualizat oferta educațională, conectând-o mai bine la cerințele pieței muncii, iar, la nivel sistemic, relevanța studiilor universitare a crescut semnificativ, adaptându-se mai bine la nevoile societății în tranziție, și crescându-se compatibilitatea cu sistemele de învățământ superior din alte state europene.

Crearea sau modernizarea unor programe de studii s-a realizat și pentru a răspunde nevoilor unei societăți aflate în proces de tranziție, având deci un efect dincolo de domeniul educației. Un exemplu concludent privind acest aspect l-am regăsit în raportul de implementare Tempus pentru anul 1991-1992, unde este

subliniat că în cazul României „nevoia de mai mulți asistenți sociali bine pregătiți a dus la solicitarea autorităților însele de a crea programe de studii în domenii care nu fuseseră niciodată predate anterior în învățământul superior. În unele cazuri, acest lucru a condus la colaborarea dintre instituțiile de învățământ superior și organizațiile de ajutor umanitar” (Commission of the European Communities, 1993a: 21). Ulterior, această nevoie a fost acoperită prin două proiecte implementate în centre universitare diferite⁹ ¹⁰. Exemplul anterior nu este însă singular. Analizând lista de proiecte aprobate, găsim susținere pentru crearea unor programe noi în managementul activităților turistice¹¹, managementul sănătății publice¹², traducere și interpretare¹³, studii europene¹⁴, comerț intra-european¹⁵ sau geo-ecologie¹⁶ cărora li se adaugă dezvoltarea colegiilor¹⁷ în domenii precum bancar și financiar¹⁸, managementul producției¹⁹, audiologie²⁰, informatică aplicată²¹, electronică sau tehnologia materialelor²². Pe lângă inițierea unor programe de studii, prin proiectele Tempus s-a finanțat și crearea unor centre de formare, cum ar fi centrul universitar pilot pentru formare și asistență în domeniul managementului agricol²³, centrul universitar pentru educație continuă și inițială în managementul afacerilor și comunicare profesională²⁴ sau centrul pentru formare inițială și continuă în domeniul automatizării industriale²⁵, servind de asemenea un obiectiv utilitar.

⁹ JEP-3012-92: Cooperation in the training of social workers at Cluj, Romania.

¹⁰ JEP-3473-92: Professional education for social work in Romania.

¹¹ JEP-9498-1996: Creation d'un programme d'etudes (3 ans) en Gestion des Activites Touristiques.

¹² JEP-7094-1996: Developing the Health Care Management Training Component of Public Health Education in the Universities of Medicine and Pharmacy in Bucharest and Iasi.

¹³ S_JEP-03181-94: Creation of a university faculty of translation/interpretation at the Technical University of Timisoara in Romania.

¹⁴ JEP-7443-1996: Creation d'une ecole des hautes etudes europeennes comparees au sein de l'Universite de Cluj-Napoca.

¹⁵ JEP-7487-1996: Formation des cadres roumains specialises dans le commerce intra-europeen.

¹⁶ S_JEP-3526-94: Development of Geo-Ecology as a new specialization in ecological higher education in Romania – DEGEO.

¹⁷ O formă de învățământ de scurtă durată introdusă la începutul anilor '90.

¹⁸ JEP-9544-1996: Development of University Short Cycle Higher Education (colegii) in Banking and Finance

¹⁹ S_JEP-07324-94: Creation and development of higher education colleges in the area of production organisation and management in the Technical Universities of Timisoara, Cluj-Napoca and Iasi (Romania).

²⁰ JEP-11417-1996: Creation d'un Institut (College) d'Audiologie a l'Universite de Medecine et de Pharmacie „Carol Davila” de Bucarest.

²¹ JEP-11005-1996: Creation de 3 Colleges en Informatique Apliquee en Roumanie.

²² JEP-11226-1996: Model Center for Short Cycle Higher Education Courses in Material Technology; JEP-9464-1996: FIBACOR (Finances-Banques dans les Colleges Roumains).

²³ S_JEP-07848-94: Creation of a pilot university centre for training and assistance in the field of agricultural management.

²⁴ S_JEP-07415-94: Creation of a University-Enterprise Centre for continuing and initial education in the field of enterprise management and professional communication in Romania.

²⁵ JEP-3517-92: Creation of a centre for initial and continuous training of industrial automation (CIM) at the Technical University of Timisoara.

Impactul programului Tempus se reflectă clar și în modernizarea și adaptarea curriculum-ului la cerințele societății pieței muncii și la standardele educaționale moderne. Cel mai frecvent am identificat proiecte care propuneau dezvoltarea curriculum-ului în domenii precum economie, medicină și inginerie și promovând adesea abordări multidisciplinare. Aceste proiecte aveau ca scop modernizarea conținutului educațional și formarea cadrelor didactice, astfel încât să răspundă atât standardelor europene, cât și cerințelor specifice ale diverselor domenii profesionale. Cel mai adesea urmăreau fie crearea unor cursuri noi, fie îmbunătățirea celor existente prin adoptarea unor tehnici de predare inovatoare și actualizarea conținuturilor, beneficiind de expertiza partenerilor internaționali și de oportunitățile oferite de mobilitatea academică.

O altă consecință pozitivă a activităților Tempus, complementară argumentelor anterioare, constă în creșterea relevanței programelor de studii pentru piața muncii. Acest aspect s-a realizat în primul rând prin întărirea parteneriatelor cu mediul privat. De altfel, aproximativ o treime din partenerii implicați în consorții erau companii, fie locale, fie din statele membre ale comunității. Au fost anumite proiecte care au urmărit să răspundă în mod direct cerințelor pieței muncii și să faciliteze tranziția absolvenților către un mediu profesional, cum a fost de exemplu crearea unui centru de cooperare între universități și întreprinderi pentru formare inițială și continuă în managementul afacerilor și comunicare profesională în România²⁶. Nu putem nega nici beneficiile indirecte obținute de către angajatori din faptul că absolvenții beneficiau de o mai bună pregătire la momentul integrării pe piața muncii.

Chiar dacă în contextul acestui studiu nu am implementat instrumente prin care să colectăm date despre impactul profesional al programului Tempus, informațiile existente ne permit totuși să identificăm câteva premise cu privire la impactul participării la activitățile programului în formarea și dezvoltarea profesională a personalului din învățământul superior, atât academic, cât și administrativ. În mod evident, programul a creat oportunitatea ca personalul din universități să lucreze și să coopereze într-un mediu internațional. După decade întregi de izolare, sau cel mult cooperare izolată la lumea comunistă, acestora le-a fost deschisă pentru prima dată calea de a lucra cu experți din domeniul lor, de a-și actualiza competențele prin contact cu aceștia și de a face schimb de bune practici. Mobilitățile contribuie astfel la dezvoltarea profesională a participanților prin „*idei, informații, contacte, profiluri, metode și atitudini noi [...]*” (European Training Foundation 2005: 128). Caracterul bidirecțional al acestor colaborări a creat contextul ca aceștia să predea la rândul lor la universități din Europa de Vest, considerând că atunci când predau într-un mediu educațional diferit, profesorii au fost provocați să dobândească tehnici și metode noi de predare, îmbunătățind-și inclusiv competențele lingvistice (European Training

---

²⁶ JEP-7415-1996.

Foundation 2005: 128). Simultan, s-au creat rețele și parteneriate profesionale, care cel mai probabil au generat alte proiecte și cercetări comune.

Putem de asemenea anticipa un impact asupra personalului administrativ. Programul a contribuit la dezvoltarea competențelor în domenii precum managementul proiectelor, management financiar, achiziții publice, sau utilizarea noilor tehnologii informatice. Pe termen mediu și lung, tocmai dezvoltarea profesională a acestora a contribuit la sustenabilitatea reformelor promise prin Tempus, precum și a construit expertiza necesară pentru implementarea altor programe educaționale europene. A nu se înțelege, însă, că această colaborare a avut loc doar în termeni pozitivi. Au existat și anumite nemulțumiri între modul de distribuire ale rolurilor între parteneri, ajungându-se, uneori, la relații tensionate, partenerii estici fiind deranjați de atitudinea de superioritate manifestată de unii partenerii vestici, în timp ce aceștia din urmă considerau implicarea în proiecte ca fiind neatractivă și nerentabilă financiar (Kehm 1997: 41).

Efectul mobilităților s-a resimțit cu siguranță și în cazul studenților care nu doar au participat la o experiență de învățare inedită și beneficiind de susținere financiară, dar au putut să își îmbunătățească și competențele interculturale și lingvistice. Cu toate acestea, existau anumite limitări în mobilitățile studențești recunoscute și prin rapoartele de evaluare, cum ar fi de exemplu cu privire la aspectele ce țin de integrare curriculară și de recunoaștere a activității didactice din străinătate din acest punct de vedere Tempus beneficiind de un cadru instituțional mult mai puțin definit comparativ cu Erasmus (Commission of the European Communities 1996c: 26). Acest aspect ar putea explica fluxurile de mobilități studențești mai scăzute. Implementarea unor proiecte pentru modernizarea curriculumului au contribuit la reducerea acestor decalaje prin creșterea gradului de compatibilitate dintre sistemele de învățământ superior. În același timp, există un nivel multiplicator al mobilităților deoarece, așa cum am arătat într-o discuție anterioară, fluxurile stabilite prin programul Socrates s-au suprapus pe preferințele deja trasate prin Tempus.

Pe toate nivelurile, cele mai tangibile și imediate beneficii ale implementării programului Tempus au fost generate de investițiile în achiziția de echipamente și modernizarea infrastructurii educaționale, componente comune pentru majoritatea proiectelor. Aceste intervenții au inclus printre altele, construcția de laboratoare și centre noi, renovarea spațiilor de studiu și dotarea bibliotecilor cu resurse adecvate. Impactul pozitiv al acestor măsuri s-a extins dincolo de membrii direcți ai proiectelor, aducând beneficii pentru întreaga comunitate academică pentru mulți ani după finalizarea programului. În mod tangibil, studenții și cadrele didactice vizate de aceste proiecte au beneficiat imediat de infrastructura îmbunătățită. La nivel instituțional, aceste îmbunătățiri au contribuit la reducerea decalajelor față de parteneri, sprijinind în același timp îndeplinirea misiunilor educaționale și de cercetare ale universităților, în condiții superioare. În mod similar, reducerea disparităților se extinde și la nivel sistemic, chiar dacă în anumite limite dependente de gradul de implicare al instituțiilor în astfel de proiecte.

Observăm din discuțiile anterioare că impactul instituțional și sistemic sunt însă mai dificil de cuantificat. În mod clar, la nivelul instituțiilor s-a acumulat experiență în managementul proiectelor, achiziții publice, cooperare transnațională, asigurarea calității, s-au creat structuri noi (cum ar fi birourile de relații internaționale) tocmai pentru a gestiona aceste schimbări și chiar le-a îmbunătățit reputația internațională prin aderarea la aceste parteneriate.

La nivel sistemic, acordarea de jos în sus pare să creeze o imagine difuză privind impactul programului. În fond, este legitim să ne întrebăm dacă a fost resimțit impactul programului de acele instituții care nu au participat la niciun proiect. Într-unul din rapoartele de evaluare se discută despre acest aspect, menționându-se de exemplu ca feedback din partea participanților că în cazul a jumătate dintre aceștia materialele didactice dezvoltate prin proiecte au devenit standardul în țara respectivă (Commission of the European Communities 1996c: 20). Nu știm însă în ce măsură acesta a fost cazul pentru România. O perspectivă suplimentară poate fi adusă prin analiza proiectelor pentru măsuri compacte ce au vizat printre altele analizarea nevoilor personalului didactic din învățământul superior²⁷, actualizarea planificării strategice și corporative în universitățile din România²⁸, formarea cadrelor didactice pentru educație pentru nevoi speciale²⁹, îmbunătățirea educației la distanță³⁰ sau dezvoltarea instituțională a Consiliului Național pentru Cercetare în Învățământul Superior din România³¹. Proiectul cu cel mai mare potențial de reformă a fost, probabil, cel care a vizat înființarea unui centru dedicat evaluării, acreditării și certificării instituțiilor de învățământ superior din România³², implementat într-un context în care exista un vid în această direcție în ciuda creșterii numărului de instituții de învățământ superior, atât publice cât și private.

Considerăm totodată că Tempus a contribuit la modernizarea sistemului românesc de învățământ prin internaționalizarea sa. În acest sens, este semnificativă atât reconectarea instituțiilor la rețelele și partenerii europeni, cât și consolidarea relațiilor academice și oferirea unor oportunități de mobilitate pentru studenți și personal universitar. În egală măsură, rămâne relevantă contribuția programului în a crea infrastructura instituțională și expertiza necesară în implicarea ulterioară la activitățile altor programe educaționale europene precum și în general, în a susține integrarea europeană prin instrumentele sale specifice. Aceste rezultate susțin argumentele privind sustenabilitatea măsurilor implementate prin Tempus, precum

---

²⁷ CME-B-1005-92: Analysis of teacher training needs in Romanian higher education.

²⁸ CME-01082-95: Updating strategic and corporate planning in Romanian universities.

²⁹ CME-01131-95: Strategic planning and institutional development of Romanian universities in the field of teacher training for special needs education

³⁰ CME-93-RO-002: IDEA-R: Improving Distance Education Activities – Romania

³¹ CME-01051-95: Institutional development of the National Council for HE Research in Romania

³² CME-94-UK-1102 (CME+): The establishment of a Centre for assessment, accreditation and evaluation of higher education institutions in Romania

și rolul său în a pregăti statele beneficiare pentru cooperarea educațională transnațională într-un context mai larg.

Înainte de final, menționăm că o limită importantă a analizei noastre constă în faptul că aceasta se bazează aproape exclusiv pe documente produse în contextul funcționării programului, ceea ce implică un risc de contaminare cu viziunea oficială, adesea prea optimistă. Pentru a contextualiza și a echilibra această perspectivă, este esențial să luăm în considerare mai mulți factori. În primul rând, succesul programului Tempus, datorită design-ului său bazat pe o abordare de jos în sus, a depins în mare măsură de rezultatele fiecărui proiect individual, dar și de coerența și relevanța priorităților naționale stabilite. Este rezonabil să presupunem că au existat și proiecte cu dificultăți, fie din cauza unor obiective prea ambițioase, fie din cauza unor scopuri prea vagi pentru a genera rezultate concrete. În al doilea rând, calitatea parteneriatului și a colaborării dintre membrii consorțiului a fost un factor determinant, deoarece simpla copiere a modelelor sau transferul de informații nu ar fi fost suficiente pentru a crea practici durabile, fără a adăuga aici și frustrările ce s-ar fi creat între parteneri. Nu în ultimul rând, la 25 de ani de la încheierea participării României la programul Tempus, multe dintre efectele acestuia s-au diminuat. Acest aspect nu trebuie însă perceput neapărat ca având o conotație negativă, întrucât în această perioadă alte inițiative europene, cum ar fi Procesul Bologna, au avut un rol determinant în implementarea unor reforme mai ample și mai profunde în sistemul de învățământ superior. Astfel, pentru statele din Europa Centrală și de Est, Tempus rămâne un precursor al cooperării educaționale, oferind un cadru esențial pentru dezvoltarea abilităților de colaborare internațională și pentru familiarizarea cu practicile europene în domeniul învățământului superior.

Concluzii

Deși parte a arhitecturii de programe educaționale europene alături de Commet, Erasmus, Petra, Lingua și altele, programul se diferențiază de acestea prin scopul său și prin aria sa geografică. Scopul programului Tempus a fost de a sprijini reforma și restructurarea sistemelor de învățământ superior din țările din Europa Centrală și de Est, prin oferirea de ajutor financiar direct și susținerea cooperării cu statele membre. Prin obiectivele sale, Tempus a fost un program de dezvoltare a capacităților și de transfer de cunoștințe. Deși inițial a fost conceput pentru a facilita sprijinul necesar îmbunătățirii formării în fostele țări comuniste, ulterior scopul acestuia a fost extins și înspre a pregăti aceste state pentru aderarea la comunitatea europeană. Prin activitățile sale specifice, s-au abordat probleme legate de dezvoltarea curriculumului, managementul universitar și alte priorități stabilite pentru fiecare țară eligibilă, promovând totodată cooperarea transnațională între instituțiile de învățământ superior și mediul privat precum și cu reprezentanții societății civile.

Analiza realizată a identificat multiple argumente privind existența unui impact semnificativ al Programului Tempus asupra învățământului superior din România, impact distribuit pe trei nivele: individual, instituțional și sistemic. Dacă am reprezenta grafic acest impact sub forma unei piramide, atunci baza, respectiv unde s-au resimțit cel mai puternic beneficiile Tempus, ar fi reprezentată de nivelul individual.

La nivel individual, programul a facilitat dezvoltarea profesională a personalului academic și a studenților prin mobilități academice, schimb de bune practici, acces la expertiză internațională și formare. Prin participarea la activitățile Tempus, personalul academic dobândit competențe îmbunătățite de predare, precum și noi perspective și colaborări academice. În consecință, studenții au avut acces la conținuturi moderne, predate prin tehnici și metode adesea inovative și aliniat la practicile europene (cel puțin), având la rândul lor oportunități de a participa la mobilități academice.

La nivel instituțional, TEMPUS a sprijinit dezvoltarea unui sistem de management descentralizat în universități, punând accent pe exersarea autonomiei universitare (re)dobândite în contextul tranziției. În mod evident, a consolidat capacitatea de depunere și gestionare de proiecte, creând și structurile administrative necesare. Am exemplificat în analiza noastră cum prin Tempus s-a susținut crearea de noi programe de studii uneori chiar strategice, modernizarea/dezvoltarea curriculară și implementarea unor metode și tehnici moderne de predare. Universitățile au beneficiat, de asemenea, de modernizarea infrastructurii educaționale și de cercetare prin achiziții de echipamente precum (re) construcție a unor spații de învățare moderne. Mobilitatea studenților și personalului, stabilirea parteneriatelor și rețelelor internaționale și susținerea dezvoltării unor structuri administrative au creat premisele implementării ulterioare a altor programe educaționale europene, începând cu SOCRATES.

La nivel sistemic, TEMPUS a contribuit la alinierea învățământului superior românesc la standardele europene prin stimularea cooperării internaționale și reconectarea la rețelele transnaționale de educație. În documentele consultate am găsit de asemenea indicii privind susținerea unor reforme educaționale concrete, cum ar fi cele ce vizau introducerea unor standarde privind managementul și asigurarea calității. Cu toate acestea, impactul sistemic este dificil de cuantificat și poate fi abordat mai degrabă prin generalități, fără a putea distinge cu certitudine dacă anumite reforme sunt (doar) consecința participării la proiecte Tempus.

Revenind la scopul acestui studiu, argumentele discutate ce au pornit de la identificarea unor rezultate concrete susțin ideea unei contribuții esențiale a Tempus în transformarea învățământului superior din România. Totuși, considerând că nivelul sistemic nu poate fi complet abordat pe baza datelor existente, cercetări suplimentare sunt necesare în această direcție. Acest demers devine cu atât mai

relevant în contextul în care au trecut 25 de ani de la finalizarea implementării programului, oferind astfel posibilitatea unei retrospective asupra efectelor pe termen lung.

Bibliografie

- Al Kehm, Barbare, 1997, "Evaluating the Tempus programme: Higher education development in Central and Eastern Europe", *Journal of Studies in International Education*, nr. 1, 45-56.
- Arrouays Michel, 1996, "Has TEMPUS had any impact on the transition process within the beneficiary countries?", *Higher Education in Europe*, nr. 2-3, 49-55.
- Commission of the European Communities, 1992a, *Annual report from the commission 7 May 1990 - 31 July 1991*, Bruxelles.
- Commission of the European Communities, 1992b, *TEMPUS Compendium academic year 1992/93*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Commission of the European Communities, 1993a, *Annual report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee (1 August 1991 - 31 July 1992) on the scheme for cooperation and mobility in higher education between Central/ Eastern Europe and the European Community (Tempus)*, COM (93) 30 final, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Commission of the European Communities, 1993b, *Guide for applicants academic year 1994/95*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Commission of the European Communities, 1994a, *Annual report from the commission 1 August 1992-31 July 1993*, Bruxelles.
- Commission of the European Communities, 1994b, *Guide for applicants academic year 1995/96*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Commission of the European Communities, 1994c, *SITE VISIT PROGRAMME ANNUAL REPORT ACADEMIC YEAR 1992/93*, Bruxelles.
- Commission of the European Communities, 1994d, *TEMPUS Compendium academic year 1994/95*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Commission of the European Communities, 1995a, *Annual report 1 august 1993-31 july 1994*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Commission of the European Communities, 1995b, *Guide for applicants academic year 1996/97*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Commission of the European Communities, 1995c, *TEMPUS Compendium academic year 1995/96*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Commission of the European Communities, 1996a, *Annual report 1.08.1994-31.12.1995*, Bruxelles.
- Commission of the European Communities, 1996b, *Evaluation of TEMPUS achievements to date and views on partner countries' remaining needs*, Bruxelles.
- Commission of the European Communities, 1996c, *Evaluation of the first phase of TEMPUS 1990/91-1993/94*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Commission of the European Communities, 1997, *Annual report 1996*, Bruxelles.

- Commission of the European Communities, 1999, *Annual report 1997 Phare & Tacis*, Bruxelles.
- Commission of the European Communities, 2000, *Tempus (Phare and Tacis) Annual report 1998*, Bruxelles.
- Commission of the European Communities, 2001, *Tempus (Phare and Tacis) Annual report 1999*, Bruxelles.
- Commission of the European Communities, 2004, *Final report on the second phase of the Tempus programme (1994-2000)*, Bruxelles.
- Council of the European Communities, 1990, *COUNCIL DECISION of 7 May 1990 establishing a trans-European mobility scheme for university studies (Tempus) (90/233/EEC)*, Official Journal of the European Communities, Nr. L 131 /21.
- Education Audiovisual and Culture Executive Agency, 2013, *The main achievements of the Tempus programme in Eastern Europe*.
- Erasmus Bureau, 1990, *Erasmus Newsletter*, Nr. 7, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission, 1994e, *Cooperation in Education in the European Union 1976-1994*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission, 1995d, *TEMPUS – Joint European Project Management Handbook*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission, 1998, *Tempus Programme of cooperation in higher education between EU, PHARE and TACIS countries*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission, 2006, *The history of European cooperation in education and training*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Council, 1993 93/246/EEC: *Council Decision of 29 April 1993 adopting the second phase of the trans-European cooperation scheme for higher education (Tempus II) (1994 to 1998)*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Council, 1996, *Proposal for a Council Decision amending Decision 93/246/EEC of 29 April 1993 adopting the second phase of the Trans-European Cooperation Scheme for Higher Education (Tempus II) (1994 to 1998)*. COM (96) 198 final, 8 May 1996, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Training Foundation, 2005, *ETF yearbook 2005 — Teachers and trainers: professionals and stakeholders in the reform of vocational education and training*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- McCabe, R. Ruffio, P. Heinämäki, P, 2011, *TEMPUS @ 20 a Retrospective of the Tempus Programme over the Past Twenty Years, 1990-2010*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR ÎN VALEA JIULUI: RELEVANȚĂ SOCIALĂ ȘI ADAPTARE ECONOMICĂ (1989-2000)

I. Introducere

Valea Jiului reprezintă principalul bazin carbonifer din România, fiind situat între Munții Retezat și Parâng (Baron, Dobre-Baron 2009: 54). Deși este o regiune care conține așezări în mediul rural, aceasta este caracterizată cu precădere de cele șase localități urbane, respectiv Aninoasa, Lupeni, Petrila, Petroșani, Uricani și Vulcan. Dintre acestea, doar Petroșani (1924) și Lupeni (1941) au devenit orașe anterior instaurării regimului comunist. La polul opus, Aninoasa a devenit oraș chiar în 1989, ultimul an înainte de căderea socialismului în România (Maier 2020). Aceste comunități s-au dezvoltat în preajma unor zăcăminte importante de cărbune care au devenit centre miniere. Chiar dacă regiunea are o tradiție care datează din perioada Imperiului austro-ungar, Valea Jiului a cunoscut o dezvoltare fără precedent după instaurarea regimului comunist și naționalizarea întreprinderilor miniere (Kideckel 2018: 72).

Dezvoltarea rapidă din perioada socialistă, bazată aproape exclusiv pe exploatarea cărbunelui, a fost urmată, după 1989, de un declin economic accentuat, marcat de închiderea minelor, șomaj ridicat și migrația masivă a populației. În acest context, învățământul superior din regiune, reprezentat în principal de Universitatea din Petroșani, a fost nevoit să își redefinească rolul și funcțiile pentru a răspunde noilor provocări economice și sociale. Articolul de față își propune să analizeze relevanța socială și economică a învățământului universitar într-o regiune defavorizată, precum Valea Jiului, în perioada 1989-2000. Prin această cercetare, încerc să răspund la câteva întrebări precum:

1. Cum a influențat restructurarea economică rolul Universității din Petroșani (UPet) în sprijinirea populației locale?
2. Ce impact a avut prezența învățământului superior în regiune raportat la mobilitatea socială și economică în regiune?
3. În ce măsură a reușit Universitatea din Petroșani să răspundă principalelor provocări și limite în accesarea învățământului superior în acest context economic dificil?

---

¹ Drd., Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

4. A luat aceasta măsuri pentru a-și adapta oferta educațională la cerințele emergente ale pieței muncii?

Prin utilizarea unor date statistice relevante și a literaturii de specialitate, acest articol explorează evoluția Universității din Petroșani, atât din punct de vedere al dinamicii numărului de studenți, cât și al diversificării ofertei educaționale. Analiza contextualizează și evidențiază și tendințele migrației populației, transformările sociale și economice din Valea Jiului, respectiv modul în care învățământul superior a devenit un potențial instrument pentru mobilitate socială și reducerea vulnerabilităților în rândul populației defavorizate din această regiune.

II. Contextul social și economic

Valea Jiului a beneficiat de politicile de industrializare rapidă și dezvoltare urbană din perioada regimului comunist, politicile orientate în acest sens transformând această zonă într-una mono-industrială, concentrată în jurul industriei extractive (Mateoniu-Micu 2023: 28). Modelul de dezvoltare a presupus construcția de locuințe, infrastructură sanitară, precum și instituții de învățământ care au funcționat în proximitatea întreprinderilor miniere (Țoc și Alexandrescu 2022). Din punct de vedere al învățământul superior, cea mai semnificativă instituție a fost Institutul Cărbunelui din Petroșani, înființat în 1948 (ca parte a Institutului de Geologie și Tehnică Minieră din București), învățământul superior minier fiind integral mutat la Petroșani în a doua parte a anilor 1950 (Anghelache, et al. 2018: 222). În prezent, continuatoarea acestei instituții de învățământ superior este Universitatea din Petroșani.

Evoluția socială și economică a Văii Jiului din prima parte a regimului socialist a determinat și a susținut un aflus masiv de persoane, în special după 1970. Populația care s-a stabilit în această regiune a provenit cu precădere din mediul rural, fiind atrasă de oportunitățile de angajare în industria minieră. Subliniem faptul că acest proces a inclus județe sau regiuni diferite, percepția pozitivă cu privire la această regiune fiind determinată de oportunitățile de muncă existente în regiune (Mureșan, Lung 2022: 258).

În paralel, această perioadă accelerată de dezvoltare a fost facilitată de reorientarea conducerii de stat și de partid către obținerea de energie bazată pe cărbune, în detrimentul altor surse convenționale, precum petrol și gaz (Nicola, Schmitz 2022: 260). Cauza principală a acestei transformări a fost „șocul petrolier” din anii 1973-1974, respectiv 1980-1981, coroborat cu scăderea treptată a producției de țiței începând cu a doua parte a anilor 1970 (Murgescu 2010: 392). Prin urmare, la finalul anilor 1980, Valea Jiului, ca principal bazin carbonifer în industria extractivă din România, a reprezentat un punct central în arhitectura economică a României socialiste. În 1989, Hunedoara era al doilea cel mai mare județ din România raportat

la numărul orașelor (13), fiind înregistrat cel mai mare număr de municipii (3), similar cu județul Cluj (Comisia Națională pentru Statistică 1990: 48).

Aglomerația urbană Valea Jiului a fost rezultatul unui model de dezvoltare economică și socială bazat pe industria minieră. Acest lucru s-a reflectat și în cazul altor domenii de activitate, a căror sustenabilitate a depins de buna funcționare a industriei extractive. Tranziția de la o economie centralizată la una de piață, marcată inclusiv de prăbușirea industriei miniere, a condus după 1990 la un colaps în lanț în cazul mai multor sectoare economice din zonă (Țoc, Alexandrescu 2022).

II.1. Migrația

Începând cu 1990, tranziția către capitalism a condus la schimbări semnificative de populație, atât către, cât și dinspre județul Hunedoara sau zona Valea Jiului. Astfel, chiar în primul an post-revoluționar, județul Hunedoara a înregistrat o balanță negativă în ceea ce privește diferența între numărul de persoane stabilite cu domiciliul și numărul de persoane care a plecat și și-a schimbat, prin urmare, domiciliul. Fluctuațiile anuale de populație au înregistrat, însă, o balanță pozitivă în anumite perioade, precum 1994-1996.

Tabel 1. Numărul de persoane stabilite cu domiciliul (inclusiv migrația internațională) în județul Hunedoara și în localitățile urbane din Valea Jiului în perioada 1990-2000.

Stabiliri	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Județul Hunedoara	14.693	9.107	9.143	6.816	7.178	7.962	8.762	8.348	7.396	6.655	6.015
Lupeni	1.160	748	678	421	415	445	472	499	470	272	171
Petroșani	2.016	1.143	1.103	966	962	789	1.001	814	700	730	638
Vulcan	1.221	768	701	564	657	709	593	666	487	364	310
Aninoasa	448	319	339	164	207	220	264	215	178	147	156
Petrila	1.012	622	692	516	525	578	695	468	505	302	295
Uricani	999	354	284	220	242	250	601	431	295	171	127

Sursa: Date prelucrate de autor din INS Tempo, POP 307A.

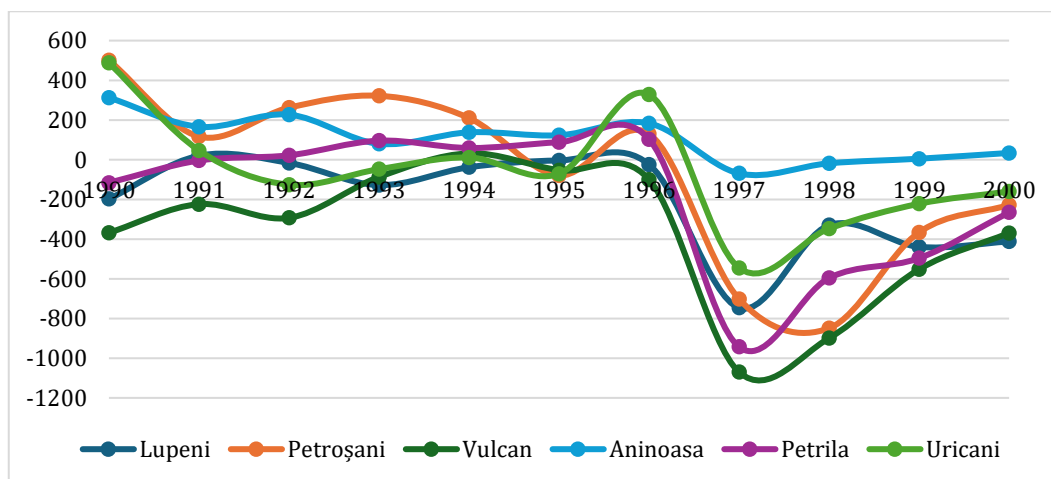
Anul 1997 a reprezentat un punct de cotitură, atât la nivelul județului Hunedoara, cât și în localitățile din Valea Jiului, numărul de locuitori a scăzut semnificativ. Per ansamblu, la nivelul județului Hunedoara, bilanțul între sosiri și plecări în perioada 1990-2000 este unul negativ: - 17.121 persoane. Din punct de vedere numeric, cele mai afectate localități au fost Vulcan (-3.983 persoane), Lupeni (-2.315), Petrila (-2.052), Petroșani (-682) și Uricani (-645). Aninoasa a fost singura localitate care a înregistrat un bilanț demografic pozitiv între sosiri și plecări.

Tabel 2. Numărul de persoane plecate cu domiciliul (inclusiv migrația internațională) în județul Hunedoara și în localitățile urbane din Valea Jiului în perioada 1990-2000.

Plecări	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Județul Hunedoara	17.481	9.883	9.677	6.922	7.177	8.331	8.693	12.829	10.849	9.314	8.040
Lupeni	1.358	728	694	549	453	449	496	1.245	800	711	583
Petroșani	1.515	1.026	841	644	752	868	871	1.516	1.549	1.096	866
Vulcan	1.589	992	994	651	625	762	693	1.736	1.386	916	679
Aninoasa	135	153	112	84	69	97	81	284	196	142	122
Petrila	1.128	626	670	420	466	490	592	1.411	1.101	798	560
Uricani	511	307	410	268	231	321	273	976	642	393	287

Sursa: Date prelucrate de autor din INS Tempo, POP 308A.

Valea Jiului a fost în centrul modificărilor de ordin demografic în județul Hunedoara. În perioada analizată, 39,64% dintre stabiliri cu domiciliul, respectiv 41,20% dintre plecări s-au înregistrat într-unul dintre centrele urbane din această regiune. Schimbările demografice, ilustrate sugestiv în *Figura 2*, au fost accentuate începând cu 1997, fiind prilejuite de restructurările din industria minieră (Dobre-Baron și Fleșer 2010: 92-94).

Figura 1. Balanța anuală între sosiri și plecări, după domiciliu, în localitățile urbane din Valea Jiului, în perioada 1990-2000.

Sursa: Date prelucrate de autor din INS Tempo, POP 307A și POP 308A.

II.2. Restructurarea industriei miniere

În perioada 1990-1998, Regia Autonomă a Huilei, principala companie din industria minieră din Valea Jiului, a înregistrat pierderi de peste 1,84 miliarde dolari. Din această sumă, subvențiile acordate din Bugetul de stat au reprezentat 54,69%. La aceste datorii s-a adăugat și faptul că respectiva companie nu a contribuit la bugetul de asigurări sociale, în dauna angajaților săi, cu o sumă de aproximativ 535 milioane dolari (Larionescu, Rughiniș, Rădulescu 1999: xxi). Lipsa de rentabilitate a acestor exploatări poate fi pusă pe seama mai multor factori, respectiv:

1. **Lipsa de productivitate a întreprinderilor miniere.** Aceasta a fost prilejuită, în special, de faptul că a fost angajat un contingent semnificativ de forță de muncă, ceea ce a determinat un grad scăzut de productivitate prin comparație cu standardele internaționale. Tulburările sociale generate de mineri în 1990 au determinat Guvernul României să ofere o serie de facilități nesustenabile, precum scăderea numărului de zile de lucru sau a numărului de ore lucrate (Kovacs et al. 2021: 2).
2. **Costuri de producție ridicate.** Condițiile geologice dificile, echipamentul învechit, precum și practicile de muncă depășite au fost printre principalii factori care au determinat ca extragerea cărbunelui să se realizeze la costuri de producție care nu au fost durabile într-o economie de piață (Mureșan, Lung 2022: 258).
3. **Dependența de finanțarea de stat.** Începând cu 1990, activitatea economică din industria minieră din Valea Jiului a fost susținută, în mod artificial, de către aparatul guvernamental, prin decizii politice subsecvente de a subvenționa desfășurarea activităților, respectiv de a acoperi datoriile produse de activitatea de extracție minieră. În tot acest timp, nu a existat o viziune coerentă cu privire la aplicarea unor planuri de restructurare a activităților (Martin și Cristesco-Martin 1999: 397). Aceasta a fost, într-un context mai larg, o caracteristică a primilor ani de tranziție între socialism și capitalism, deciziile politice fiind inerțiale, mai degrabă bazate pe oportunism (Preotesi 2014: 53).
4. **Scăderea cererii de cărbune, în special în piața internă.** Industria minieră a fost parte a unui angrenaj economic mai larg, stabilit în perioada regimului socialist. Restrângerea masivă a altor sectoare industriale, precum metalurgia, a condus la scăderea necesarului de cărbune, respectiv la orientarea către producători care au oferit prețuri mai competitive (Dobre-Baron și Fleșer 2010: 94).

Astfel, începând cu 1997, personalul din industria minieră a început să piardă, într-o manieră abruptă, statutul „privilegiat” de care s-a bucurat încă din perioada socialistă și care a fost reiterat la începutul anilor 1990. Prin comparație cu minierii

din alte state vestice, precum Marea Britanie, cei din România au beneficiat de un statut care ar fi putut fi descris ca fiind specific unei „minorități favorizată” (*favoured minority*), resimțind puternic schimbarea politicilor economice după alegerile parlamentare și prezidențiale din 1996 (Martin, Cristesco-Martin 1999: 401).

Guvernele care s-au succedat începând cu decembrie 1996 au implementat, sub presiunea unor „agenți externi ai dezvoltării”, precum Fondul Monetar Internațional (FMI) sau Banca Mondială (BM), o serie de politici neoliberale, care au vizat restructurarea în ansamblu a economiei, fiind vizate îndeosebi sectoare precum mineritul (Preotesi 2014: 54). Procesele de restructurare au fost lipsite, însă, de o viziune coerentă sau de o orientare strategică, fiind concentrate pe „demantelarea” structurilor economice și, implicit, a celor sociale care gravitau în jurul complexelor industriale (Țoc, Alexandrescu 2022: 8).

Acumularea tensiunilor sociale a condus la *mineriadele* din 1999, când, după încheierea plăților compensatorii pentru prima tranșă a personalului disponibilizat și într-o ultimă tentativă de a-și conserva statutul social și ocupațional, minerii s-au îndreptat spre București pentru a se opune planurilor guvernamentale de restructurare (Dobre-Baron, Fleșer 2010: 96).

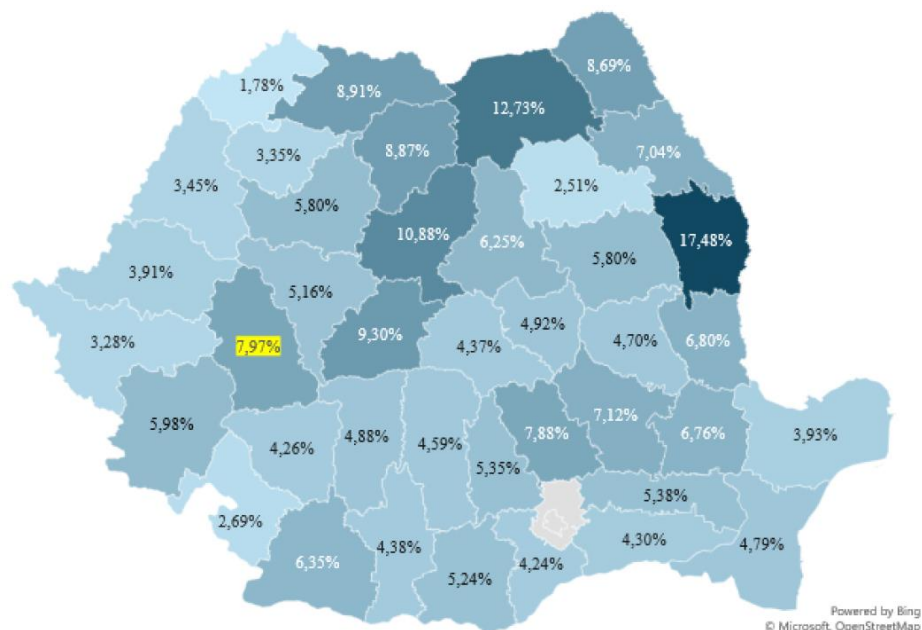
Însă această mișcare a minerilor din Valea Jiului nu trebuie decuplată de demersuri similare din alte state europene din centrul și estul Europei. Astfel, în perioada 1990-1996, state precum Republica Cehă (0,58% din populație, 60.000 mineri) sau Polonia (0,38%, 150.000) au disponibilizat un număr semnificativ de angajați din industria minieră, prin comparație cu România (0,26%, 60.000). În aceeași perioadă, Ungaria (20) a închis un număr mai mare de mine decât România (12) (Vasi 2004:136). Prin urmare, România a amânat momentul reformelor în sectorul minier, fără a putea evita un conflict industrial, care, pe fondul datoriilor guvernamentale în continuă creștere, a condus la tulburări sociale în statele fost comuniste din regiune la finele anilor 1990 (Martin, Cristesco-Martin 1999: 396).

II.3. Impact

Concedierile masive din industria minieră au condus la o creștere accentuată a șomajului în regiune. Principalele persoane dezavantajate au fost tinerii care au îmbrățișat o carieră în această regiune în ultimele două decenii ale regimului comunist. Aceștia nu au fost pregătiți pentru a realiza tranziția de la un loc de muncă bine plătit, stabil, către o piață a muncii volatilă, cu venituri reduse și locuri de muncă cu grad ridicat de insecuritate, respectiv chiar către agricultura de subzistență (Preotesi 2014: 61). Statutul precar al acestor persoane a determinat o pierdere semnificativă de capital uman.

Dezintegrarea socială și impactul psihologic al măsurilor de reformă în sistemul minier au generat un impact resimțit până în prezent. Acesta poate fi descris printr-un

nivel ridicat de sărăcie, frecvență mare a conflictelor familiale, dese abuzuri alcoolice în rândul populației, respectiv un sentiment generalizat de deznădejde, transmis intergenerațional (Hirghiduş, Fulger 2016: 167-168).

Figura 2. Rata medie a șomajului în rândul populației domiciliată într-un județ cu vârsta peste 15 ani, în perioada 1990-2000.

Sursa: Date prelucrate de autor din INS Tempo, SOM101A, POP107A.

Notă: Datele pentru Municipiul București și Județul Ilfov nu sunt afișate.

Totuși, este de remarcat faptul că rata medie a șomajului în județul Hunedoara în perioada 1990-2000 a fost de 7,97%, situându-se la un nivel mediu comparativ cu alte județe ale țării. Procentul înregistrat a fost semnificativ mai mic decât în județe precum Vaslui (17,48%) sau Suceava, (12,73%) – afectate grav de tranziția economică postcomunistă, dar simțitor mai mare decât în județe precum Timiș (3,28%) sau Cluj (3,45%). Hunedoara, a fost prin urmare, de șomaj structural, concentrat în sectoare industriale mari, ceea ce a avut implicații semnificative pentru comunitățile locale și a dus la migrarea populației tinere în alte județe sau în străinătate (Kovacs et al. 2021: 1).

În plus, Valea Jiului a reprezentat o regiune în care au fost identificate probleme cheie, definatorii pentru zone „rezistente” la schimbare, respectiv: nivel scăzut de capital uman, indiferența instituțională (locală sau națională), legislație ineficientă sau neclară, corupția, ineficiența măsurilor de protecție socială a șomerilor, opinie publică nefavorabilă populației din regiune, politizarea managementului întreprinderilor și piața neagră (Chiribucă et al. 1999: 24-26).

III. Învățământul preuniversitar

III.1. Învățământul liceal și profesional

Numărul de elevi din învățământul secundar superior a scăzut constant în primii ani după căderea regimului socialist, atât la nivelul județului Hunedoara, cât și la nivel național, cele două procente fiind similare. În 1990, numărul elevilor în învățământul liceal era de 23.491, iar în învățământul profesional de 8.697. După 1992, numărul de elevi în învățământul secundar superior a înregistrat o redresare, iar ritmul de creștere a populației școlare din Hunedoara l-a depășit chiar pe cel național, atingând un vârf în 1995. Una dintre ipotezele pe care le putem avea în vedere este aceea că populația din regiune a reușit să se adapteze la noile condiții economice și sociale, printr-o reorientare către educație, văzută ca o oportunitate de mobilitate socială într-un context economic incert.

Începând cu 1996, ritmul de creștere a încetinit atât la nivel local, cât și la nivel național, cu un minim în 1998. Această tendință a reflectat efectele continue ale migrației, fenomen tipic pentru zonele afectate de sărăcie și penurie în ceea ce privește oportunitățile economice. Până în anul 2000, populația școlară din învățământul secundar superior a scăzut la 16.990 pentru liceal și 5.680 pentru profesional.

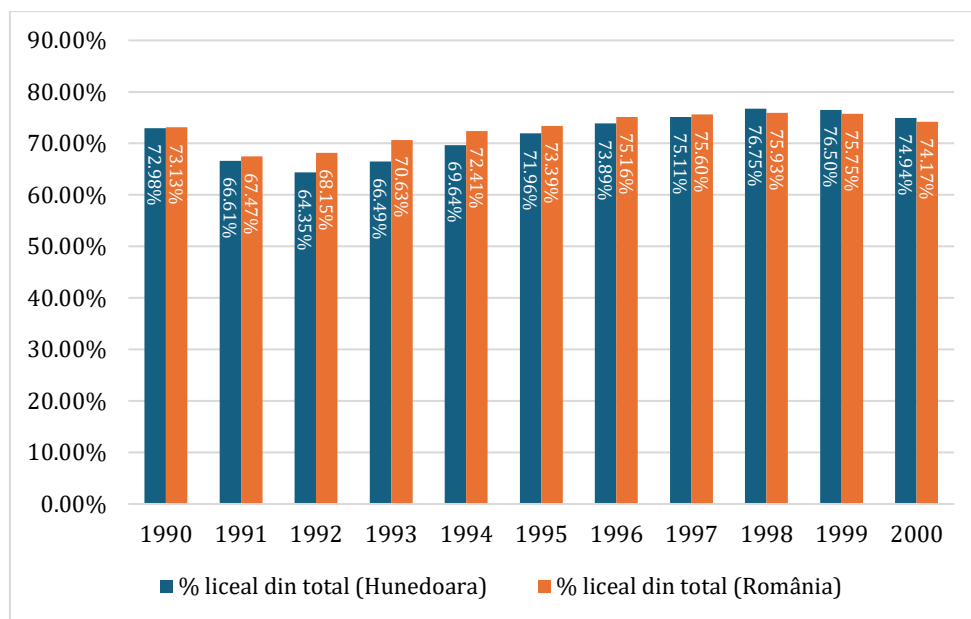
Tabel 3. Populația școlară din învățământul secundar superior, pe forme de învățământ, în județul Hunedoara (1990-2000).

	Liceal	Profesional
1990	23.491	8.697
1991	18.662	9.356
1992	16.237	8.995
1993	16.214	8.171
1994	17.509	7.632
1995	18.778	7.318
1996	19.094	6.748
1997	18.638	6.177
1998	17.608	5.335
1999	16.964	5.212
2000	16.990	5.680

Sursa: INS Tempo, SCL 103G.

Este totuși, de remarcat, faptul că procentul elevilor înscriși în licee, raportat la învățământul secundar superior din Hunedoara, este constant mai ridicat decât media

națională. Totuși, procentul elevilor de liceu din Hunedoara (71,75%) în deceniul 1990-2000 a fost mai mic, în medie, față de situația la nivel național (72,89%).

Figura 3. Distribuția populației școlare din învățământul liceal din total populație școlară din învățământul secundar superior, în județul Hunedoara și România (național) (1990-2000).

Sursa: Date prelucrate de autor din INS Tempo, SCL 103G.

Similar, contractia învățământului secundar superior din județul Hunedoara (-29,57%) a fost mai mică decât cea la nivel național (-31,88%) în perioada analizată. Dacă în cazul învățământului profesional s-au înregistrat valori similare (Hunedoara: -34,69%, România: -34,52%), în cazul învățământului liceal, scăderea procentuală înregistrată în Hunedoara (-27,67%) a fost mai mică decât cea de la nivel național (-30,91%), în ciuda unei diferențe relativ mici, de 3,24%.

Lipsa unor amplitudini mai mari între cele două valori a indicat o convergență între Hunedoara și situația generală la nivel național. De asemenea, ulterior demarării proceselor drastice de restructurare economică din Valea Jiului (1997), procentul elevilor din ultimul ciclu de studii din învățământul preuniversitar înscriși în învățământul liceal a depășit constant nivelul similar înregistrat la nivel național.

III.2. Învățământul postliceal

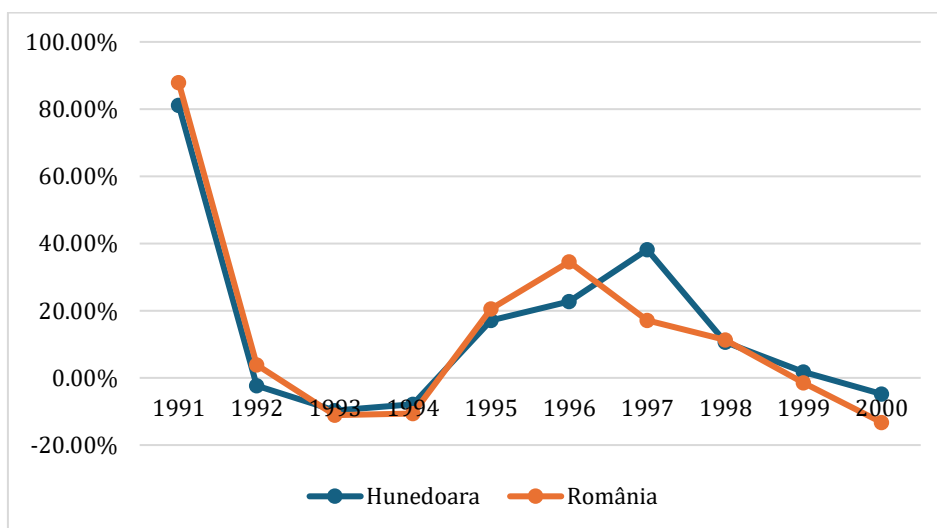
Atât la nivelul județului Hunedoara, cât și la nivel național, numărul elevilor din învățământul postliceal a crescut semnificativ în perioada 1990-2000. De la 368 de

elevi în 1990, populația postliceală din Hunedoara a ajuns la 2.167 în 2000, cu un maxim de 2.290 în 1999. De altfel, populația școlilor de maiștri a înregistrat o scădere, de la 428 în 1990 la 326 în 2000.

Tabel 4. Populația școlară din învățământul postliceal, pe forme de învățământ, în județul Hunedoara (1990-2000).

	Postliceal	Școli de maiștri
1990	368	428
1991	711	731
1992	753	655
1993	639	632
1994	638	533
1995	738	633
1996	876	807
1997	1.722	603
1998	2.124	448
1999	2.290	328
2000	2.167	326

Sursa: Date prelucrate de autor din INS Tempo, SCL 103G.

Figura 4. Ritmul de creștere anuală a populației școlară din învățământul postliceal, în județul Hunedoara și România (național) (1990-2000).

Sursa: Date prelucrate de autor din INS Tempo, SCL 103G.

Evoluția a fost una fluctuantă, care sugerează o adaptare a tinerilor la noile cerințe educaționale și profesionale, pe măsură ce restructurările economice au schimbat structura locurilor de muncă disponibile. Creșterea interesului pentru învățământul postliceal în Hunedoara poate fi văzută ca o strategie de adaptare la noul context economic și la cerințele emergente ale pieței muncii, chiar dacă acestea au fost limitate.

Atât Președintele României, Emil Constantinescu (Chioreanu 1997: 1), cât și reprezentanții Guvernului (Chirovici 1997: 6) sau ai Parlamentului (Țigănilă 1997: 5) au susținut că principala soluție în vederea soluționării problemelor generate de disponibilizările din industria minieră a fost reconversia forței de muncă. În acest sens, inițiative finanțate din fonduri ale Uniunii Europene, prin programul PHARE (Gazeta de Sud 1997: 4), respectiv prin credite externe de la Banca Mondială (Ristea 1999: 5) pentru susținerea reconversiei profesionale ale foștilor mineri au fost prezentate public de diverși reprezentanți guvernamentali, fără a ca acestea să genereze un impact real în zonă (Chiribucă et al. 1999: 27).

Tabel 5. Populația școlară din învățământul postliceal, în funcție de gen, în județul Hunedoara (1990-2000).

	Valoare absolută			Distribuție gen		Variație anuală		
	Total	M	F	M	F	Total	M	F
1990	-	-	-	-	-	-	-	-
1991	224	77	147	34,38%	65,63%	-	-	-
1992	309	91	218	29,45%	70,55%	37,95%	18,18%	48,30%
1993	307	73	234	23,78%	76,22%	-0,65%	-19,78%	7,34%
1994	246	71	175	28,86%	71,14%	-19,87%	-2,74%	-25,21%
1995	213	90	123	42,25%	57,75%	-13,41%	26,76%	-29,71%
1996	337	132	205	39,17%	60,83%	58,22%	46,67%	66,67%
1997	539	129	410	23,93%	76,07%	59,94%	-2,27%	100,00%
1998	794	146	648	18,39%	81,61%	47,31%	13,18%	58,05%
1999	868	268	600	30,88%	69,12%	9,32%	83,56%	-7,41%
2000	877	217	660	24,74%	75,26%	1,04%	-19,03%	10,00%
Bilanț	653	140	513	181,82%	348,98%			

Sursa: Date prelucrate de autor din INS Tempo, SCL 103G.

În ciuda numărului relativ mic de cursanți din perioada anilor 1990, creșterea accelerată înregistrată în rândul cursanților din învățământul postliceal, într-o perioadă caracterizată prin disponibilizări masive, indică percepția unei anumite părți din populație că această formă de educație a reprezentat o alternativă. Astfel, în rândul persoanelor de gen masculin a existat o creștere medie anuală de 74,91%. Ritmul de înscriere a bărbaților în 1997 a fost dublu prin comparație cu anul anterior.

De remarcat este și tendința în rândul persoanelor de gen feminin, al căror număr de înscrieri a crescut cu 83,56% în 1999. În paralel, numărul de elevi înscriși în școlile de maiștri a scăzut aproape la o treime (36,58%) în perioada 1996-2000, fiind un simptom al restrângerii activității industriale în zonă.

IV. Învățământul superior

IV. 1. Tranziție

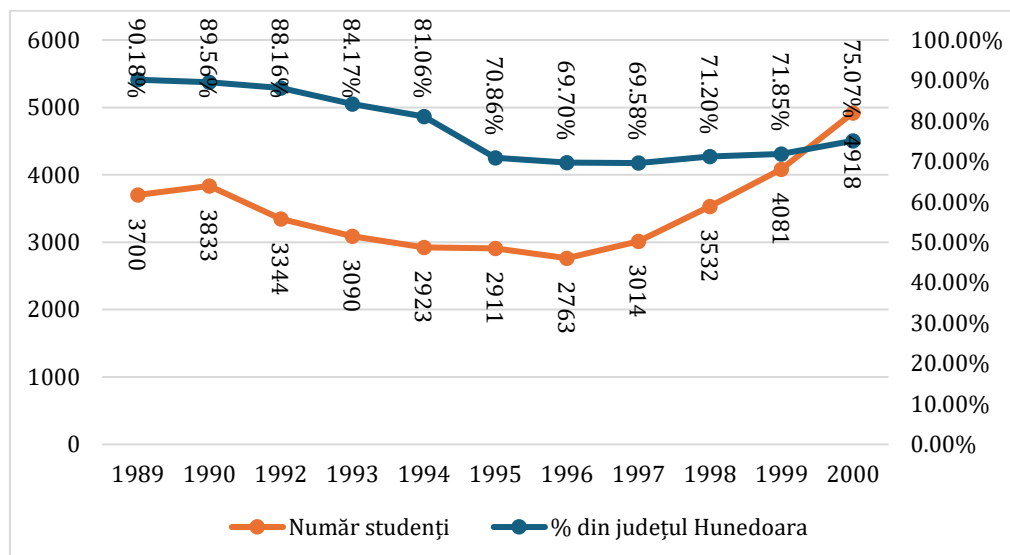
Primul an de tranziție către democrație a reprezentat un moment de creștere modestă pentru Universitatea din Petroșani (3,59%)². Ulterior, instituția de învățământ superior s-a înscris în tendința generală de restrângere a învățământului superior tehnic, inclusiv prin oprirea înmatriculărilor în cadrul studiilor de subingineri. Acest lucru s-a transpus printr-o scădere treptată la un număr minim de studenți de 2.763 (1996). Astfel, în decurs de 6 ani (1990-1996), populația studentescă a Universității din Petroșani a scăzut cu aproape o treime (28,91%).

Tendința s-a reflectat și în ceea ce privește raportul între numărul de studenți ai Universității din Petroșani, respectiv numărul total de studenți din județul Hunedoara. Între 1990-1996, această pondere a scăzut de la 89,56%, la 69,70%, pe fondul dezvoltării învățământului superior privat.

În această perioadă, UPet a luat o serie de măsuri menite a schimba oferta educațională. Astfel, începând cu anul universitar 1993/1994 a fost înființată Facultatea de Științe (Arhiva INS, 1993, v. 3970, d. 4). Ulterior, aceasta a început să își diversifice specializările, în cadrul Facultății de Științe fiind organizate studii în profiluri precum *Socio-psihipedagogie* (inclusiv pentru pregătirea institutorilor), *Științe aplicate* sau *Economic*. Și oferta Colegiului Universitar Tehnic s-a diversificat prin dezvoltarea un program de studii în profiluri precum *Administrație-secretariat* sau *Economic* (Guvernul României 1995).

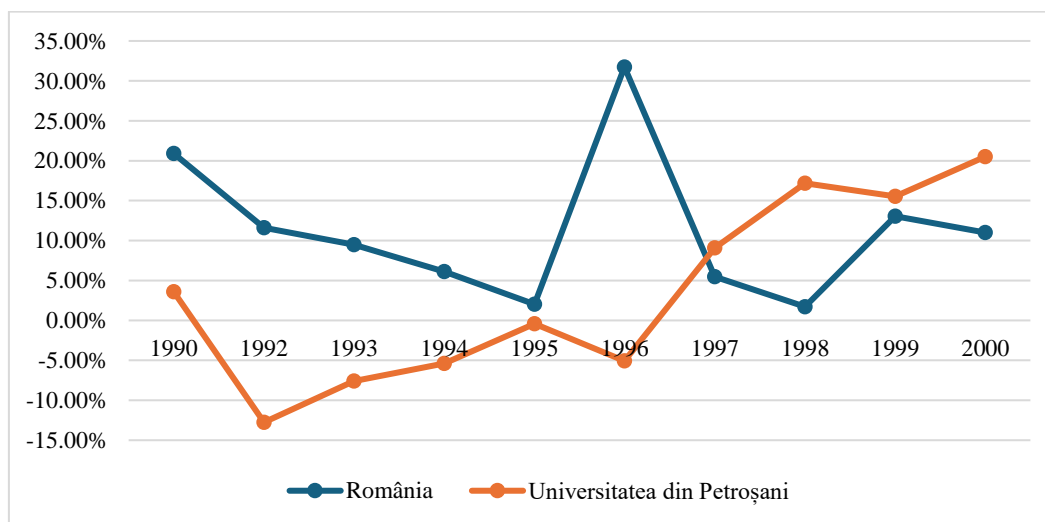
---

² Prin Ordinul nr. 4894/1991, Ministerul Educației a schimbat denumirea Institutul de Mine din Petroșani în Universitatea Tehnică din Petroșani. Sub aspect funcțional, cele două facultăți existente înainte de 1990, respectiv Facultatea de Mine și Facultatea de Mașini și Instalații Electromecanice Miniere au fost întregite de înființarea unui Colegiul Universitar Tehnic de Administrație în 1990. Prin Hotărârea Guvernului nr.568/1995, instituția de învățământ superior și-a schimbat denumirea în Universitatea din Petroșani.

Figura 5. Evoluția numărului de studenți ai Universității din Petroșani și ponderea acestora în numărul total de studenți înscriși într-o unitate de învățământ din județul Hunedoara (1989-2000). **Sursa:** Date prelucrate de autor din INS Tempo, SCL 103D, Arhiva INS, vol. 3970, nr. 4/1990, Direcția Centrală de Statistică, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1989-1990*.

Notă: Datele privind învățământul superior privat sunt disponibile în bazele de date consultate începând cu 1995.

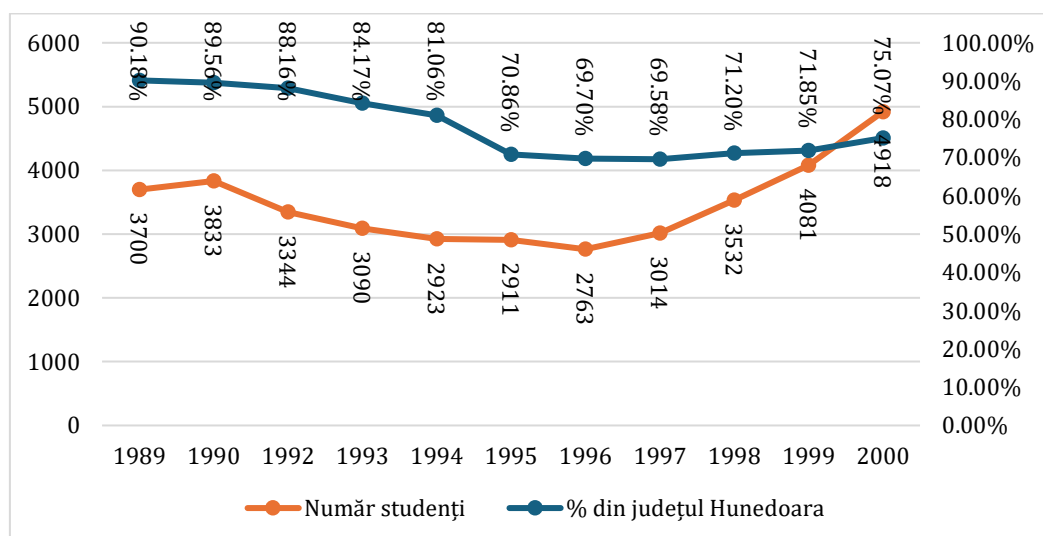
Figura 6. Ritmul de creștere anuală a populației studențești la nivel național, respectiv în cadrul Universității din Petroșani (1990-2000).

Sursa: Date prelucrate de autor din INS Tempo, SCL 103D, Arhiva INS, vol. 3970, nr. 4/1990, Direcția Centrală de Statistică, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1989-1990*.

Notă: Datele privind învățământul superior privat sunt disponibile în bazele de date consultate începând cu 1995.

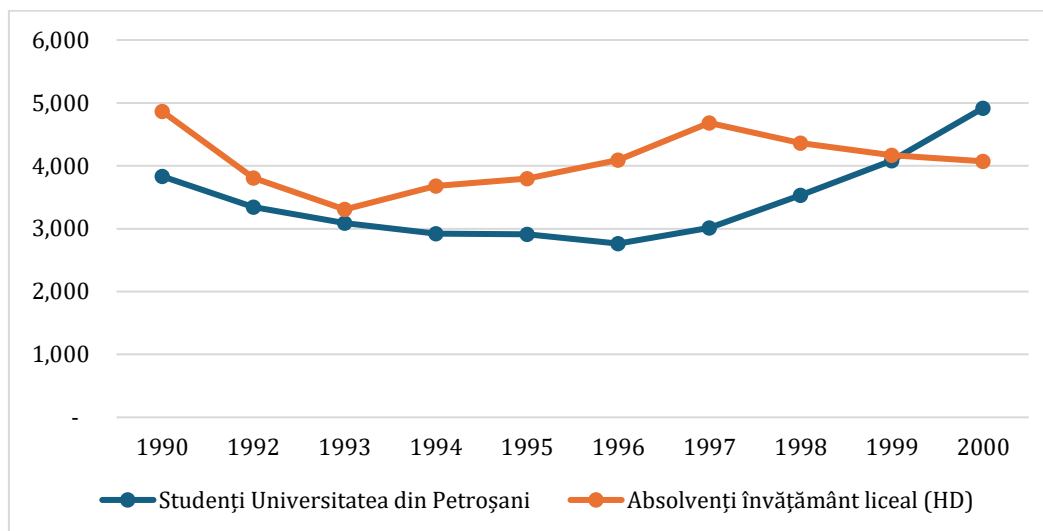
Ritmul de creștere anuală a populației studențești din UPet a fost constant mai mic decât cel la nivel național. Chiar dacă tendințele au fost divergente în perioada 1992-1995, valorile înregistrate în cazul instituției de învățământ superior din Valea Jiului au fost negative. Totuși, UPet a beneficiat de perioada caracterizată de Andreescu et al. (2012: 871-872) ca fiind una de „diversificare necontrolată” a sistemului de învățământ superior de către Ministerul Educației, care a îmbrățișat o abordare pasivă de tip „hands-off”. UPet a cunoscut variații din punct de vedere al specializărilor autorizate să funcționeze provizoriu³, răspunzând nevoii de a diversifica oferta educațională și a atrage noi candidați, în condițiile în care procesul de standardizare și de evaluare a calității a început să fie aplicat. Astfel, 1997 a fost primul an în care ritmul de creștere al populației studențești din cadrul Universității din Petroșani a fost mai mare decât tendința înregistrată la nivel național.

În ciuda dezvoltării învățământului superior privat în județul Hunedoara în a doua parte a anilor 1990, UPet a rămas principala universitate în regiune, consolidându-și acest statut. Expansiunea acestui tip de învățământ, precum și introducerea taxelor de școlarizare în instituțiile de învățământ superior de stat a coincis cu o perioadă caracterizată prin șomaj crescut și inflație, fapt care a determinat o creștere în importanță a locurilor subvenționate de la bugetul de stat (Santa 2018).

Figura 7. Evoluția numărului de studenți ai Universității din Petroșani și ponderea acestora în numărul total de studenți înscriși într-o unitate de învățământ din județul Hunedoara (1989-2000). *Sursa:* Date prelucrate de autor din *INS Tempo, SCL 103D, Arhiva INS, vol. 3970, nr. 4/1990, Direcția Centrală de Statistică, Învățământul superior la începutul anului universitar 1989-1990.*
Notă: Datele privind învățământul superior privat sunt disponibile în bazele de date consultate începând cu 1995.

³ Exemple de specializări nou-apărute: *Matematică-fizică, Inginerie economică în domeniul mecanic* (Guvernul României 1998).

Figura 8. Evoluția numărului de studenți ai Universității din Petroșani și a absolvenților de liceu din județul Hunedoara (1990-2000)

Sursa: Date prelucrate de autor din INS Tempo, SCL 103D, SCL 109A, Arhiva INS, vol. 3970, nr. 4/1990, Direcția Centrală de Statistică, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1989-1990*.

Expansiunea sub aspect cantitativ a UPet s-a reflectat și prin raportare la numărul de absolvenți de învățământ liceal. Astfel, tendința generală de creștere începând cu 1996 a condus ca trei ani mai târziu, în 1999, numărul total al studenților UPet să fie similar cu numărul total de absolvenți de învățământ liceal din județul Hunedoara, pentru ca un an mai târziu să crească și mai mult.

Hout (1988) și Breen (2010) au arătat că, pe măsură ce nivelul de educație crește la nivel individual, crește și posibilitatea de mobilitate socială, fapt care determină ca persoane din medii variate să își îmbunătățească situația economică. Totuși, în lipsa unor date suplimentare care să poată permite o analiză în profunzime, putem constata că într-o perioadă de contracție economică severă în regiune, respectiv pe fondul scăderii numărului de absolvenți de învățământ liceal în județul Hunedoara, UPet a înregistrat o creștere a populației studentești, fapt care poate fi explicat măcar în parte prin faptul că învățământul superior a crescut în importanță în regiune, fiind perceput ca instrument important în ameliorarea sau chiar îmbunătățirea statutului economic, îndeosebi în cazul familiilor cu venituri reduse, cum a fost cazul celor din Valea Jiului (Shariff, Wiwad și Aknin 2016, Liu et al. 2020).

IV. 2. Acces

Europa de Est a cunoscut (și încă cunoaște) probleme de acces în învățământul superior generate de o serie de inechități sistemice, semnificativ mai prezente în anii

1990. Studenții care au provenit din familii cu valori mai ridicate ale diferitelor forme de capital au beneficiat de un acces mai facil în învățământul superior prin comparație cu cei proveniți din medii sociale și economice defavorizate (Óhidy 2023). În general, elevii care sunt în această situație, chiar și în cazul în care reușesc să dovedească performanțe școlare mai ridicate în învățământul primar, prin comparație cu colegii lor mai avantajați social, tind să înregistreze un regres în perioada liceului, în lipsa unor măsuri de sprijin (Crawford, Macmilan 2017: 100-101).

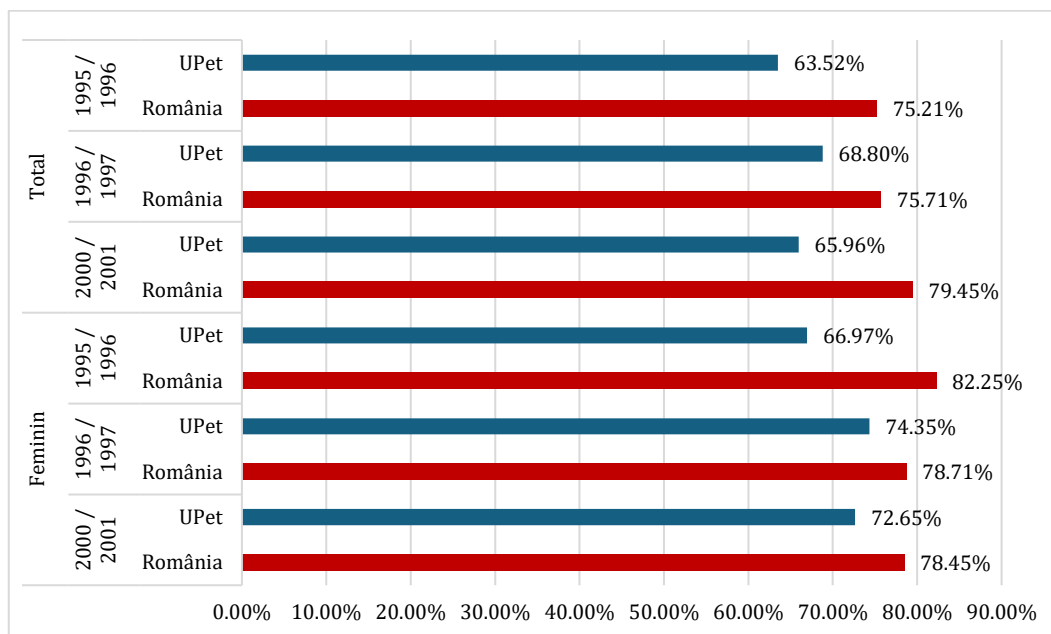
De asemenea, structura învățământului secundar superior poate crea un sistem cu două rute de acces în învățământul superior, respectiv unul în care elevii cu performanțe academice superioare, care provin în general din medii mai înstărite, ajung în instituții de învățământ superior considerate a fi mai prestigioase. Aceștia urmează programe de studii în care concurența la admitere este mai mare, prin comparație cu elevii care provin din medii sociale și economice dezavantajate, care au mai puține oportunități (Santos, Kitchen 2022: 31-32).

Barierile financiare pentru tinerii dezavantajați din punct de vedere economic complică tranziția acestora către învățământul superior. Suplimentar, în lipsa unor informații suplimentare despre instrumentele de suport, respectiv accesibilitatea acestora, accesul în universități devine mai complicat și determină candidații să se orienteze către instituții de învățământ superior din proximitatea lor, într-un context mai larg de scădere a ratei de înscriere în acest ciclu de studii (Neumeyer și Will 2024).

Prin criteriile de acordare a bursei adoptate la mijlocul anilor 1990, Guvernul României (1995) a limitat numărul de burse sociale la 4% dintre studenții cursurilor de zi. Această constrângere procentuală a lăsat mulți studenți eligibili fără sprijin, în special în universitățile cu un număr mare de studenți care proveneau din familii cu venituri reduse. Prevederea a fost corectată prin hotărâri de guvern adoptate succesiv în anii următori (Guvernul României 1997, Guvernul României 1998).

În plus, pentru ca un student să fie eligibil, venitul pe membru de familie nu putea depăși 75% din salariul minim brut pe țară. Această limită nu a ținut cont de diferențele regionale, în care necesitatea unui astfel de sprijin era mai frecventă și mai mare în rândul studenților. Studenții ai căror părinți au fost disponibilizați au fost în situația în care deși se încadrau în limite de venituri aparent mai mari, nu își puteau susține cheltuielile de studii.

Din reconstituirea datelor identificate începând cu anul universitar 1995/1996, ponderea studenților UPet cu vârsta între 18 și 23 de ani a variat de la 63,52% la 68,80% în perioada de debut a disponibilizărilor masive din Valea Jiului (1996/1997), pentru ca la începutul anilor 2000, ponderea să scadă la 65,96%. În toată această perioadă, însă, ponderea tinerilor în populația studentescă din instituțiile de învățământ publice de stat a fost consistent mai mare, păstrând o evoluție pozitivă în anii universitari analizați și atingând un procent de 13,49% diferență în 2000/2001.

Figura 9. Ponderea populației studențești cu vârsta între 18 și 23 ani în total populație studențească la nivelul Universității din Petroșani și a României (universități publice de stat) pentru anii universitari selectați (1995/1996, 1996/1997, 2000/2001).

Sursa: Date prelucrate de autor din Arhiva INS vol. 3975, nr. 1/1995; vol. 3976, nr. 1/1996; vol. 3980, nr. 4/2000.

Suplimentar, am comparat și ponderea studentelor în cele două populații studențești, respectiv cea a UPet și cea la nivel național din cadrul universităților publice de stat. De această dată, merită menționat că diferența între procentul de studente tinere din totalul studentelor în cele două populații este semnificativ mai mică decât la nivel general. Mai mult, această amplitudine scade în anul universitar 1996/1997, la doar 4,36%, pentru ca în 2000/2001, să se revină la o diferență semnificativă, de 15,29%.

Universitatea din Petroșani a fost percepută în rândul tinerilor, începând cu 1996/1997 și până la începutul anilor 2000, ca fiind o soluție pentru un parcurs educațional care să răspundă incertitudinii economice și sociale. Acest lucru a fost prevalent în rândul tinerelor, populația studențească de gen masculin fiind semnificativ mai îmbătrânită.

Un prim argument pentru prevalența studentelor tinere în rândul populației studențești este legat de specificul economic al zonei. Marea majoritate a locurilor de muncă au fost în industria minieră, o carieră considerată a fi în mod tradițional masculină (Cross și Bagilhole 2002), existând o percepție vădit pozitivă în comunitate, ca fiind „eroi ai subteranului” (Kideckel, Botea et al. 2000: 144). De asemenea,

majoritatea ocupațiilor din această industrie nu au necesitat absolvirea studiilor universitare.

Un al doilea argument rezidă în faptul că profesii precum cele din domeniul serviciilor, administrației sau învățământ, în care prezența angajatelor era majoritară, erau corelate cu obligativitatea deținerii unor studii superioare. UPet a dezvoltat după 1990 programe de studiu în acest sens, fapt care a convins un număr mai mare de absolvenți de studii liceale din regiune că absolvirea studiilor universitare poate reprezenta o șansă suplimentară pentru mobilitate socială. Altminteri, UPet s-a integrat într-un context mai larg în rândul instituțiilor de învățământ superior, care au dezvoltat specializări în domeniul științelor economice, drept și științe sociale, în detrimentul celor tehnice, care au suferit un proces semnificativ de contracție (Eisemon et al. 1995: 137).

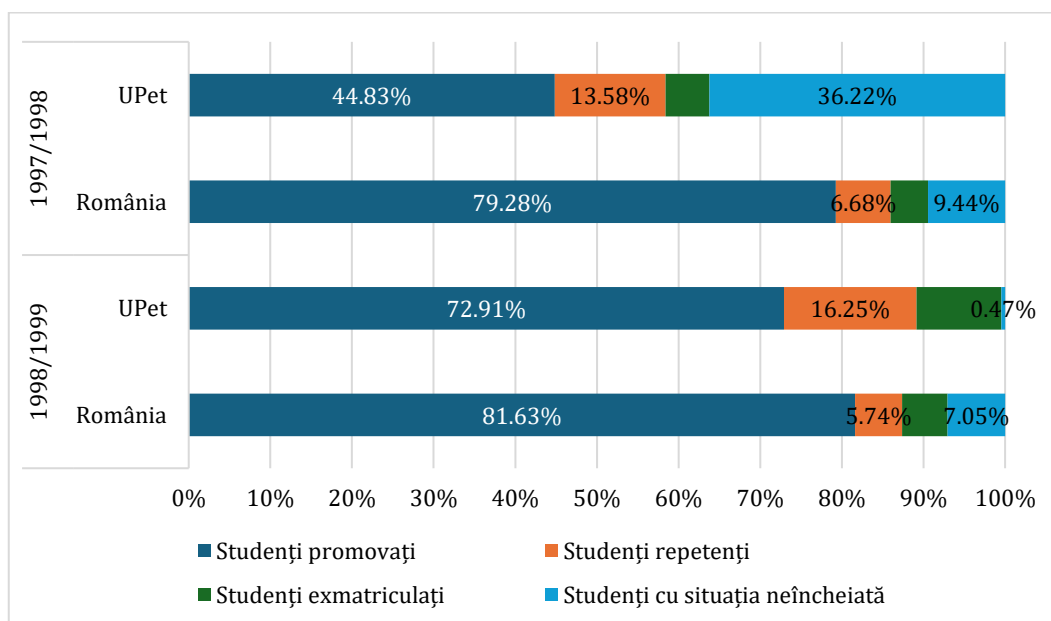
La nivel internațional, creșterea accesului la învățământul superior nu a reușit, în numeroase cazuri, să corecteze relația dintre inegalitatea educațională și cea socială și economică, în special în statele cu o economie slabă sau mediu dezvoltată (Marginson 2016: 429-430). În România anilor 1990, într-o zonă defavorizată precum Valea Jiului, depopularea semnificativă din a doua parte a deceniului anterior mai sus amintit, respectiv lipsa unor perspective agreabile în ceea ce privește condițiile de viață au condus la scăderea populației tinere care să urmeze studiile universitare în regiune. Apreciez că variațiile semnificative privind participarea tinerelor la studiile universitare nu pot fi corelate, pe termen atât de scurt și cu o asemenea magnitudine cu cauze care îngreunează în mod tradițional participarea acestora la învățământ universitar, precum natalitatea la o vârstă apropiată de cea a studiilor, respectiv căsătoria (Vincent-Lancrin 2008: 279).

IV. 3. Promovabilitate

Scăderea populației tinere în cadrul UPet poate fi explicată printr-o rată de promovabilitate (44,83%) considerabil mai mică decât cea la nivel național (79,28%) într-un an caracterizat de tensiune socială ridicată, precum și de incertitudini economice sociale ridicate în Valea Jiului. Contextul social și economic, cu șomaj ridicat și declinul industriei miniere, ar fi putut afecta motivația studenților și condițiile lor de studiu. Prin urmare, aceste cauze au generat o performanță academică redusă.

Revenirea ratei de promovabilitate în 1998/1999, printr-o creștere semnificativă la 72,91%, mai mică, dar mai apropiată de media națională (81,63%), poate fi interpretată prin mai multe ipoteze. Prima dintre ele se referă la adaptarea studenților la contextul social și economic dificil, prin întărirea percepției studenților că învățământul superior reprezintă principalul ascensor de mobilitate socială pentru aceștia.

O a doua ipoteză constă în adaptarea instituției de învățământ superior la scăderea calității și implicării studenților, având în vedere faptul că în 1999, respectiv în cea de-a doua parte a anului universitar ultim analizat, a fost introdus sistemul de finanțare *per capita*. Acest sistem a reprezentat o schimbare semnificativă de paradigmă, contribuind la modificarea abordărilor instituționale privind creșterea (și menținerea) finanțării de la bugetul de stat (Păunescu, Gheba, Jitaru 2022: 235).

Figură 10. Situația școlară a studenților (în procente) la nivelul Universității din Petroșani și a României (universități publice de stat), la sfârșitul anilor universitari selectați (1997/1998 și 1998/1999).

Sursa: Date prelucrate de autor din Arhiva INS vol. 3977, nr. 1/1997; vol. 3978, nr. 3/1999

Concluzii

Tranziția economică postcomunistă a determinat o pierdere masivă de capital uman din regiunea Valea Jiului, atât prin migrarea internă, cât și prin cea externă. În perioada 1990-2000, județul Hunedoara a înregistrat un deficit demografic semnificativ, cu peste 17.000 de persoane părăsind zona. Restructurarea industriei miniere în Valea Jiului, începută în 1990 o dată cu debutul (sinuos) către o economie de piață, a avut un impact profund asupra comunității locale, conducând la sărăcie, șomaj ridicat și dezintegrare socială.

Această criză a evidențiat rolul Universității din Petroșani, ca instrument de mobilitate socială și economică, oferind tinerilor din zonă oportunitatea de a accesa

alte domenii de activitate și de a-și îmbunătăți perspectivele de angajare. Deși numărul studenților a scăzut drastic până în 1996 (28,91%), instituția a reușit să-și adapteze oferta educațională pentru a răspunde contextului economic, contribuind la limitarea pierderii capitalului uman calificat și, chiar dacă într-o măsură mai mică, facilitând reconversia profesională a populației din regiune.

De remarcat a fost și creșterea semnificativă a populației înscrise în învățământul postliceal în județul Hunedoara între 1990 și 2000. Aceasta a reflectat opțiunea individuală de adaptare la schimbările economice majore. Învățământul postliceal a oferit o cale accesibilă pentru reconversie profesională, în special pentru tinerii afectați de restrângerea industriei miniere. De exemplu, numărul de cursanți din învățământul postliceal a crescut de la 368 în 1990 la peste 2.100 în 2000, indicând interesul crescut pentru forme de educație care să faciliteze accesul la noi locuri de muncă. Apreciez că învățământul postliceal a contribuit la limitarea efectelor negative ale șomajului și a susținut, cel puțin în cazurile respective, o tranziție mai puțin abruptă în contextul schimbărilor majore din punct de vedere economic.

Universitatea din Petroșani a cunoscut o diversificare semnificativă a programelor de studiu, introducând specializări precum științele economice, administrația publică și științele sociale. Aceste măsuri s-au înscris într-un context mai larg, în care universitățile din România au răspuns cerințelor emergente ale pieței muncii, precum și pentru a atrage un număr mai mare de studenți. Extinderea ofertei educaționale, în ciuda unor constrângeri privind respectarea unor standarde de calitate, a contribuit la consolidarea Universității din Petroșani ca principală instituție de învățământ superior din regiune, în ciuda dezvoltării învățământului superior privat și a dificultăților economice ale perioadei anilor 1990, cu precădere în cea de-a doua parte. Locurile subvenționate de stat au devenit un avantaj decisiv în contextul unui mediu economic instabil, ceea ce a contribuit la redresarea numărului de studenți în a doua parte a anilor 1990.

Totuși, contextul economic și social al studenților, alături de o posibilă scădere a nivelului de calitate în învățământul preuniversitar generată de migrația sau pensionarea cadrelor didactice, a condus la influențarea în mod negativ a performanței academice în rândul studenților Universității din Petroșani. Rata de promovabilitate a acestora a fost semnificativ mai scăzută decât media națională în anii critici ai restructurării economice. Această rată a crescut după 1998, însă acest lucru a coincis cu schimbarea sistemului de finanțare (prin introducerea formulei *per capita*), care a încurajat universitățile să crească rata de retenție a studenților pentru a menține sau, după caz, crește veniturile instituționale.

Bibliografie

VI.1. Surse primare

Arhiva Institutului Național de Statistică

Învățământul superior la începutul anului universitar 1989-1990; vol. 3970, nr. 4/1990, vol. 3975, nr. 1/1995; vol. 3976, nr. 1/1996; vol. 3977, nr. 1/1997; vol. 3978, nr. 3/1999; vol. 3980, nr. 4/2000.

Institutul Național de Statistică, platforma online Tempo

POP 307A; POP 308A; SCL 103D; SCL 103G; SCL 109A; SOM101A.

VI.2. Surse secundare

Andreescu, Liviu, Gheorghiu, Radu, Proteasa, Viorel, Curaj, Adrian, 2012, „Institutional diversification and homogeneity in Romanian higher education: The larger picture.” În *European Higher Education at the Crossroads. Between the Bologna Process and National Reforms*, de Adrian Curaj, Peter Scott, Lazăr Vlăsceanu și Lesley Wilson, 863-885. Dordrecht: Springer Netherlands.

Anghelache, Constantin, Petrescu, Iordan, Anghel, Mădălina Gabriela, Gogu, Emilia, 2018, *Evoluția centenară a învățământului în România*. București: Editura Economică.

Baron, Mircea, Dobre-Baron, Oana, 2009, „The Emergence of the Jiu Valley Coal Basin (Romania)-A Consequence of The Industrial Revolution.”, *Annals of the University of Petroșani, Economics* 9, nr. 3, 53-80.

Breen, Richard, 2010, „Educational expansion and social mobility in the 20th century.” *Social Forces* 89, nr. 2, 365-388.

Chioreanu, I., 1997, „Informațiile zilei.” *Graiul Sălajului*, 14 01, 1.

Chiribucă, Dan, Comșa, Mircea, Dîncu, Vasile, Rotariu, Traian, 1999, „The impact of economic restructuring in mono-industrial areas: Strategies and alternatives for the labor reconversion of the formerly redundant in the Jiu Valley, Romania.” *Studia Universitatis Babes-Bolyai-Sociologia* 46, nr. 1-2, 23-41.

Chirovici, Eugen Ovidiu, 1997, „Ministerul Industriei și Comerțului scutură praful de pe moștenirea Văcăroiu.” *Curerul Național*, 10.07, 6.

Comisia Națională pentru Statistică, 1990, *Anuarul statistic al României. 1990*. București: Comisia Națională pentru Statistică.

Crawford, Claire, Macmilan, Lindsey. 2017, „When and why do initially high-achieving poor children fall behind?” *Oxford Review of Education* 43, nr. 1, 88-108.

Cross, Simon, Bagilhole, Barbara, 2002, „Girls' jobs for the boys? Men, masculinity and non-traditional occupations.” *Gender, Work & Organization* 9, nr. 2, 204-226.

Dobre-Baron, Oana, Fleșer, Alina, 2010, „The Jiu Valley's Extractive Industry Transition to the Market Economy.” *Annals of Faculty Engineering Hunedoara - International Journal of Engineering* 8, nr. 3, 92-97.

Eisemon, Thomas Owen, Mihăilescu, Ioan Lazăr, Vlăsceanu, Cătălin Zamfir, John, Sheehan, Davis, Charles H., 1995, „Higher education reform in Romania.” *Higher Education* 30, 135-152.

- Gazeta de Sud, 1997, *Gazeta de Sud*, 05.04.1997, 4.
- Guvernul României. *Hotărârea nr. 558 pentru modificarea anexelor nr. 1 și 2 la Hotărârea Guvernului nr. 445/1997 privind stabilirea criteriilor generale de acordare a bursei și a altor forme de sprijin*. 03.09.1998.
- Guvernul României. *Hotărâre nr. 442 din 31 iulie 1998 pentru modificarea și completarea Hotărârii Guvernului nr. 294/1997 cu privire la funcționarea instituțiilor de învățământ superior, în conformitate cu prevederile Legii nr. 88/1993 privind acreditarea instituțiilor de învățământ superior*. 31.07.1998.
- Guvernul României. *Hotărâre Nr. 568 din 28 iulie 1995 cu privire la acordarea autorizației de funcționare provizorie, în conformitate cu prevederile Legii nr. 88/1993, privind acreditarea instituțiilor de învățământ superior și recunoașterea diplomelor*. 28.07.1995.
- Guvernul României. *Hotărâre nr. 859 privind acordarea de burse și alte facilități financiare și materiale pentru copii, elevii, studenții și cursanții din învățământul de stat*. 25.11.1995.
- Guvernul României. *Hotărâre nr. nr. 294 din 16 iunie 1997 cu privire la funcționarea instituțiilor de învățământ superior, în conformitate cu prevederile Legii nr. 88/1993 privind acreditarea instituțiilor de învățământ superior și recunoașterea diplomelor*. 16.06.1997.
- Guvernul României. *Hotărârea nr. 445 privind stabilirea Criteriilor generale de acordare a bursei și a altor forme de sprijin material pentru elevii, studenții și cursanții din învățământul de stat, cursuri de zi*. 08.08.1997.
- Hirghiduş, Ion, Fulger, Ioan-Valentin, 2016, „Landmarks and Perspectives of Education in the Jiu Valley on the Collective Opinion Level.” În *Communication Today: An Overview from Online Journalism to Applied Philosophy*, editor Maria Micle și Claudiu Mesaroş, 159-170. Trivent.
- Hout, Michael, 1988, „More universalism, less structural mobility: The American occupational structure in the 1980s.” *American Journal of sociology* 93, nr. 6, 1358-1400.
- Kideckel, David A., 2018, „Coal power: Class, fetishism, memory, and disjuncture in Romania’s Jiu Valley and Appalachian West Virginia.” *Anuac* 7, nr. 1, 67-88.
- Kideckel, David A., Botea, Bianca Elena, Nahorniac, Raluca, Șoflău, Vasile, 2000, „A New “Cult of Labor”: Stress and Crisis Among Romanian Workers.” *Sociologie românească* 9, nr. 1, 142-161.
- Kovacs, Izabella, Simion, Sorin, Irimia, Alin, Tuhuț, Ligia Ioana, Florea, Gheorghe Daniel, 2021, „The social impact of mine closure in the Jiu Valley.” *E3S Web of Conferences*. EDP Sciences, 00004.
- Larionescu, Rughiniș, Maria, Cosima, Rădulescu, Sorin M., 1999, *Cu ochii minerului. Reforma minieritului în România (Evaluări sociologice și studii de caz)*. București: Editura Gnosis.
- Liu, Qianqian, Nan Zhou, Hongjian, Cao, Xiumin, Hong, 2020, „Family socioeconomic status and Chinese young children’s social competence: Parenting processes as mediators and contextualizing factors as moderators.” *Children and Youth Services Review* 118, 105356.
- Maier, Valentin. *Localitățile miniere din Valea Jiului – anul declarării ca oraș/municipiu*. 2020. <https://muzeu.unibuc.ro/ro/fpu30-localitatile-din-valea-jiului-si-populatia-lor/> (accesat 11.05.2024).
- Marginson, Simion, 2016, „The worldwide trend to high participation higher education: Dynamics of social stratification in inclusive systems.” *Higher education* 72, 413-434.

- Martin, Roderick, Anamaria, Cristesco-Martin, 1999, „Industrial relations in transformation: Central and Eastern Europe in 1998.” *Industrial Relations Journal* 30, nr. 4, 387-404.
- Mateoniu-Micu, Maria, 2023, „Miners-a Privileged Category of the Working Class? Valea Jiului (Romania) in Socialism and Post-Socialism.” *Балканистичен Форум* 32, nr. 3, 26-46.
- Mureșan, Gabriela-Alina, Mădălin-Sebastian, Lung, 2022, „The Demographic Consequences of the Restructuring Process of Mining Industry in Romania. Case Study: The Petroșani Depression.” *Acta Montanistica Slovaca* 27, nr. 1, 254-266.
- Murgescu, Bogdan, 2010, *România și Europa. Acumularea declajelor economice (1500-2010)*. Iași: Polirom.
- Neumeyer, Sebastian, Gisela, Will, 2024, „Secondary Ethnic Effects in the Transition to Higher Education in Germany and Their Explanations.” *Research in Higher Education* 65, 1-26.
- Nicola, Sanda, Serge, Schmitz, 2022, „Discordant agendas on a just transition in Romanian coal mining areas: The case of the Jiu Valley.” *Moravian Geographical Reports* 30, nr. 4, 257-269.
- Óhidy, Andrea, 2023, „Social Mobility through Education: Lifelong Learning and the Roma-Minority in Selected Central and Eastern European Countries.” *Central European Journal of Educational Research* 5, nr. 1, 58-69.
- Păunescu, Mihai, Andreea, Gheba, Gabriela Jitaru, 2022, „Performance-Based Funding—The Romanian Experience of the Last Five Years (2016–2020).” În *Higher Education in Romania. Overcoming Challenges and Embracing Opportunities*, editor Adrian Curaj, Jamil Salmi și Cezar Mihai Hâj.
- Preotesi, Mihnea, 2014, „Deindustrialization and underdevelopment. Case study: Valea Jiului.” *Jurnalul Practicilor Comunitare Pozitive* 14, nr. 3, 52-64.
- Ristea, Alina, 1999, „Ministerul Muncii și Protecției vede cum Cornul Abundenței se revarsă peste Valea Jiului.” *Evenimentul Zilei*, 16 02, 5.
- Santa, Robert, 2018, „The Future of European Higher Education in an Age of Demographic Headwinds: The Impact of Demographic Decline on Higher Education System Structures Funding in Romania Poland Russia.” În *European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies*, editor Adrian Curaj, Ligia Deca și Remus Pricopie, 369-386. Cham: Springer.
- Santos, Perico E., Anna Vitoria, Kitchen, Hannah, 2022, *Managing student transitions into upper secondary pathways*. Paris: OECD.
- Shariff, Azim F., Dylan Wiwad, Aknin, Laura B., 2016, „Income mobility breeds tolerance for income inequality: Cross-national and experimental evidence.” *Perspectives on Psychological Science* 11, nr. 3, 373-380.
- Țigănilă, Adriana, 1997, „Ortacii lui Condescu s-au întâlnit cu Președintele Senatului.” *Ziua*, 23.01.1997, 5.
- Țoc, Sebastian, Alexandrescu, Filip Mihai, 2022, „Post-coal fantasies: an actor-network theory-inspired critique of post-coal development strategies in the Jiu Valley, Romania.” *Land* 11, nr. 7, 1022.
- Vasi, Ion Bogdan, 2004, „The fist of the working class: The social movements of Jiu Valley miners in post-socialist Romania.” *East European politics and societies* 18, nr. 1, 132-157.
- Vincent-Lancrin, Stéphan, 2008, „The reversal of gender inequalities in higher education: An on-going trend.” În *Higher Education to 2030, Volume 1, Demography, Educational Research and Innovation*, de OECD, 265-298. Paris: OECD Publishing.

EXPERIENȚA STUDENȚEASCĂ ÎNTR-O UNIVERSITATE DINTR-O ZONĂ DEFAVORIZATĂ: DEMERS EXPLORATOR ÎN CADRUL UNIVERSITĂȚII DIN PETROȘANI

Perioada post-socialistă în România a fost marcată de multiple schimbări politice și economice care au atras cu sine și schimbări sociale. În ceea ce privește economia, aceasta s-a transformat dintr-o economie în care industria grea era principalul motor al dezvoltării (Ban 2016), într-o economie bazată pe servicii (Cristea et al. 2017). Schimbarea radicală a profilului economic a fost resimțită major în special în zonele care erau strâns legate de o singură ramură a industriei. Acesta este cazul Văii Jiului, care a făcut trecerea de la o industrie de o înaltă importanță, mineritul, spre statutul de zonă defavorizată cu o piață a muncii restrânsă într-un interval de timp de mai puțin de 10 ani. Pe baza Hotărârii de Guvern 922/1998, mai multe orașe din Valea Jiului au fost încadrate drept zone defavorizate, printre acestea și municipiul Petroșani, pentru care impactul noii hotărâri de guvern a fost atât economic cât și educațional. Pentru o bună perioadă, Petroșani a fost principalul centru de educație și specializare în domeniul mineritului din România, prin intermediul Institutului Cărbunelui din Petroșani.

Universitatea din Petroșani a fost înființată în anul 1948, sub denumirea de „Institutul Cărbunelui din Petroșani” (Poanta et al. 2014: 100; upet.ro) cu scopul de a pregăti specialiști în minerit. În cadrul Institutului Cărbunelui, pe lângă facultatea de „Exploatarea și Prepararea Zăcămintelor de Cărbuni”, în 1949 a fost înființată și secția de „Electromecanică minieră” (Poanta et al. 2014: 316). Începând cu 1957 studiul mineritului a fost centrat în Petroșani, acesta devenind principalul centru de specializare în domeniul mineritului din România (upet.ro).

Viziunea economică din perioada socialistă bazată pe dezvoltarea industriei grele și pe exploatarea resurselor minerale a atras cu sine nevoia de calificare a forței de muncă în domeniu, iar acest lucru a fost realizat prin dezvoltarea instituțiilor de învățământ superior, precum Institutul Cărbunelui din Petroșani în ceea ce privește mineritul (Poanta et al. 2014: 100). Perioada post-socialistă a schimbat strategia facultății (Poanta et al. 2014: 100), concentrându-se în principal pe diversificarea

---

¹ Drd., ICUB, Universitatea din București.

ofertei educaționale. În 1991 Institutul Cărbunelui din Petroșani s-a transformat în Universitatea Tehnică, iar în anul 1995 a devenit Universitatea din Petroșani² (Poanta et al., 2014). Mai mult, perioada post-socialistă a stimulat și crearea Facultății de Științe, în anul 1993, care oferea specializări noi în cadrul Universității din Petroșani precum Psihosociologie sau Finanțe și Asigurări (Poanta et al. 2014: 458).

În prezent Universitatea din Petroșani este compusă din trei facultăți: 1. Facultatea de Mine 2. Facultatea de Inginerie Mecanică și Electronică; și 3. Facultatea de Științe. În cadrul celor trei facultăți pot fi regăsite o gamă largă de specializări, care, în cazul Facultății de Mine includ atât specializări precum inginerie minieră, topografie minieră sau construcții miniere, cât și inginerie și management de proiect sau managementul și protecția mediului. Același tip de mix poate fi regăsit și în cazul Facultății de Inginerie Mecanică și Electronică (IME) unde specializările legate de minerit se întrepătrund cu noile tehnologii. IME include specializări precum calculatoare, automatizare și informatică aplicată, tehnologia construcției de mașini sau mașini și echipamente pentru minerit. Limba principală de predare este limba română, cu o singură excepție, Masteratul de Consum și Producție responsabilă, din cadrul IME, unde limba de predare este limba engleză. Facultatea de Științe a fost înființată în 1991 în contextul schimbărilor sociopolitice și reprezintă încercarea Universității din Petroșani de adaptare la noul context post-socialist.

Mixtul de specializări din cadrul Universității din Petroșani reflectă eforturile universității de a rămâne relevantă pentru piața muncii într-un context de lipsă de continuitate a viziunilor de dezvoltare din perioadele socialistă și postsocialistă, dar și de dezvoltare tehnologică în diverse domenii (unele conexe cu disciplinele studiate).

Colectarea datelor

Statutul Universității din Petroșani în perioada postsocialistă s-a schimbat semnificativ, de la centru universitar principal pentru studiul mineritului, la centru universitar local, cu specializări diverse. În plus, universitatea este localizată în centrul zonei defavorizate create odată cu demantelarea industriei extractive locale, și fără o piață a muncii în care studenții universității pot accede. Având în vedere contextul socioeconomic din regiune, precum și istoricul Universității din Petroșani, aceasta reprezintă un caz aparte în istoria recentă a învățământului superior în România, iar experiența studențească la Petroșani este tema pe care îmi propun să o adresez.

Acest capitol reprezintă rezultatul unei cercetări exploratorii în privința experienței studențești în cadrul Universității din Petroșani, și corelează datele macro extrase din Raportul Rectorului (din anii 2016-2022) și din bazele de date INS din

---

² Pe parcursul acestui capitol voi folosi denumirea „Universitatea din Petroșani” pentru întreaga perioadă post-socialistă.

1990 până în 2021, cu informațiile rezultate din urma interviurilor calitative cu studenții din asociațiile studențești și structurile de reprezentare.

Interviurile cu studenții reprezentanți au fost realizate în intervalul Mai-Septembrie 2024 și sunt interviuri individuale, pe care le-am preferat celor de grup pentru că permit discutarea unor teme sensibile (Brinkmann 2013; Acocella 2012; Halcomb et al. 2007; Kaplowitz & Hoehn 2001), precum experiențe personale cauzate de statutul de putere (Lee & Renzetti 1990), statut economic etc. Interviurile realizate au fost atât față în față, cât și prin apel video deoarece nu există diferențe majore de calitate a datelor obținute între cele două tipuri de intervievare (Johnson, Scheitle & Ecklund 2021: 1145). Mai mult, interviurile au fost semistructurate pentru a oferi un grad crescut de flexibilitate în procesul de intervievare, iar interviurile să fie abordate în contextul și termenii respondenților (Qu & Dumay 2011: 247). De asemenea, ghidul de interviu folosit a fost alcătuit cu diferite tipuri de întrebări, precum întrebări deschise; cu rol introductiv; de „follow-up”; investigativ; de clarificare; directe; interpretative etc. (Qu & Dumay 2011: 249).

Din punct de vedere socio-demografic respondenții au vârste cuprinse între 19 și 30 de ani, trei dintre respondenți sunt de gen feminin și trei de gen masculin, cinci din șase persoane provin din localitățile din Valea Jiului, iar o persoană dintr-o altă regiune din România. Studenții sunt înscriși în toate cele trei facultăți ale Universității din Petroșani, în plus, aceștia au statutul de membri în organizațiile studențești sau structurile de reprezentare în cadrul Universității.

Experiența studențească pentru studenți care provin din zone defavorizate

Experiența studențească într-o universitate localizată într-o zonă defavorizată este puternic legată de contextul economiei locale care se află într-o poziție deficitară și care creează instabilitate economică sau chiar deprivare materială pentru locuitorii acestora. În ceea ce privește accesul la studii superioare, deprivarea materială se poate transpune în lipsa resurselor financiare necesare pentru a urma studii superioare. Atunci când universitățile sunt localizate în zone defavorizate, acestea nu implică în mod automat acces echitabil pentru toți studenții, din contră, disparitățile persistă, în special pentru studenții din comunități marginalizate (Ou & Hou 2018; Pitman et al. 2017). Politicile menite să extindă accesul la educație nu reușesc întotdeauna să abordeze nevoile specifice ale studenților din regiunile afectate, ceea ce duce la perpetuarea inechităților (Haley 2020).

În rândul studenților care pătrund în sistemul superior de educație există o legătură între presiunea financiară resimțită și stres. Studenții proveniți din medii defavorizate se confruntă cu provocări economice suplimentare cauzate de economia centrului universitar și de creșterea costului de trai (Khoo & Nor 2021). Aceste motive

tind să stea în multe dintre cazuri la baza deciziei de a opta pentru o universitate din regiune și nu dintr-un centru universitar mai mare, sau chiar de a nu părăsi locuința părinților pe perioada studiilor.

În acest sens programele de internship plătit sau de practică plătită pot contribui la îmbunătățirea statutului economic al studenților, la angajabilitatea acestora, de asemenea, pot contribui la o experiență studențească pozitivă. În general, programele de burse ale universităților pot reduce presiunea economică și stresul resimțit de studenți, în mod special atunci când există o gamă largă de burse sociale sau când bursele se pot cumula.

O serie de factori suplimentari celor economici pot contribui la limitarea oportunităților educaționale într-o zonă defavorizată. În primul rând, geografia zonei, precum și lipsa infrastructurii de transport pot conduce la limitarea oportunităților de studiu, și, în consecință, la inechități educaționale (Ram et al. 2022; Pitman et al. 2017).

Pe de altă parte, mediul academic în sine poate reprezenta o sursă suplimentară de stres pentru studenții care provin din zone defavorizate. Presiunile legate de performanța academică, împreună cu necesitatea de a se adapta la noi sisteme educaționale, pot genera sentimente de inadecvare și stres (Rady & El-Sayed 2015; Tindle et al. 2022). Studenții din regiuni defavorizate se pot confrunta, de asemenea, cu bariere economice, bariere create de dislocare, în plus, pot avea parte inclusiv de bariere ce țin de calitatea educației provocate de lipsa personalului didactic sau a dotărilor adecvate.

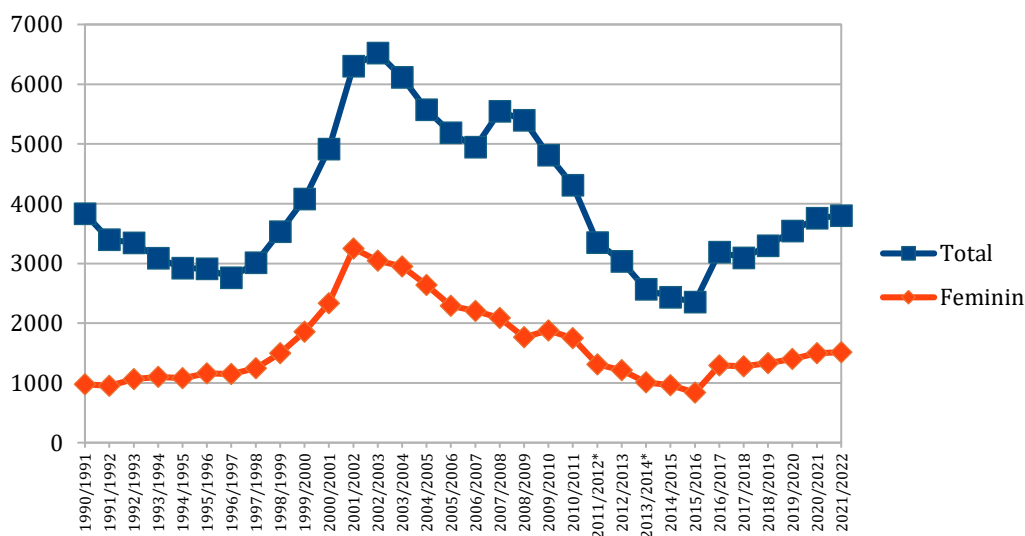
A. Populația studențească în cadrul Universității din Petroșani

Evoluția populației studențești în perioada postsocialistă în cadrul Universității din Petroșani poate fi observată orientativ pe baza datelor colectate din INS. Bazele de date INS pot fi împărțite în două perioade, prima perioadă, 1990/1991-2010/2011, când datele generale cu privire la numărul de studenți sunt prezentate global, fără a diferenția între ciclurile de studiu (licență, doctorat), fiind raportați separat doar studenții înscriși în cadrul colegiilor universitare. În timp ce din anul universitar 2010/2011, odată cu introducerea sistemului Bologna, datele sunt organizate defalcat pentru ciclurile de licență, masterat, doctorat. Mai mult, pentru anumiți ani universitari (din ambele categorii) datele sunt organizate mai degrabă pe localitate și doar pentru câțiva ani datele sunt organizate pe universitate, practic, în cadrul centrelor universitare cu mai multe universități datele existente fac imposibilă identificarea fiecărei universități în parte în anii în care raportarea a fost realizată doar pe localitate. În cazul Universității din Petroșani, unde aceasta este singura universitate din localitate datele pot fi corelate, însă, principalul impediment intervine în încercarea de a identifica extensiile universității în alte localități, lucru

imposibil de realizat pe baza acestei baze de date. Mai mult, pentru perioada 2011/2012 până în prezent, datele colectate la nivelul masteratului sunt la nivel județean, iar acest lucru poate duce la o inexactitate în calcule având în vedere faptul că Universitatea din Petroșani are extensii în mai multe localități din județ (aspecte imposibil de distins pe baza datelor din categoria 1990/1991-2010/1011). În plus, datele INS nu se suprapun datelor existente în raportul rectorului pentru perioada 2018/2019-2021/2022.

Având în vedere impedimentele menționate anterior, graficul următor a fost realizat pe baza cifrelor de la începutul anului universitar, iar pentru perioada 2011/2012-2021/2022 am folosit cifrele de școlarizare de la începutul anului universitar la ciclul licență. În ambele cazuri am preluat datele pentru Petroșani (în cazul celor în care datele sunt raportate pe localitate), având în vedere că Universitatea din Petroșani este singura instituție de învățământ superior din localitate. Datele referitoare la extensiile universității din Petroșani din localități precum Horezu, Deva, Hunedoara nu au putut fi urmărite în mod susținut din 1990/1991 până în prezent, așadar nu au fost incluse în următorul grafic.

Grafic 1. Studenți înscriși în cadrul Universității din Petroșani la început de an universitar

Sursa: INS 1990/1991 - 2021/2022.

În perioada postsocialistă populația studențească în cadrul Universității din Petroșani a fluctuat, fiecare perioadă aducând cu sine schimbări semnificative. La începutul anului universitar 1990-1991 au fost raportați 3833 studenți pentru orașul Petroșani, urmând o descreștere accentuată până în anul 1996-1997 când 2763 studenți erau înmatriculați la începutul anului universitar. În toată această perioadă

de descreștere generală a numărului total de studenți, numărul persoanelor de gen feminin înscrise în cadrul universității a crescut treptat, atingând valoarea maximă de 3251 la începutul anului universitar 2001-2002, când ponderea în numărul total de studenți a fost de aproape 50%.

În plan general, începând cu anul universitar 1997-1998 a avut loc o creștere treptată a numărului de studenți care a culminat cu o creștere spectaculoasă între anii universitari 2000-2001 și 2001-2002 de aprox. 1400 de studenți. Cel mai mare număr de studenți înscriși la începutul anului universitar în perioada postsocialistă la Universitatea din Petroșani a fost în anul universitar 2002-2003 când 6502 studenți erau înscriși la începutul anului universitar.

Începând cu anul universitar 2002/2003 numărul persoanelor de gen feminin înmatriculate a scăzut treptat. De asemenea, începând cu anul universitar 2003/2004 numărul general al studenților a înregistrat o scădere până la punctul în care în anul universitar 2015/2016 a fost atins recordul minim din perioada postsocialistă de 839 studente și un total 2354 studenți de ambele genuri. În ceea ce privește scăderea continuă din 2011/2012 este important să avem în vedere faptul că pentru ciclul de licență anii de studiu au fost recuși ca număr, fapt care poate conduce la o ușoară scădere a cifrei globale a studenților la ciclul licență pe o perioadă medie, însă poate însemna înscrierea lor în programele de masterat. Cu toate acestea, nu poate fi determinat numărul de studenți înscriși în ciclurile de studiu desfășurate în Petroșani.

Începând cu 2016/2017 are loc o creștere treptată a numărului de studenți, iar în anul universitar 2021/2022 a fost atins punctul de 3799 studenți de ambele genuri, dintre care 1512 de gen feminin. Creșterea din anul universitar 2016/2017 a fost una comparabilă cu cea a anului 2001/2002, fiind o creștere de mai bine de 900 de persoane, dintre care aproximativ 400 femei. Această creștere spectaculoasă a fost urmată de o ușoară scădere, pentru ca în anii universitari care au urmat să continue creșterea numărului de studenți înscriși la începutul anului universitar.

Deși la nivelul universității populația studentescă de gen feminin a crescut, la nivelul fiecărei facultăți balanța de gen nu respectă trendul general. În cadrul Facultății de Mine populația este preponderent masculină, în timp ce în cadrul Facultății de Științe populația este mai degrabă feminină.

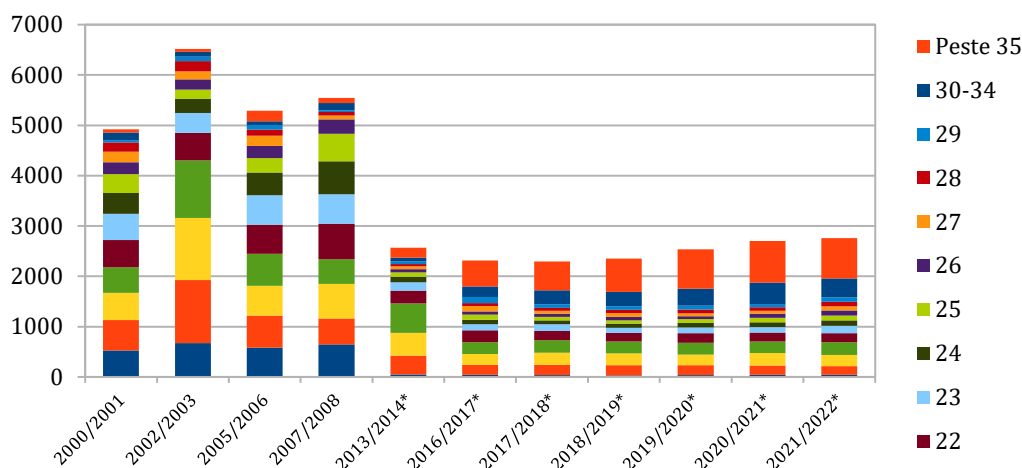
Vârsta studenților

Vârsta studenților a fost determinată, la fel ca în cazul graficului anterior cu privire la populația studentescă, pe baza datelor INS pentru localitatea Petroșani pentru toate ciclurile de studiu între anii universitari 1990/1991-2010/2011, iar pentru perioada 2011/2012-2021/2022 am avut în vedere doar datele oferite pentru localitatea Petroșani pentru ciclul licență.

Vârsta studenților reprezintă un factor important de luat în calcul în contextul în care numărul studenților cu vârste de 30-34 și peste 35 a crescut semnificativ începând cu anul universitar 2016-2017 când 727 studenți, cu vârste peste 30 de ani, erau înscriși la începutul anului universitar. Mai mult, trendul a continuat până în anul universitar 2021-2022 fiind înregistrată o medie aproximativă de 900 studenți cu vârste peste 30 de ani.

Acest trend coincide cu perioada în care numărul de studenți ai universității din Petroșani a fost unul scăzut. Așadar, cifrele absolute de studenți cu vârsta de peste 30 de ani au crescut, iar ponderea studenților din această categorie a crescut și ea la aproximativ 30% din totalul studenților înscriși la începutul anului în ciclul de licență.

Grafic 2. Studenți înmatriculați în cadrul Universității din Petroșani pe vârste - selecție a anilor de studiu

* Datele fac referire studenții înscriși la studiile de licență.

Sursa: INS 2000/2001-2021/2022.

Dinamica de a înscrie studenți din cohortele de peste 30 de ani este resimțită de către studenții Universității din Petroșani intervievați care afirmă că: „de obicei, în Universitatea din Petroșani, ponderea e de la 35 de ani în sus, adică populația, populația... cum să zic eu, studenții sunt, da, nu sunt chiar atât de tineri” (Interviu 2). Un alt respondent adaugă: „dar și alea [persoanele] pe care le-am văzut, da, erau trecute de 35 de ani sau, mă rog, erau deja cu familie, job” (Interviu 3). Aceeași opinie este împărtășită de un al treilea respondent: „Din câte am văzut și eu în grupă, și la mine în grupă, noi am fost, în anul întâi am fost mai mulți, am fost, cred că, vreo 40 sau 50 în grupă și așa mai departe. Predomină foarte mult vârstă de 25+. Foarte puțini care am prins de vârstă, de vârstă a mea, sau mai puțin” (Interviu 4).

O altă persoană identifică două categorii în cadrul grupei din care face parte și introduce chestiunea absenteismului de la cursuri pe care îl asociază cu persoanele din cohorta de peste 25: „păi... Pot da exemplu clasa mea. Suntem și tineri până în 25 de ani. Suntem împărțiți așa cam pe două categorii, sunt și 25 plus [...]. Și... bine, cei care frecventează, mare parte sunt cei tineri până în 25. Cam așa” (Interviu 5).

Pragul de vârstă identificat de către respondenți este unul diferit față de cel relevat de datele INS, cu toate acestea studenții menționează prezența unor grupuri de studenți care provin din cohorte diferite. Cohorta de peste 30 de ani este recunoscută drept o categorie distinctă de studenți, cu un status social și ocupațional diferit de cel al celorlalți studenți. În plus, categoriei de studenți de peste 30 de ani îi este asociat absenteismul la cursuri care apare în legătură cu statusului ocupațional pe care studenții din această cohortă îl au și care, din punct de vedere temporal se suprapune cu cel educațional.

Bazinul de recrutare

Conform interviurilor realizate cu studenți reprezentanți ai Universității din Petroșani, Valea Jiului este principalul bazin de recrutare pentru studenții Universității din Petroșani, urmat în ordinea frecvenței răspunsurilor de alte localități din județului Hunedoara, dar și județul Gorj. Mai mult, la Petroșani sunt atrași studenți din Republica Moldova, iar la Facultatea de Mine sunt înscriși studenți proveniți de pe alte continente precum Africa sau Asia.

Unul dintre studenții intervievați menționează fugitiv mediile de proveniență ale studenților Universității din Petroșani: „adică suntem din Valea Jiului, de exemplu am colegi pe lângă, Petrila, Petroșani, Uricani, am colegi care vin de la Târgu Jiu. Am... bine, sunt și studenții străini care sunt cazați la noi” (Interviu 1). Un alt student afirmă că: *Păi, să știi că sunt cam amestecate, foarte mulți sunt din Republica Moldova, în jur de 10% dacă nu mă înșel, deci chiar foarte mulți. Și cam tot aceștia sunt și cei mai prezenți fizic la cursuri, laboratoare, seminare. Mai vin de prin Gorj, de prin diferite comune. Avem bineînțeles și din Valea Jiului, dar spre surprinderea noastră nu sunt foarte mulți. Cred că majoritatea tinerilor pleacă spre alte centre universitare, mai potente, să spun așa, cum a fi Timișoara, București, Cluj, poate chiar Iași. Și da, nu știu, ce ar mai fi pe lângă... poate comune de pe lângă, să spunem așa. Bineînțeles, mai sunt și din afara Văii Jiului, cum ar fi din Bănița, din Comun Pui, deci tot localități din județul Hunedoara* (Interviu 3).

Așadar, bazinul de atragere a studenților pentru Universitatea Petroșani identificat de respondenți este reprezentat de județul Hunedoara (în special Valea Jiului) și în mai mică măsură de județul Gorj. Cu toate acestea, bazinele de atragere a

studenților tind să difere în funcție de categoria de vârstă din care provin. Studenții din categoria de sub 30 de ani provin din localități mai apropiate Petroșaniului precum: Petrila, Bănița, Hațeg, Aninoasa, Vulcan, Petroșani. Pe de altă parte, studenții cu vârsta de peste 30 de ani tind să provină din localități mai îndepărtate, precum Târgu Jiu, Hațeg, etc. De asemenea, Republica Moldova și state non-Europene (cel mai des menționat stat fiind a fost Nigeria) fac parte din bazinul de atragere a studenților pentru Universitatea din Petroșani.

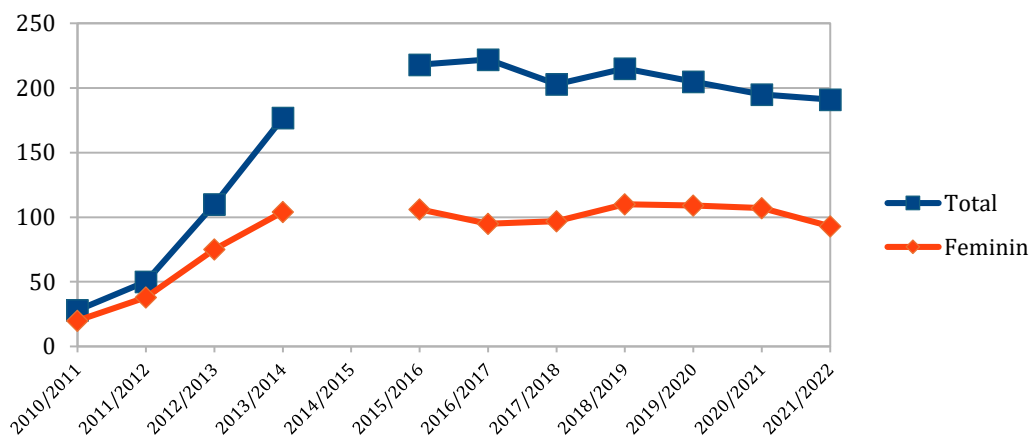
Din punct de vedere social un grup însemnat de studenți provine dintr-o zonă defavorizată, lucru care necesită o atenție sporită asupra facilităților oferite acestora, în special celor cu repercusiuni materiale precum cazare, burse, cantină etc. Așa cum a afirmat unul dintre respondenți: „[studenții] optează pentru Petroșani, e mai aproape, poate consideră că alte universități, pentru costurile pe care le percep pentru a sta într-o anumită localitate, nu se vede valoarea în a pleca neapărat, când poate să ofere o universitate mai aproape cam aceleași lucruri din punct de vedere al nivelului studiilor” (Interviu 6).

În ceea ce privește familiile, precum și condițiile materiale ale acestora, unul dintre respondenți a menționat faptul că: „unii poate au și probleme sociale, de exemplu optează pentru bursă socială, sau sunt cazurile orfan de părinți, orfan de un părinte, de exemplu cum sunt studenți care provin din familii de celor care au murit în accidente pe la mină” (Interviu 6).

Studenți de alte naționalități

Universitatea din Petroșani a atras studenți de alte naționalități pe parcursul perioadei post-socialiste, iar cea mai numeroasă comunitate este reprezentată de studenții din Republica Moldova, alături de studenții care provin de pe alte continente și studiază la Facultatea de Mine. Datele furnizate de INS ne permit o privire de ansamblu a numărului de studenți înscriși începând cu anul universitar 2010-2011, cu o pauză de raportare per universitate în 2014. Cu toate acestea, datele INS nu oferă informații cu privire la țările de origine/cetățenia studenților.

Numărul studenților de alte naționalități înscriși la Universitatea din Petroșani a crescut, de la 28 la începutul anului universitar 2010-2011, din care 20 de gen feminin, până la 222, din care 101 de gen feminin, la începutul anului universitar 2016-2017. În toată această perioadă ponderea studenților de gen feminin în cadrul acestui grup a scăzut. Din 2015 până în 2021 numărul total al studenților de altă naționalitate a variat, înregistrând o ușoară scădere, aproximativ 191 în anul universitar 2021-2022. Același trend a fost înregistrat și pentru studentele de alte naționalități, variație pe fond de ușoară scădere, la începutul anului universitar 2021-2022 fiind înscrise 93 de femei de altă naționalitate în programele de studii ale Universității din Petroșani.

Grafic 3. Studenți străini înscriși în Universitatea din Petroșani

Sursa: INS 2010/2011 - 2021/2022.

Vârsta studenților de alte naționalități decât Română este în general între 18 și 24 de ani, cu câteva excepții.

Având în vedere țara de origine, în urma interviurilor am identificat două categorii de studenți. Pe de-o parte, sunt studenții originari din Republica Moldova, care constituie ce mai numeroasă comunitate și care sunt înscriși la specializări diverse în cadrul celor trei facultăți ale Universității din Petroșani. Cea de-a doua comunitate identificată este reprezentată de studenți de pe alte continente care studiază în cadrul Facultății de Mine. Printre continentele de proveniență au fost menționate Africa și Asia.

B. Experiența studențească în cadrul Universității din Petroșani

Experiența studențească este modelată în principal de factori precum cazarea, sălile de curs, condițiile de studiu, burse, etc. În cele ce urmează voi detalia aceste aspecte pe baza interviurilor cu scopul de a contura o imagine asupra experienței studențești în cadrul Universității din Petroșani.

Cazarea

Conform datelor INS, la începutul anului universitar 1990/1991, Universitatea din Petroșani gestiona șase cămine cu o capacitate de 1544 de locuri de cazare în care Universitatea au fost cazați 1831 studenți din România și opt din alte țări. Date referitoare la cămine au fost raportate doar pentru anul universitar 1990/1991,

ulterior, în rapoartele INS nu mai pot fi regăsite informații cu privire la unitățile de cazare. Așadar, nu există posibilitatea de a urmări evoluția numărului de cămine, numărul studenților cazați sau numărului de locuri disponibile în căminele Universității din Petroșani.

În prezent, Universitatea din Petroșani gestionează, conform interviurilor individuale, cinci cămine care oferă condiții de cazare variate. „Sunt cinci cămine, dar căminul 1 este folosit în mare parte de către firme, căminul 2 și 3 sunt cele mai folosite și mai este căminul 4 unde sunt garsonierele, dar ăla nu este folosit. Maxim este folosit, nu știu, să zicem, avem noi ca organizație un proiect și cazăm participanți acolo. Și căminul 5, da, este folosit parțial” (Interviu 3).

Căminele universității au destinații diverse, nu doar de a caza studenții. În cazul căminului 1, camerele în care în trecut erau cazați studenții universității sunt folosite de diverse firme și organizații pentru a își desfășura activitatea. Căminul 4 este folosit în cazuri de necesitate pentru a caza oaspeți ai universității, spre exemplu persoane care iau parte în diferite proiecte ale asociațiilor studențești. În timp ce căminul 5 găzduiește o parte din personalul facultății, precum asistenți universitari. „La căminul 3 este un pic diferit față de căminul 2. La căminul 2 ai baie înăuntru, în cameră frumos, la căminul 3 e pe modul, deci ai două camere și după mai ai un hol unde este baie, pe de-o parte este dușul, pe de-o parte este toaleta și după ai două chiuvete, pentru fiecare cameră” (Interviu 3).

Din punct de vedere al condițiilor de locuire căminul 2 oferă camere spațioase în care sunt cazate câte două persoane, cu baie pentru fiecare cameră. Pe de altă parte, principalele inconveniente sunt temperatura în camere, programul de apă caldă și lipsa spațiilor pentru gătit. Unul dintre studenți descrie problemele întâmpinate astfel: „da, stau câte două în cameră, este friguri, îți iei de acasă aerotermă. Sau dacă vrei să îți gătești, nu există bucătărie pentru cămin, nici măcar una comună, așa că dacă îți aduci o plită mică de acasă, dacă nu, nu mănânci în cămin” (Interviu 1). Un alt student descrie condițiile de cazare într-un mod similar: „sunt [cazate] două persoane, spațiu mare, mobilierul, ce cam lasă de dorit, dar își cam face treaba, să spun așa. Și dacă se plătește 400 de lei pe lună, în care, nu știu, dacă, nu știu, ai limite de kilowați... 50 de kilowați de persoană. Și, programul de apă” (Interviu 3). Niciunul dintre studenții intervievați nu a raportat depășirea consumului maxim stabilit pentru fiecare cameră la energia electrică.

Condițiile de cazare în căminul 3 implică organizarea camerelor în module, fiecare modul include două camere locuite de câte două persoane și o baie. Mai mult, în acest cămin există un program de apă caldă și caldă. Aproximativ o oră dimineața și o oră seara, cu mențiunea că apa caldă se menține în boiler și mai poate fi folosită la o temperatură tratat mai scăzută odată cu trecerea timpului, până la trei ore după.

La căminul 3, în schimb, este porție de apă, este... cât era? O oră dimineață, o oră seara. Dar, no, apa caldă mai stă mult în cazan, boiler, cum vrei să-i spui. Și, să zicem, dacă vrei pe la un 12, 1, după-amiaza să faci un duș poți, nu-i nicio treabă. Dacă vrei pe la un 4, 5, nu mai apuci. Cealaltă oră este seara. Căldura, la fel, se dă cu porția. Dar, și acolo, se cam menține, din fericire. Și, nu știu ce a mai fi altceva. Despre... Acolo, bineînțeles, plătești, mai puțin, plătești vreo 150 de lei. (Interviu 3)

Costurile de a locui în căminul 3 sunt în de 150 de lei pe lună, în timp ce pentru căminul 2 costurile sunt de 400 de lei pe lună. Opinia unui respondent cu privire la costurile de cazare în cămine este: „mie îmi pare foarte scump. În față de... raportat cu alte cămine din alte centre universitare unde am fost și mi-au zis ce prețuri au, mi se pare foarte mult. Foarte mult. Și nu, nu se merită” (Interviu 2).

Condițiile de cazare în cămine impactează direct experiența studentescă în cadrul Universității din Petroșani. Apa caldă și căldura cu program limitat, lipsa spațiilor pentru gătit sau costurile ridicate de cazare sunt aspecte ce stârnesc nemulțumirea și influențează negativ experiența studentescă, în special atunci când studenții provin din medii defavorizate. Starea de deprivare resimțită în cazările universității poate crea diferite mecanisme de protecție precum locuitul cu părinții pe perioada facultății sau chiar abandon.

Cantina

Universitatea din Petroșani administrează o cantină care în anul universitar 1990/1991 deservea 1008 de studenți, dintre care 1000 de studenți de naționalitate Română și alți opt studenți de alte naționalități, conform datelor INS din anul universitar 1990/1991. Nu există informații despre evoluția numărului de studenți deserviți după anul universitar 1990/1991.

În prezent, cantina Universității din Petroșani deservește studenții contra cost, însă prioritate au studenții care au achitat un abonament lunar. „Cantina funcționează pe bază de abonament. Adică poți să-ți cumperi și mâncarea, dar cei care și-au făcut un abonament lunar au prioritate. Atunci când vin la cantină pentru a-și primi masa. Și da, funcționează. Merg studenții care stau la cămin și optează pentru masa de la cantină” (Interviu 6).

Mai mult, în cadrul cantinei sunt organizate și diferite evenimente: „de exemplu, după simpozioane. Sunt mese cu participanții și cadrele didactice, care au făcut parte din comisia pentru simpozion” (Interviu 6).

În condițiile lipsei spațiilor pentru gătit în cămine cantina este necesară, și, în anumite condiții, poate contribui la îmbunătățirea experienței studentești, însă nu acoperă lipsa spațiilor pentru gătit.

Sălile de curs

Spațiile în care se desfășoară procesul educațional beneficiază de o recenzie anuală încă din 1991. Conform datelor anuale furnizate de INS, numărul spațiilor cu destinație pedagogică a crescut ușor. Pentru anul universitar 2016/2017 au fost raportate un număr considerabil mai mare de amfiteatre, 39 și 22 de săli de seminar, în plus, numărul atelierelor a scăzut de la 10 la 1. Cu toate acestea, în anii universitari ulterioari numărul amfiteatrelor, sălilor de seminar și atelierelor a revenit în jurul stocului anterior. Acest lucru duce la bănuială că raportarea a fost deficitară pentru anul universitar 2016/2017 și nu a existat o creștere reală a patrimoniului universității. Cu toate acestea, în 2021 patrimoniul Universității din Petroșani numără un stoc mai mare de laboratoare și săli de seminar comparativ cu anul universitar 1990/1991.

Tabel 1. Stocul sălilor de curs în cadrul Universității din Petroșani.

	Amfiteatre și săli de curs	Săli de seminar și de lucrări practice	Săli de educație fizică și sport	Laboratoare	Ateliere	Terenuri sportive amenajate	Bazine de înot
1990/1991	17	10	1	59	1	?	?
2016/2017	39	22	1	104	1	2	-
2021/2022	16	17	1	115	10	4	-

Sursa: INS 1990/1991 – 2021/2022.

Sălile de curs sunt dotate, în mare parte, conform nevoilor pedagogice aferente. Studenții pot aprofunda materia ca urmare a activităților întreprinse la seminar, laboratoare, cursuri etc. Cu toate acestea, una dintre persoanele intervievate a afirmat că: *Dezavantajele la universitate, mai sunt încă câteva săli care necesită recondiționare, de exemplu, laboratorul de fizică, care folosește echipament dinainte să fiu eu născut. Dar, oricum, cum ziceam, pe partea asta s-au făcut renovări foarte bune. Dar mai sunt câteva. Și, bineînțeles, temperatura din universitate, dacă tot vorbim de temperatura. Există studenți, cel puțin iarna, la 8, dimineața, care vin cu pături. Mai ales că sunt unele laboratoare care sunt foarte friguroase. [...] Deci, este o problemă mare cu temperatura în universitate. Încă erau unele cazuri când trebuia să începem de la 9 cursul sau laboratorul, sau ce avem noi, pentru că de la 8 era mult mai frig* (Interviu 3).

Un alt student descrie situația temperaturii din săli astfel: „iarna era cel puțin, în mod special, la mine, în laborator când am avut partea de info... nu, nu condițiile nu îți permit să stai. Pur și simplu, un om normal nu poate suporta frigul acela crunt. Era mai frig decât afară, fiind pereții reci. Nici condițiile nu sunt tocmai ok” (Interviu 1).

Problema temperaturii a fost adresată de unii profesori, așa cum unul dintre respondenți descrie: „bine, erau și unii profesori, mai apelau și la metode mai, nu știu, să zicem, își luau și un reșou, două, trei chiar, depinde de dimensiunea sălii și le puneau prin sală să se încălzească mult mai repede” (Interviu 3).

Frigul din universitate a fost menționat și atunci când a fost adus în discuție absenteismul de la activitățile didactice: „este frigul din universitate, care ne omoară. Adică, hai, vara ca vara, vara e chiar bine că intri la răcoare de afară, că e cald, dar iarna, iarna sunt foarte mulți studenți care nu se prezintă la cursuri, din cauza frigului cei mai mulți” (Interviu 2).

Așadar, stocul de spații cu destinație pedagogică a crescut comparativ cu cel de care universitatea beneficia în 1991, conform INS, iar acest lucru se vede în mod special în ceea ce privește sălile de seminar și laboratoare. Condițiile din laboratoare au fost îmbunătățite, însă nu toate sunt dotate cu tehnologie curentă, iar acest lucru influențează calitatea actului pedagogic. Deși nu este legat strict de dotările sălilor, frigul din sălile universității este un factor omniprezent ce influențează atât actul pedagogic, cât și prezența la cursuri, în mod special pe parcursul anotimpurilor reci. Experiența studențească este puternic deteriorată de temperatura scăzută din sălile Universității din Petroșani. Atât studenții cât și profesorii încearcă să adopte strategii de a rezolva această problemă, pe de-o parte studenții folosesc, în mod individual, păături pentru a se încălzi, pe de alta parte, unii profesori aduc aparate electrice de încălzit, alți studenți absentează ca urmare a temperaturii scăzute din sălile universității.

Bursele

Un factor material important de luat în calcul pentru a analiza experiența studențească dintr-o universitate dintr-o zonă defavorizată este reprezentat de burse. Universitatea din Petroșani oferă burse anumitor categorii de studenți, în funcție de rezultate, venituri, mediu de proveniență, etc. În anul 1990/1991 în cadrul celor două facultăți existente la acel moment în cadrul Institutului Cărbunelui din Petroșani, erau acordate un total de 1130 burse, 857 pentru Facultatea de Mine și 273 pentru Facultatea de Instalații și Mașini Miniere, conform datelor INS din 1990/1991. Ulterior acestui an universitar date cu privire la burse mai pot fi regăsite doar în raportul Rectorului din anii 2017, 2018, 2019 și 2020. Mai mult, raportul Rectorului oferă doar pentru anii 2016/2017, 2017/2018 și 2018/2019 date detaliate cu privire la numărul bursei, tipurile de burse, etc. Așadar, datele existente ne permit doar o privire orientativă asupra bursei între anii 2016/2017 și 2018/2019.

Tabel 2. Burse la Universitatea din Petroșani – 2016-2019 – detaliat pe ani academici

Tipul de bursă	2016/2017			2017/2018			2018/2019		
	Durata	Valoarea (în RON)	Total	Durata	Valoarea (în RON)	Total	Durata	Valoarea (în RON)	Total
Bursă de performanță academică	5	612	44	12	1200	5	12	1200	4
Burse pentru excelență academică	5	607	482	6	618	907	6	621	835
Burse de studiu*	5	361	300						
Burse Sociale	5	499	217	6	580	403	6	580	347
Burse din fonduri proprii	0	0	0	0	0	0	6	750	1
Burse Ocazionale	1	499	236	1	580	421	1	580	184
Burse Speciale**	-	-	-	6	758	48	6	683	57
Bursa Petrila	12	305	3	12	310	3	12	310	1
Total	-	-	1282	-	-	1814	-	-	1420

** desființată după anul universitar 2016/2017

** introdusă din anul universitar 2017/2018

Sursa: Raportul Rectorului 2017; 2018; 2019.

Universitatea din Petroșani a acordat în perioada 2016-2019 tipuri variate de burse. Bursele de studiu au fost desființate după anul universitar 2016/2017, în timp ce pentru anul 2017/2018 au fost create bursele speciale. Cu excepția acestor două modificări, tipurile de burse raportate în Raportul Rectorului au rămas aceleași. Bursele acordate pentru criteriile sociale reprezintă o componentă importantă de redistribuire pentru studenți care provin din medii defavorizate, precum Valea Jiului. În consecință, ponderea de burse sociale, burse ocazionale și burse speciale a crescut în perioada prezentată în tabelul de mai sus.

În prezent, Universitatea din Petroșani oferă burse variate, iar cele mai însemnate din punct de vedere monetar ajung la suma de 950 de lei pe lună. Pentru celelalte tipuri de burse există diferențe în ceea ce privește suma acordată. Bursele sunt acordate în funcție de performanță academică sau încadrarea în categoria stabilită pentru burse sociale și bugetul aferent. Bursele pot fi cumulate, iar componenta socială a fost menționată de studenții participanți. În paralel cu de sistemul de burse pentru studenți Români, studenții din Republica Moldova beneficiază de un tip de bursă ce oferă de 585 lei pe lună.

Alte aspecte care influențează experiența studențească în cadrul Universității din Petroșani

Pe lângă aspectele amintite până la acest punct, experiența studențească în cadrul Universității din Petroșani este influențată și de alte două chestiuni de o importanță majoră, după cum reiese din interviuri. Prima dintre acestea, absenteismul, transcende toate temele discutate anterior și influențează semnificativ experiența studențească. Cea de-a doua este angajabilitatea, o problemă omniprezentă în Valea Jiului în general, dar care este resimțită acut și de către studenții Universității din Petroșani care au optat pentru facultate la o perioadă scurtă după terminarea liceului și care nu au încă un loc de muncă.

Absenteismul

Absenteismul la cursuri reprezintă o practică ce influențează major experiența studențească. Persoanele intervievate au menționat rata scăzută de prezență la cursuri.

Din anul, din primul semestru, din prima săptămână până acum nu știu dacă am fost odată șapte oameni, nu știu dacă am fost. Și atunci în contextul în care făceam două grupe la comun cursul. Suntem cam patru hai să spun cinci care ne știm între noi și care frecventăm și nu venim chiar zilnic, că poate eu astăzi mă simt rău și nu vin și vin numai patru dar să spun că suntem cinci, sper să nu exagerez. [...] în grupa unui prieten care este pe alt, pe altceva, vreau să spun că merge singur, deci când este seminar, proful îl roagă să vină ca să aibă cui să dea materialele și ce are nevoie pentru grupă, pentru examen, pentru că știe că merge singur. Deci, băiatu merge singur la cursuri (Interviu 1).

În plus, „la specializarea [denumirea unei specializări], în primul an erau 44 sau 47 înscriși. Câți veneau, de fapt, de la șase până la opt persoane” (Interviu 3). De asemenea, „la [denumirea unei specializări], în schimb, o să pot să vorbesc și de acolo deoarece am făcut cursul la comun. Veneau mai mult, mai mulți. De exemplu, erau tot așa 40 și ceva până în 50 înscriși, dar veneau vreo 20. 20-25. Bine, în mare parte erau Basarabence care veneau, dar veneau acolo, da. În schimb, erau unele specializări, de exemplu, [denumirea unei specializări], unde venea unul singur [râde] sau doi sau nu” (Interviu 3).

Cauzele majore ale absenteismului identificate de către respondenți sunt două, prima dintre ele este legată de statusul ocupațional al studenților, de cel familial, precum și de vârsta studenților. Așa cum unul dintre respondenți afirmă absenteismul „este destul de mare, exact cum spuneam. Majoritatea muncesc. Și, și mai marea majoritate sunt persoane trecute de 30 de ani. Și au familie, au copii, au responsabilități, au loc de muncă, totodată și, da... e destul de mic procentul de studenți care se prezintă la cursuri” (Interviu 2).

Cumulului de factori asociați absenteismului i se suprapun și aspecte structurale care implică absolvirea unei facultăți pentru rațiuni ce țin de obținerea unei avansări sau de a menține postul curent. Astfel, „destul de multe persoane se înscriu ori la a doua facultate, adică, asta fiind deja a doua facultate, sau pur și simplu că li se cere la locul de muncă o astfel de facultate” (Interviu 2).

În acest sens, principalul impediment este constituit de statusul ocupațional care necesită prezența fizică la locul de muncă într-un interval orar care se suprapune în mare parte cu orarul din cadrul Universității din Petroșani. Așadar, principalul impediment este reprezentat de suprapunerea programului cursurilor din cadrul Universității din Petroșani cu cel de muncă.

Cel de-al doilea motiv al absenteismului este frigul din sălile de curs/seminar/laboratoare: „da, au fost persoane care nu vin, n-au venit doar din cauza frigului și au mai fost și alți factori pe lângă, dar să mai vină și frigul pe lângă acei factori, au cam pus capac și zic, mă trezesc, <<bă, nu mă mai duc la facultate, stau în pat>>” (Interviu 3).

Absenteismul în cadrul Universității din Petroșani poate prezenta multiple cauze și multiple fațete, cu toate acestea două motive majore au fost discutate în cadrul interviurilor. Pe de-o parte condițiile termice de desfășurare a cursurilor reprezintă un impediment major pentru studenți. Pe de cealaltă parte, statusul ocupațional cauzează imposibilitatea fizică de a ajunge la cursuri pentru o serie de alți studenți. Proximitatea față de Universitate/localitatea în care se află Universitatea și necesitatea folosirii pentru o perioadă de timp a unor mijloace de transport contribuie la absenteism.

Accesul pe piața muncii

Universitatea din Petroșani a fost strâns legată de-a lungul istoriei sale de accesul la o piață a muncii locală, în domeniul mineritului. Aceeași piață a muncii locală a fost constant restrânsă de deciziile guvernamentale și a culminat cu recunoașterea zonei drept defavorizată. Deși Universitatea și-a adaptat treptat domeniile în care oferă specializări la cerințele actuale, piața muncii locală este restrânsă și nu poate absorbi noii specialiști. Studenții tineri, fără un loc de muncă și fără experiență pe piața muncii se confruntă cu dificultăți inclusiv în ceea ce privește stagiile de practică. Unul dintre respondenți afirmă: „din câte am observat de la cei din anul 2 semestrul ăsta, la noi se găsește foarte greu și avem probleme cu partea de practică. Adică abia găsesc să facă practică, dar locuri de muncă” (Interviu 1).

În plus, stagiile de practică sunt neplătite, acesta fiind un impediment în general pentru populația studențească cu un fond economic mai scăzut, nu doar pentru studenții Universității din Petroșani. Unul dintre respondenți menționează că: „sunt care îți plătesc, nu îți plătește facultatea, îți plătește cei la care faci practică. Dar asta este alegerea lor și am auzit până acum un singur caz. Deci...” (Interviu 1).

Accesul la piața muncii pentru absolvenții care nu sunt deja angajați este și el limitat, studenții/absolvenții întâmpinând dificultăți în a găsi un loc de muncă în zonă după finalizarea studiilor, după cum afirmă mai doi respondenți:

Destul de prost, aș putea spune. Cel puțin în Vale sunt, pe specializarea mea, nu te poți duce în foarte multe zone. Sunt undeva, cred că la două, trei companii relativ mici, de mărime mică, unde te poți angaja, dar și acolo e destul de greu. Nu știu exact motivele, dar asta este situația. [...] după ce, la terminarea facultății, mulți studenți, cel puțin pe specializarea mea, sau, mă rog, o specializare tehnică în general, se duc, ori în Timișoara, deoarece este cel mai aproape oraș dezvoltat de noi (Interviu 3).

Migrația către alte orașe este una dintre opțiunile principale ale tinerilor absolvenți pentru a găsi un loc de muncă. „Mulți aleg să plece de aici, din păcate, pentru că nu e infrastructură nu e zona... da, găsești așa locuri de muncă cât să o duci pe timpul facultății până îți termin studiile și așa, dar după ce ți-ai finalizat studiile și cei mai mulți pleacă de aici” (Interviu 2).

Piața muncii locală nu a beneficiat de revitalizarea așteptată după marcarea orașelor miniere din Valea Jiului ca zonă defavorizată. Demantelarea industriei miniere, precum și a industriilor adiacente a continuat, iar industrii noi nu și-au găsit locul în orașele din Valea Jiului. Piața muncii locală nu are posibilitatea de a absorbi în domeniile sale absolvenții Universității din Petroșani, aceștia din urmă găsind ca principală oportunitate de a își continua cariera migrația către orașele poli de creștere precum Timișoara.

Mai mult, este important de menționat faptul că o parte a studenților Universității din Petroșani provin din zone defavorizate, care pot întâmpina depriveri diverse. În acest context, experiența studențească este umbrită semnificativ de imposibilitatea de a găsi un loc de muncă în zona Văii Jiului.

Remarci finale

Existența Universității din Petroșani reprezintă un plus în ceea ce privește accesul la studii superioare în Hunedoara și România, precum oricare dintre universitățile din zone defavorizate sau mai puțin dezvoltate. De existența sa beneficiază în materie de educație superioară un grup de studenți care din motive financiare nu ar fi putut beneficia de studii superioare în alte centre universitare.

Populația studențească din Petroșani a fluctuat în anii post-socialisti, atingând în anul universitar 2002/2003 numărul de 6502 de studenți. Pentru perioada „Bologna” pentru ciclul de licență cea mai scăzută valoare a fost înregistrată în anul universitar 2015/2016 când 2354 studenți erau înscriși în Petroșani. Numărul persoanelor de gen feminin înscrise la Universitatea din Petroșani a crescut în perioada postsocialistă, atingând în anul universitar 2001/2002 cifra de 3251.

Din punct de vedere al vârstelor, studenții Universității din Petroșani înscriși la programele de licență provin majoritar din cohortele 19-24 de ani, însă, începând cu anul 2015/2016 ponderea studenților din cohortele 30-34 și peste 35 de ani a crescut semnificativ ajungând în jurul ponderii de 30% din totalul populației studențești.

Mediile de proveniență ale studenților sunt variate, pe de-o parte există studenți care provin din alte țări, preponderent Republica Moldova, dar și un grup restrâns de persoane care provin din state non-Europene. În cazul studenților care provin din România zonele de proveniență identificate au fost în special Valea Jiului, iar apoi alte localități din județul Hunedoara, dar și județe limitrofe, cel mai întâlnit fiind Gorj.

Experiența studențească din cadrul Universității din Petroșani așa cum sugerează literatura de specialitate, este influențată, ca în orice zonă defavorizată, în primul rând de aspectele materiale, iar adiacent de aspecte locale, în legătură cu statutul de zonă defavorizată și infrastructură educațională.

Infrastructura educațională implică atât condițiile de cazare în cămine, condițiile de hrană, bursele oferite de către universitate, dar și procesul pedagogic și condițiile în care se desfășoară acesta. Cazarea în căminele Universității din Petroșani este realizată în camere de două persoane, cu o baie pentru fiecare cameră (în căminul 2), sau o baie la două camere (căminul 3), însă, în niciunul dintre cămine nu există spații amenajate pentru gătit. Principalele probleme legate de cazarea în cămine sunt condițiile în care locatarii primesc căldură și apă caldă, cu program de aproximativ două ore pe zi, una dimineața și una seara. Mai mult, costurile de cazare sunt considerate de studenți prea mari. Cantina universității este un plus în ceea ce privește experiența studențească în cadrul Universității din Petroșani, studenții putând opta contra cost (printr-un abonament lunar) pentru a primi în zilele lucrătoare hrană de la cantină.

Universitatea din Petroșani oferă o gamă largă de burse, inclusiv o paletă generoasă de burse sociale. Acest sistem de burse, având în vedere deprivările materiale create de specificul zonei reprezintă un plus în ceea ce privește experiența studențească.

Stocul sălilor de curs a crescut comparativ cu anul 1990, de asemenea tehnologia din laboratoare a fost pe alocuri îmbunătățită. Cu toate acestea, nu toate laboratoarele beneficiază de condiții de studiu actualizate. Principala problemă care ține de condițiile în care se desfășoară procesul pedagogic este legată de temperaturile scăzute din sălile de curs, aspect care influențează semnificativ experiența studențească și creează un efect de domino care implică inclusiv prezența la cursuri.

Două aspecte care transcend temele anterior menționate sunt absenteismul de la cursuri și angajabilitatea, aspect ce ține de specificul zonei. Absenteismul este o problemă recurentă, fiind asociat statutului ocupațional și suprapunerii programului de muncă cu cel al universității. În acest sens creșterea prezenței poate fi realizată prin punerea la dispoziția studenților diferite modalități de a participa la cursuri.

Angajabilitatea pentru studenții care au optat pentru facultate imediat după terminarea liceului și care nu au un loc de muncă reprezintă o problemă majoră. Principala modalitate a studenților de a rezolva deficitul de ofertă pe piața muncii este migrația după terminarea studiilor către orașe mai dezvoltate din punct de vedere economic și care se află în proximitate, precum Timișoara.

Experiența studențească în cadrul Universității din Petroșani se află sub auspiciile cazării, frigului din universitate, absenteismului de la cursuri și imposibilității de angajare în zonă. Aceste aspecte influențează major experiența studențească în care studenții se confruntă cu provocări economice suplimentare din cauza economiei locale. Cu toate acestea, studenții proveniți din zone defavorizate dar care studiază în alte centre universitare pot întâmpina dificultăți similare, iar alte studii cu privire la experiența studențească în alte centre universitare sunt necesare.

Îmbunătățirea beneficiilor pentru studenți, în special a celor sociale, este primordială pentru a îmbunătăți accesul la studii superioare și a facilita mobilitatea socială, mai ales pentru studenți care provin din zone defavorizate sau mai sărace decât centrele universitare în care studiază.

Bibliografie

- Acocella, Ivana, 2012, „The focus groups in social research: Advantages and disadvantages”, *Quality & Quantity*, 46(4), 1125–1136.
- Brinkmann, Svend, 2013, *Qualitative Interviewing. Understanding Qualitative Research*. Oxford University Press.
- Cristea, Marius, Mare, Codruța, Moldovan, Ciprian, China, Andreea, Farole, Thomas, Vințan, Adina, Park, Jane, Garrett, Keith, Patrick, Ionescu-Heroiu, Marcel, 2017, *Orașe-Magnet: Migrație și navetism în România*, Washington DC: Banca Mondială
- Halcomb, Elizabeth, Gholizadeh, Leila, DiGiacomo, Michelle, Phillips, Jane, & Davidson, Patricia, 2007, „Literature review: Considerations in undertaking focus group research with culturally and linguistically diverse groups”, *Journal of Clinical Nursing*, 16(6), 1000–1011. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2006.01760>.
- Haley, Aimee, 2020, „Geographical differentiation in access to higher education in Sweden”, *Learning and Teaching*, 13(3), 61-81. <https://doi.org/10.3167/latiss.2020.130305>
- Johnson, David, Scheitle, Christopher & Ecklund, Elaine, 2021, „Beyond the In-Person Interview? How Interview Quality Varies Across In-person, Telephone, and Skype Interviews”, *Social Science Computer Review*, 39(6), 1142–1158. <https://doi.org/10.1177/0894439319893612>
- Kaplowitz, Michael & Hoehn, John, 2001, „Do focus groups and individual interviews reveal the same information for natural resource valuation?”, *Ecological Economics*, 36, 237–247. [https://doi.org/10.1016/S0921-8009\(00\)00226-3](https://doi.org/10.1016/S0921-8009(00)00226-3)
- Khoo, Kenny & Nor, Farah, 2021, „Financial distress and perceived stress among university students in health sciences”, *Journal Personalia Pelajar*, 24(1), 41-52. <https://doi.org/10.17576/personalia.2401.2021.09>

- Lee, Raymond & Renzetti, Claire, 1990, „The problems of researching sensitive topics”, *American Behavioral Scientist*, 33 (5), 510–528.
<https://doi.org/10.1177/0002764290033005002>
- Interviu 1, Student al Universității din Petroșani, Petroșani, Mai 2024.
 Interviu 2, Student al Universității din Petroșani, Petroșani, Mai 2024.
 Interviu 3, Student al Universității din Petroșani, Petroșani, Mai 2024.
 Interviu 4, Student al Universității din Petroșani, Petroșani, Mai 2024.
 Interviu 5, Student al Universității din Petroșani, Petroșani, Mai 2024.
 Interviu 6, Student al Universității din Petroșani, Petroșani, Septembrie 2024.
- Ou, Dongshu, & Hou, Yuna, 2018, „Bigger pie, bigger slice? The impact of higher education expansion on educational opportunity in China”. *Research in Higher Education*, 60(3), 358-391. <https://doi.org/10.1007/s11162-018-9514-2>
- Pitman, Tim, Roberts, Lynne, Bennett, Dawn, & Richardson, Sarah, 2017, „An australian study of graduate outcomes for disadvantaged students”, *Journal of Further and Higher Education*, 1-13. <https://doi.org/10.1080/0309877x.2017.1349895>
- Poanta, Aron, Bolundut, Ioan-Lucian, Jula, Dumitru, Bogdanffy, Lorand, 2014, *Universitatea din Petroșani. Monografie*, Petroșani: Universtias.
- Qu, Sandy & Dumay, John, 2011, „The qualitative research interview”, *Qualitative Research in Accounting & Management*, 8 (3), 238-264.
<https://doi.org/10.1108/117660911111162070>
- Rady, Hanan & El-Sayed, Laminaa, 2015, „Psychosocial and educational problems for undergraduate university nursing students”, *Psychology and Behavioral Sciences*, 4(3), 116. <https://doi.org/10.11648/j.pbs.20150403.15>
- Ram, Manulal, Lakshman, Deepika, Manoharan, A. N., & Varghese, Resmi, 2022, „Deserts and oases: geospatial analytics of higher education access”, *Higher Education for the Future*, 9(2), 150-168. <https://doi.org/10.1177/23476311221109324>
- Tindle, Richard, Castillo, Paola, Doring, Natalie, Grant, Leigh, & Willis, Royce, 2022, „Developing and validating a university needs instrument to measure the psychosocial needs of university students”, *British Journal of Educational Psychology*, 92(4), 1550-1570. <https://doi.org/10.1111/bjep.12515>
- Upet.ro. *Universitatea din Petroșani – Scurt Istoric*. Accesat 31 Octombrie 2024, <https://www.upet.ro/prezentare/istoric/>

STUDENȚII ROMÂNI DIN REGATUL UNIT – ÎNAINTE ȘI DUPĂ BREXIT

Zeci de mii de tineri din România au ales să plece, după Revoluția din '89, la studii în afara granițelor, în urma absolvirii examenului de bacalaureat de la finalul ciclului învățământului preuniversitar de stat sau particular. Față de perioada comunistă în care statul român controla de la centru mobilitatea studenților, anii '90, aderarea la Uniunea Europeană și Procesul de la Bologna au deschis învățământul terțiar către Occident. Fie că discutăm despre Franța, Germania, Italia, Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord sau Statele Unite ale Americii, învățământul Vestic a reprezentat un etalon pentru proaspeții absolvenți ai unui sistem preuniversitar creat la finele celei mai mari conflagrații mondiale din istorie după modelul patentat de sovietici, un sistem de învățământ în care mulți nu s-au regăsit, chiar dacă l-au absolvit cu brio. Motivele acestei alegeri, indiferent dacă au legătură cu năzuințele studenților sau cu un calcul pragmatic al familiilor nu vor fi dezbătute în acest capitol, deși este posibil ca aspectul financiar să fi contat în opțiunea lor. Mai mult decât atât, în prezent, atestarea internațională a competențelor dobândite de studenți, de către această tânără elită românească aflată, pentru o perioadă scurtă, în afara frontierelor, reprezintă un alt argument luat în calcul de către aceștia, în contextul în care doresc să aibă parte, după absolvirea studiilor, de un avantaj în fața contracandidaților care au studiat doar pe plan local (Bailey 2023: 25).

De ce merg tinerii din România la studii în Occident? Cum de a ajuns Regatul Unit, în special Anglia, din pricina artificiilor de taxare, cu un sistem diferit chiar și față de cel din Scoția (Scott 2021:51), în topul preferințelor proaspeților studenți și ce s-a schimbat în predilecțiile cetățenilor români după Brexit? Vom încerca să răspundem, în cele ce urmează, la toate aceste tipare ce s-au format în ultimii ani, la aceste șabloane ce pot sintetiza traiectoria educațională a unor persoane care se stabilesc, după finalizarea studiilor, la mii de kilometri de familie și prieteni sau, dimpotrivă, se hotărăsc să se întoarcă și să pună în practică experiențele trăite acolo în țara de origine.

Metodologia pe care am folosit-o pentru a documenta informațiile despre studenții români din Regatul Unit, înainte și după Brexit, a presupus adunarea și

---

¹ Drd., ISDS, Universitatea din București.

analizarea materialelor din arhiva UNESCO, surse edite și inedite, cercetări sprijinite de istorie orală, aprofundarea literaturii de specialitate, apoi examinarea critică a tuturor datelor și, în cele din urmă, elaborarea lucrării propriu-zise, ținând cont de obiectivele inițiale.

Ipoteza de la care pornim este aceea că numărul studenților români din Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord a scăzut semnificativ după intrarea în vigoare a tratatului post Brexit. Așadar, premisa noastră subliniază dificultățile întâmpinate de tinerii români care au avut de ales între a aplica pentru studii într-un stat membru al Uniunii, a învăța în țară sau a studia timp de minimum trei ani într-o țară care a ieșit recent din UE, în care nu mai erau tratați, din punct de vedere juridic, precum au fost tratați cetățenii europeni timp de peste 50 de ani. Alegerea a fost dificilă, inclusiv din rațiuni ce țin de permisul de ședere, cazare, angajare pe piața muncii, pandemia de coronavirus, iar datele brute demonstrează acest aspect.

De asemenea, ținând cont de particularitățile învățământului preuniversitar și universitar din România, vom evidenția rolul acestei activități de exod al creierelor, de drenare a inteligenței peste hotare, în care statul român a avut, cel puțin până când Parlamentul britanic a ratificat acordul de retrage din UE, un dezavantaj major în fața celor patru libertăți fundamentale prevăzute în tratatele europene (TFEU 2016). În același timp, modalitatea de relocare naturală a studenților care s-au dezangajat din parcurgerea unui traseu de ani de zile pe pământ britanic, merită analizată cu scrupulozitate, chiar și în perioada pandemică sau post pandemică.

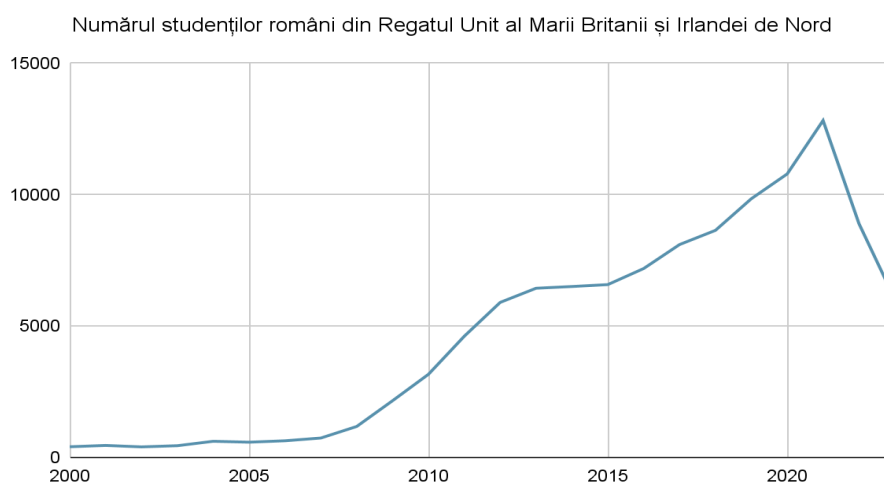
România este țara care aspiră să fie membră a Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică în care cele mai puține persoane cu vârsta cuprinsă între 25 și 64 de ani au studii superioare. Sub 20 % dintre acești adulți au absolvit învățământul terțiar (OECD 2024), procent ce situează România pe ultimul loc la nivelul statelor membre OCDE sau ale țărilor care tind să devină membre în această instituție internațională, la o distanță mai mult decât dublă față de Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord. Desigur că marea majoritate a celor care și-au propus să urmeze în secolul XXI studii universitare în alt stat european pot să se instruiască și în orașele universitare din România, de aceea premisa de la care plecăm este departe de a fi aceasta, dar considerăm relevant să punctăm situația de facto pe care o regăsim în prezent, contrar unei convingeri populare ce evidențiază faptul că România are prea mulți tineri care se înscriu și absolvă facultatea.

Studenții români care au optat pentru Regatul Unit, locul în care se află multe din instituțiile de învățământ de prestigiu, reprezintă în prezent o categorie fruntașă în aceste statistici internaționale, deși părea greu de surmontat, la începutul mileniului al treilea. Decalajul pe care îl avea Regatul Unit față de SUA, unde erau peste 2000 de studenți români în 1999 sau Franța, aproape 2000 din tineri veniți să studieze în hexagon din România, față de doar 385 de tineri care au ales să aplice pentru studii universitare de licență, masterat sau doctorat în același an în Regatul

Unit (UNESCO 2024). Spațiul academic autohton s-a transformat enorm în ultimele decenii (Perna 2023:187), totuși, în același timp, numărul românilor decizi să studieze în afara țării a crescut an de an, de la 320 de tineri în 1998, 615 în 2004, 739 în 2007, iar după aderarea la UE, numărul persoanelor care au ales să învețe peste Canalul Mânecii, a crescut vertiginos, începând cu 1.179 în 2008, 3.165 în 2010, 5.901 în anul 2012, 6.578 în 2015 sau 8.102 la finele primei decade în care România era membră a Uniunii Europene (UNESCO 2024). Cu toate acestea, în vara lui 2016, cetățenii europeni au primit o veste ce avea un potențial cataclismic, mai ales asupra românilor care voiau să studieze în Anglia, Scoția, Țara Galilor sau Irlanda de Nord. Ca urmare a unui referendum convocat de premierul conservator David Cameron, 51.9 % dintre supușii reginei Elisabeta a II-a prezenți la scrutin au votat pentru ca Regatul Unit să părăsească Uniunea Europeană (Adam 2020:116), încheind prin această decizie jumătate de veac în care britanicii au luptat pentru o comunitate prosperă la nivel european. Până la începutul lui 2020, când s-a finalizat oficial procesul început după referendumul din vara lui 2016, Brexitul nu i-a afectat pe cetățenii români. 8.642 de studenți din România erau prezenți în 2018 în Regatul Unit, 9.846 în anul următor, de aproape 30 de ori mai mulți față de câți dăinuiă la finalul secolului al XX-lea au fost în anul 2020, 10.789, iar recordul românilor care au studiat într-o țară din afara granițelor a fost atins în 2021, când nu mai puțin de 12.822 de studenți au provenit din România (UNESCO 2024). După aceea, când măsurile întreprinse de guvernul de la Londra au intrat în vigoare (Adam 2020:244), numărul studenților români a scăzut semnificativ: 8.901 de tineri au ales să meargă la studii în Regatul Unit în 2022, aproape la fel de puțini ca în urmă cu șase ani, iar anul 2023 a marcat cel mai redus număr de studenți români prezenți în Marea Britanie și Irlanda de Nord de mai bine de un deceniu, doar 6.020 de cetățeni români care au absolvit liceul au decis să studieze în inima Commonwealthului (UNESCO 2024), în orașe fanion precum Aberdeen, Birmingham, Cambridge, Cardiff, Glasgow, Edinburgh, Leeds, Liverpool, Londra, Manchester, Newcastle, Nottingham, Oxford, Preston, Sunderland sau Southampton, în detrimentul altor universități de elită din Europa sau de peste ocean.

2004 a fost anul în care, la nivel național, cu câteva luni înainte de implementarea celor trei cicluri de studii, conform directivelor Procesului de la Bologna, peste 93 % dintre elevii înscriși la bacalaureat au reușit să promoveze așa numitul examen de maturitate. Ulterior, după ce au fost instalate, prin ordinul ministrului Educației, camerele de supraveghere în timpul examenului pe care era obligat să îl încheie cu succes fiecare elev care voia să devină student, aproape unul din doi elevi aderenți nu a izbutit să absolve bacalaureatul. În anul următor, în 2012, mai puțin de 52 % dintre elevii înscriși, cel mai redus procent din perioada postdecembristă, au putut aplica pentru un loc de student în universitățile din România sau din afara țării. Promovabilitatea a fluctuat în anii ce au urmat, totul culminând cu perioada pandemică și post pandemică când a fost depășită pentru

prima oară media din 2010, 76 %, ultimul an în care camerele de filmat nu erau instalate la bacalaureat în unitățile de învățământ (Raport 2024). Cu toate că e posibil ca numărul românilor care studiază în Regatul Unit să oscileze în funcție de rata de promovabilitate a bacalaureatului, mai ales că nu doar elitele își propun să urmeze traseul învățământului britanic, un diagnostic precis e prematur, mai ales că media este de peste 130.000 de persoane care au reușit în fiecare an, din 2004 și până în prezent, să finalizeze cu brio examenul.

De ce are loc mirajul studiului în Marea Britanie? Încă de la finalul anilor '90, paradigma s-a schimbat din perspectiva comunicării internaționale. Față de perioada dinaintea instaurării comunismului în România sau finalul secolului al XIX-lea, când limba franceză era adeseori întâlnită la nivel național în cercurile intelectuale și politice (Perraton 2014:212), în ultima decadă a secolului trecut și primele decenii ale anilor 2000 au avut loc accelerări nemaîntâlnite în istorie a procentului de tineri care înțeleg și vorbesc limba engleză. Așadar, faptul că un student preferă să se relocheze într-o țară în care studiază în limba pe care o vorbește cel mai bine, cu excepția limbii primare, reprezintă un avantaj major în alegerea locului în care studiază minimum trei ani. Mai mult decât atât, avantajele pe care le-au primit, din punct de vedere financiar, ca urmare a accederii în ianuarie 2007 în UE, ilustrează un alt considerent al celor proveniți din clasa de mijloc care au mers înainte de Brexit la studii pe tărâm britanic. De asemenea, Regatul Unit este țara din OECD în care cei mai mulți studenți reușesc să finalizeze studiile de licență, iar acest aspect poate fi luat în calcul de către educați în momentul în care aleg să lase în urmă o țară și un sistem de învățământ pe care îl cunosc foarte bine pentru o nouă provocare.

În altă ordine de idei, percepția ce planează asupra învățământului preuniversitar românesc este deseori una negativă, din pricina acuzațiilor de nepotism, meditații,

achiziții fictive sau mult peste prețul pieței, din cauza modalității de numire a profesorilor ori chiar și a cazurilor de corupție (OECD 2024), iar aceste chestiuni creează un climat de incertitudine pe termen scurt, mediu și lung, inclusiv în privința unei viitoare cariere obținute după trei sau cinci ani de studii în România. Creșterea procentului de învățare pe tot parcursul vieții reprezintă un alt deziderat dificil de îndeplinit de către statul român, mai ales că într-un interval de 10 ani, în care acest indicator situa România pe ultimul loc la nivel european, s-a constatat că procentul a scăzut la 1 % din totalul populației, față de 9 %, cât au celelalte țări membre UE (OECD 2024). Inclusiv politicile venite asumate de Ministerul Educației nu concordă cu creșterea acestui indicator, date fiind obiectivele decidenților din învățământ, care încearcă să se focalizeze pe alte țeluri.

Puși deseori să aleagă, mulți absolvenți din învățământul preuniversitar, mai ales cei care au parte de susținere materială din partea familiei, optează pentru studii în afara țării. Britanicii prioritizează educația nu doar la nivel de retorică sau de discurs în spațiul public, ci prin investiții majore, atingând ani la rândul peste 6 % din Produsul Intern Brut pentru educație, cu un procent de peste 2 %, adică 54 de miliarde de euro, alocat doar învățământului terțiar, inclusiv pentru cei peste 80 % dintre studenții din Anglia care primesc granturi, burse sau împrumuturi din partea Guvernului (OECD 2024). Fără aceste forme de sprijin în timpul parcursului academic, mulți studenți, chiar și din România, nu ar mai fi venit să studieze în Anglia, exact cum s-a observat după finalizarea acordurilor post Brexit.

Educația transnațională presupune o altă modalitate, încurajată inclusiv de instituții subordonate autorităților britanice, de a atrage și instrui deținători de competențe lingvistice certificate internațional, care pot prezenta dovada absolvirii unui examen de bacalaureat recunoscut oficial și care urmăresc să obțină o calificare, o diplomă universitară din Marea Britanie, fără să părăsească granițele României. Atât numărul absolvenților de programe de tipul educației transnaționale, facilitată de Consiliul Britanic, cât și studenții care au aplicat pentru mobilități Erasmus, nu apar în statisticile pe care le-am prezentat sau le vom prezenta, chiar dacă a doua categorie a fost afectată numai de puțin de Brexit.

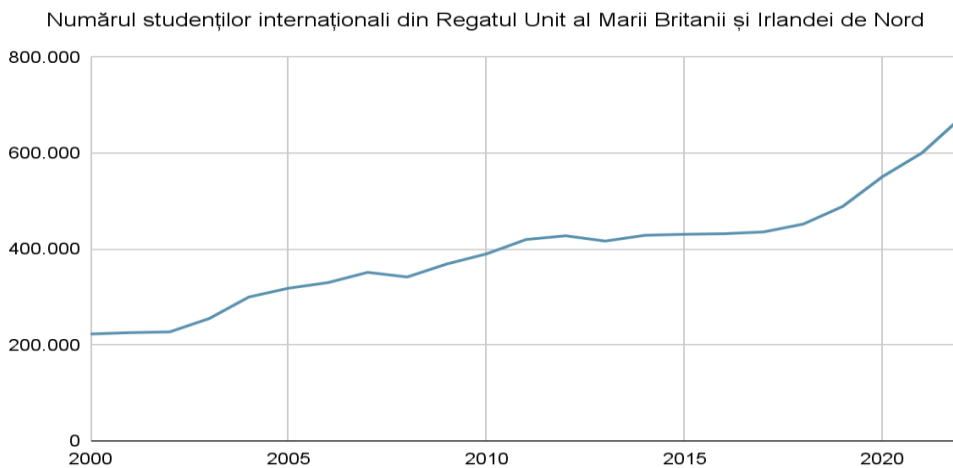
De ce este relevant Brexitul pentru studenții români? Într-o societate cu un grad ridicat de dezvoltare, în care valorile europene și interculturale se propagau de zeci de ani, curente stringente precum populismul și naționalismul au prevalat, deși diferența între cele două tabere aflate pe poziții de antiteză nu era atât de amplă. Cu toate că au existat argumente pertinente, mai ales în timpul guvernelor conservatoare, poporul britanic peregrinat pe la urne a decis, la limită, o schimbare decisivă în politica internă și internațională din Regatul Unit. Conceptul de Brexit a fost inventat în 2012 de către fondatorul unui think-tank pro-european, Peter Wilding, fost angajat al Partidului Conservator în urmă cu aproape două decenii, cu scopul de a exemplifica printr-un singur termen dorința naționaliștilor britanici de a ieși din Uniunea

Europeană (Wilding: 2017, 9). În momentul în care au ajuns la o înțelegere cu UE, cetățenii europeni nu au mai beneficiat de drepturile pe care le aveau în perioada în care cele patru libertăți fundamentale erau în vigoare. Și reciproca este valabilă, deși taxele de studiu și costul vieții nu sunt comparabile. De exemplu, spre deosebire de români, studenții britanici care vin în România sunt mult mai puțini, în prezent fiind, cum s-a întâmplat de multe ori și în trecut, aproximativ de 30 de ori mai puțin față de românii care merg în țara lor. Din punct de vedere cantitativ, din 2000 până în 2010, au fost mai puțini de 100 de studenți britanici care învățau în universitățile românești în fiecare an. Practic, în anul 2010, când 3.165 de români urmau cursuri în Regat, România avea doar 92 britanici angrenați în învățământul superior, deși era membră UE de trei ani de zile (UNESCO 2024). În 2021, anul în care urma să intre în vigoare tratatul de 1.246 de pagini între Regatul Unit și Uniunea Europeană (Lousouarn 2022:196) cei mai mulți români se aflau la studiu în Anglia, cu precădere, Scoția, Țara Galilor și Irlanda de Nord, doar 268 de studenți din insulă învățau în România (UNESCO 2024). În 2018, perioadă în care 8.642 de români studiau în Londra și alte orașe din regat, numărul maximum de studenți britanici din acest mileniu care au venit să studieze într-o limbă de circulație internațională, de cele mai multe ori limba lor nativă, în România, a fost de 359 în cetățeni ai Marii Britanii.

Înainte de intrarea României în UE, românii aveau de achitat taxe de studii mult mai mari față de cetățenii britanici sau cetățenii europeni. Chiar dacă accesau împrumuturi puse la dispoziție de cabinetul situat pe strada Downing, sumele pe care aveau să le achite înapoi, în anii în care urma să fie implementat sistemul de rambursare a împrumutului, erau de trei, patru, cinci sau chiar zece ori mai mari decât cele ale autohtonilor sau ale cetățenilor europeni, în funcție de tarifele percepute de universitățile britanice unde studiau eligibili. Ulterior, din 2007 și până în 2021, anul în care au fost încheiate tratativele între Bruxelles și Londra, tinerii din România au beneficiat de aceleași drepturi și oportunități precum cetățenii europeni, situație evidențiată inclusiv printr-o creștere vizibilă din punct de vedere cantitativ.

Studenții români din Regatul Unit reprezintă o comunitate relevantă la nivel academic, inclusiv din punct de vedere cultural și social (Lennon 2014:9), deși în anul 2000 erau insignifianți la nivel macro, din perspectiva celor 222.936 studenți care proveneau în Regat din alte state de pe mapamond (UNESCO 2024), dar în 2010, an în care industria educațională globală britanică a depășit 15 miliarde euro (Bailey 2023: 46), numărul studenților internațional aproape s-a dublat, 389.958 fiind din afara granițelor, în timp ce volumul studenților români a crescut de aproape 10 ori față de anul 2000, la 3.165, iar în 2020 erau 10.789 studenți din România și 550.877 internaționali (UNESCO 2024). Cu alte cuvinte, numărul studenților români a crescut de peste 25 de ori din 2000 până în 2020, în raport cu numărul total al studenților internaționali din Marea Britanie care s-a mărit de aproape 2,5 de ori în același interval. Mulți dintre românii care au venit la studii au declarat în testimoniale că au

făcut-o pentru un grad mai ridicat de independență, pentru accesul mai ușor pe piața muncii într-o societate dezvoltată, pentru certificarea internațională pe care o pot folosi inclusiv pe plan local sau pentru diferențele de metodă și valorizare per se a învățământului superior. Istoria învățământului britanic nu poate fi contestată, cu multe universități de prestigiu, în care își doresc să învețe tineri din lumea întreagă, mai ales dacă provii dintr-o țară situată în Europa Centrală și de Est care nu contează în clasamentele internaționale și care a stăruit mai bine de patru decenii în comunism. Excelența academică, salariile motivante, oportunitățile de învățare și de creștere, recunoașterea pe plan mondial, valoarea taxei de studii și perioada de rambursare sau, în unele cazuri, traseul imaginat de părinți au fost printre factorii luați în considerare în ultimii 20 de ani de către tinerii din România care aleg să învețe la mii de kilometri depărtare de casă. Marea Britanie reprezintă un miraj pentru mulți elevi, o șansă, uneori unică, de care profită cu prima ocazie ivită, chiar și în perioade de pandemie și cursuri exclusiv online.

Creșterea numărului de studenți din Regatul Unit trebuie privită în cheia înainte și după Brexit. Dacă înainte de Brexit, numărul studenților internaționali din Europa era dominant, după ieșirea Marii Britanii din Uniunea Europeană, numărul studenților internaționali europeni a scăzut, exact cum a scăzut și numărul studenților români care învață în nord-vestul continentului. Cu toate acestea, accesul dificil sau inexistent al tinerilor din mediul rural denotă o stratificare socială și financiară a studenților români. Indiferent de media de la bacalaureat, fără un confort material oferit în cele mai multe cazuri de propria familie, elevul român nu va alege, după absolvirea celor XII clase și a examenului național, să studieze în Regatul Unit. Alte categorii vulnerabile sunt absolvenții care aparțin minorităților naționale, persoanele cu dizabilități, tinerii lăsați în grija statului, în centre de plasament ori asistență

maternală, dar și cei ce provin din familii care nu au tradiție universitară (Curaj, Hâj, Salmi 2022:73). Tradiția universitară presupune ca cel puțin unul dintre cei doi părinți să fi fost înscris în învățământul superior, iar după o perioadă, de obicei de patru ani, eforturile propriu-zise să fie încununete cu o diplomă de licență.

Așadar, marea majoritate a studenților români din Regatul Unit, atât înainte, cât și după Brexit, deși au fost peste 85.000 în ultimul deceniu, prezintă câteva particularități:

- au studiat în mediul urban;
- au cel puțin un părinte cu studii superioare;
- provin dintr-o familie aflată în clasa de mijloc sau clasa mijlocie superioară;
- cunosc cel puțin o limbă de circulație internațională;
- urmăresc certificarea obținută dintr-o universitate britanică pentru a o fructifica în România sau în afară;
- caută oportunități de învățare;
- sunt independenți sau mai independenți față de alți colegi de generație care studiază în țară.

De asemenea, universitățile britanice, autonome prin lege, independente de ingerințele politice, dar guvernate după două inițiative legislative adoptate de Parlament în 1992, respectiv 2017 și-au asumat în acest mileniu o schimbare de paradigmă în care sprijină procesul de angajabilitate al absolvenților lor (Leal 2017:142), astfel încât să sporească încrederea studenților în procesul academic și a angajatorilor în propriul sistem de educație. Pe de altă parte, în învățământul din România se marșează pe aceleași principii implementate în Occident, dar probabil încrederea scăzută a unor educați în universitățile autohtone creează această falsă dihotomie între studenții români din țară și studenții români de peste hotare. Clivajul prezent în societate avea să fie accentuat și de prăbușirea natalității, conflictul dintre generații fiind deseori vizibil, indiferent de opțiuni.

În aceeași ordine de idei, scăderea natalității resimțită în ultimele patru decenii a influențat ponderea potențialilor studenți români din insulă din cauza micșorării pe an ce trece a bazei de selecție. În cazul în care tendința se păstrează, cel puțin următoarele două generații de studenți vor fi în dezavantaj, din punct de vedere statistic, față de generațiile precedente. Observăm, în cele ce urmează, transformarea regresivă a natalității de la căderea comunismului și până în prezent, dar și faptul că natalitatea nu a fost atât de scăzută la nivel național niciodată în ultimul secol, ceea ce relevă o transformare a mentalității, pe care o regăsim și în alte țări în curs de dezvoltare sau dezvoltate, din Europa și din America de Nord. În viața cotidiană, mai ales după ce decretul 770/1966 și urmările sale au încetat să mai producă efecte, majoritatea familiilor din România au ales să se concentreze pe studii, pe carieră sau să aibă, în medie, doi copii. Bineînțeles că acest aspect a fost observat în indicatorii de la cel mai recent recensământ, dar fără politici coerente și solide din partea statului, în anii '90, 2000, 2010, în perioada pandemică sau post pandemică, mulți tineri au optat diferit față de retorica prezentă în spațiul public.

Grafic publicat de Europa Liberă – documente extrase de la INS (Andrei 2021)

În ultimii ani, mai puțin de 200.000 de copii s-au născut în România. Cu alte cuvinte, în cazul în care, peste aproximativ 20 de ani, trendul din ultimele decenii va fi păstrat, este aproape imposibil ca numărul studenților internaționali ce provin din România să depășească țintele asumate în cadrul Spațiului European al Învățământului Superior, ori ca numărul studenților români din Regatul Unit să treacă peste bariera de 20.000 de persoane pe an.

Mai mult decât atât, în viitor, în momentul în care vor fi disponibile chestionarele tuturor studenților, pot fi aprofundate politicile publice inițiate de guvernele de la Londra, respectiv București, astfel încât să identificăm modalitatea prin care statul român poate replica, păstrând proporțiile, experiența studenților internaționali din Marea Britanie, inclusiv în materie de consiliere a studenților (Gibbs 2021:95), pentru a extinde numărul studenților internaționali din România și a-i tenta pe cei care aleg sau se gândesc să studieze departe de casă, oferindu-le multe din oportunitățile pe care le au tinerii din Regatul Unit. Cel puțin în programele de studii universitare de licență, Ministerul Educației poate implementa unele politici, iar după aceea, la masterat sau doctorat, studenții să meargă în universități britanice, ca să își desăvârșască educația. Totuși, pentru a realiza aceste deziderate, sunt necesare investigații și cercetări obiective, pentru ca datele culese ulterior de experți în învățământ să conducă la politici sociale eficiente pe termen scurt, mediu și lung.

Așadar, concluzionând, Brexitul i-a afectat pe românii care voiau să studieze în Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord, cu toate că guvernul de la Londra a implementat un sistem ce vine în sprijinul imigranților care provin din Uniunea Europeană. Numărul studenților români a scăzut după ce Brexitul a intrat în vigoare, egalând aproape cifrele din 2012, iar acest aspect îl sesizăm și la cetățenii germani, italieni, maghiari, finlandezi sau polonezi care au ales să vină în Regat. România a încercat în ultimii ani, prin câteva măsuri implementate în sistemul de învățământ preuniversitar și superior, să reducă aflusul de tineri spre Regatul Unit, dar este limpede că deocamdată nu pot concura cu oferta britanică, în special dacă studenții

beneficiază de un confort financiar datorită familiei lor. Pandemia de coronavirus nu a influențat decisiv accesul în învățământul britanic, cu toate că taxele de studiu au rămas neschimbate în timpul transformării învățământului dintr-un proces ce pune accent pe interacțiunea fundamentală, socială între două sau mai multe persoane, într-un cadru de referință pe deplin online. Unii studenți au avut avantaje din punct de vedere material, din pricina unor reduceri de costuri cu transportul, masa și alte activități ce necesită un aport financiar în afara locuinței, dar au avut un inconvenient major în ceea ce privește construirea relațiilor de durată, pe care le puteau folosi chiar și în afara spațiului academic.

Totodată, studenții români din Regatul Unit, înainte și după Brexit, au reprezentat una dintre cele mai relevante dimensiuni ale studenților ce au ales să învețe în afara țării. Unii rămân și aduc plus valoare în societatea britanică, îmbogățind în acest mod diaspora română. Totuși, cei mai mulți dintre ei, se întorc în România și încearcă să fructifice învățămintele din Regatul Unit, implicându-se în profesii liberale, în politică, în societatea civilă, în spațiul cultural și academic, în administrație sau în alte domenii importante pentru comunitate.

Referințe

- Adam, Rudolf, 2020, *Brexit: Causes and Consequences*, Cham: Springer.
- Andrei, Tudorel, 2021, *Serii istorice de date: Populația României: 1860-2020*, București: Editura Institutului Național de Statistică.
- Bailey, Lucy, 2023, *Challenging the Internationalisation of Education: A Critique of the Global Gaze*, New York: Routledge.
- Curaj, Adrian, Hâj, Cezar, Salmi, Jamil, 2022, *Higher Education in Romania: Overcoming Challenges and Embracing Opportunities*, Cham: Springer.
- Gibbs, Paul, 2021, *Trusting in Higher Education*, Cham: Springer.
- Leal, Walter, 2017, *Sustainable Development Research at Universities in the United Kingdom*, Cham: Springer.
- Lennon, Henry, 2014, *Romanian Identity, Acculturation, and Belonging in Britain*, Sheffield: Sheffield Hallam University.
- Loussouarn, Sophie, 2022, *Brexit and its Aftermath*, London: Bloomsbury Academic.
- OECD, 2024, *Economic Surveys: Romania*, Paris: OECD Publishing.
- OECD, 2024, *Education at a Glance: OECD Indicators*, Paris: OECD Publishing.
- Perraton, Hilary, 2014, *A History of Foreign Students in Britain*, London: Palgrave Macmillan.
- Raport, 2024, *Examenul național de bacalaureat*, București: EDP.
- Scott, Peter, 2021, *Retreat or Resolution? Tackling the Crisis of Mass Higher Education*, Bristol: Policy Press.
- Treaty on the Functioning of the European Union*, 2016, Brussels: Official Journal of the EU.
- The UNESCO Institute for Statistics*, 2024, Paris: World Education Statistics.
- Wilding, Peter, 2017, *What Next?: Britain's Future in Europe*, London: I.B.Tauris.
- World Bank, 2023, *Systematic Country Diagnostic Update: Romania*, Washington: PRRs.

Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziție publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă încălcări ale legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil, în conformitate cu legile în vigoare.

---

tipografia.unibuc@unibuc.ro

Bd. Iuliu Maniu nr. 1-3, Complex Leu
tel: 0799 210 566

Tiparul s-a executat la Tipografia
Editurii Universității din București – Bucharest University Press (EUB – BUP)
